ART-NOUVEAUBURGERHUIS HET BOOTJE

te Antwerpen

BEHEERSPLAN

06|2025

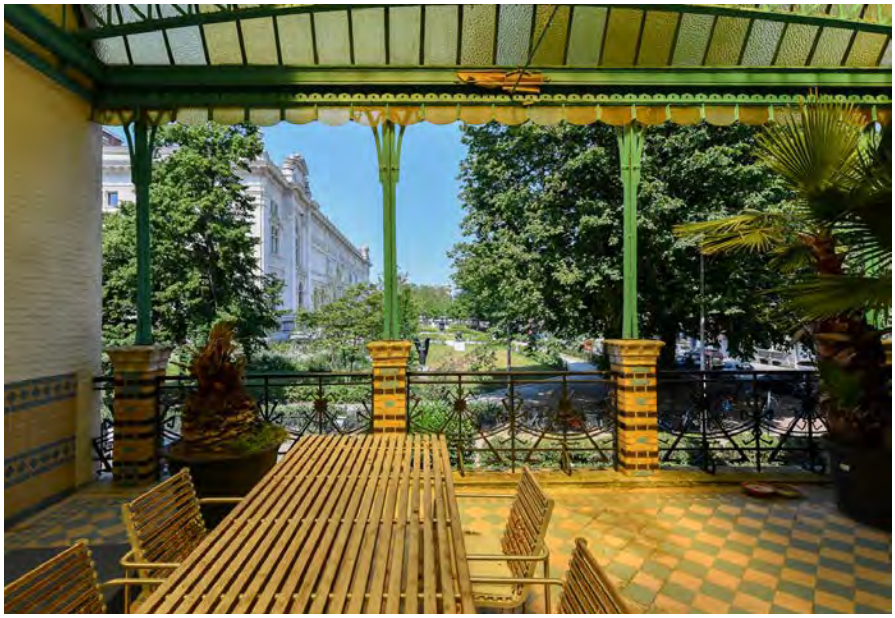

patine

restauratie - architecten

afb. 002. voorgevel

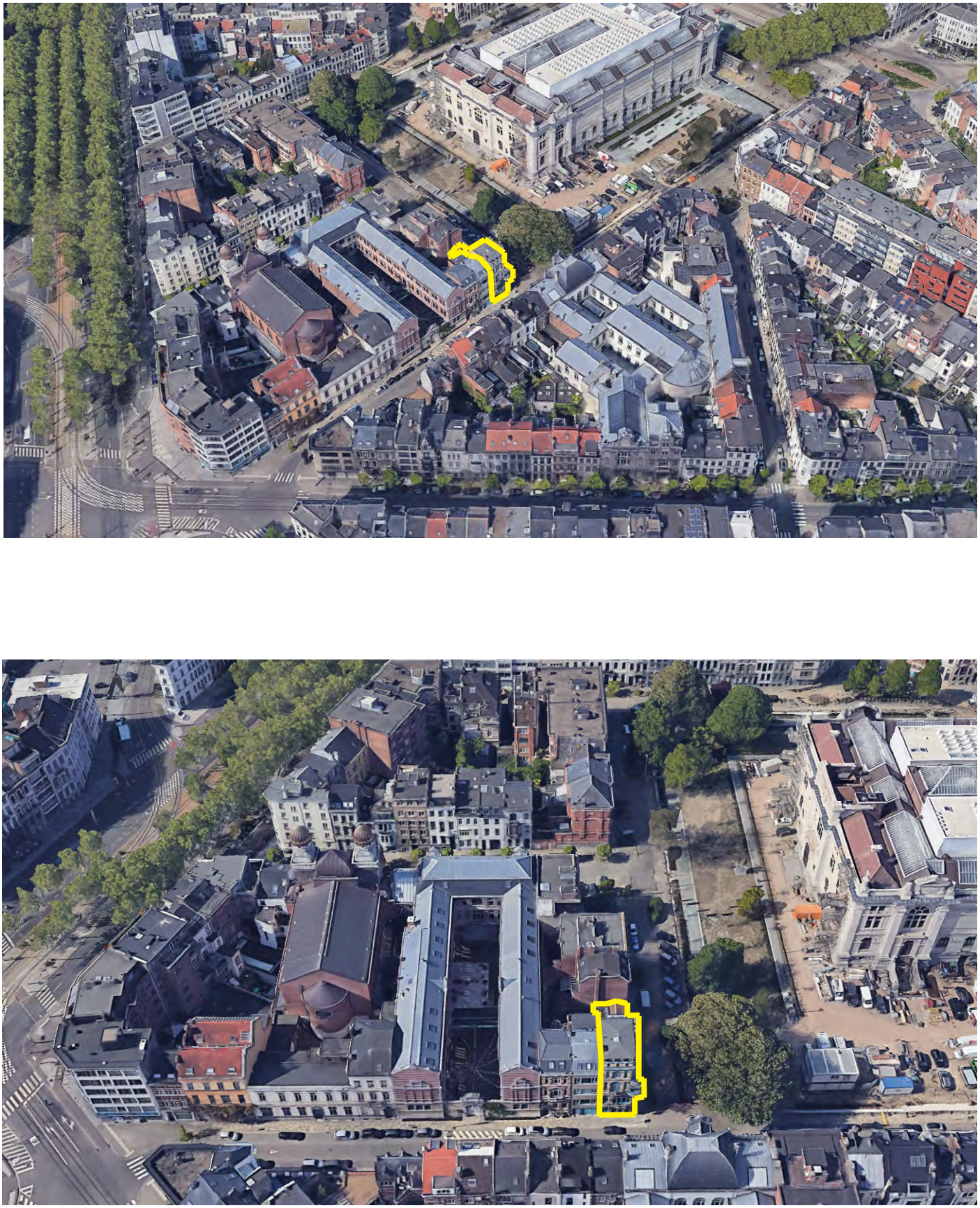
afb. 003. terras eerste verdieping

afb. 001. afbeelding voorblad: voorgevel met erker

HET BOOTJE, ANTWERPEN

BEHEERSPLAN

Ligging:	Schildersstraat 2/6 te 2000 Antwerpen
Beschermingsbesluit:	KB van 31 maart 1976
	Art-nouveauburgerhuis Het Bootje
datum ingediend	03.03.2025
o. referentie:	174 BOOT
opdrachtgever	Quercus BV
	Dijkstraat 23
	2880 Weert
opgemaakt door	Patine Architecten bv
	Frederik de Merodestraat 34
	2600 Antwerpen
	T 03 216 25 21
	info@patine-architecten.be

afb. 004. Art-nouveauburgerhuis ‘het Bootje’ en directe omgeving. Luchtname 22 januari 2024 (Google Earth)

Inhoudstafel

In overeenstemming met artikel 8.1.4 van het onroerend erfgoedbesluit van de Vlaamse regering betreffende de uitvoering van het het Decreet van 12 juli 2013 betreffende het onroerend erfgoed, gewijzigd bij decreet van 4 april 2014 en latere aanvullingen en wijzigingen, bestaat dit beheersplan uit volgende delen:

Inhoudstafel 5

1. Identificatie 7

1.1. aanleiding en doel 7

1.2. identificatie en afbakening beheersplan 7

1.3. onroerend erfgoed 9

1.4. foto's van het onroerend erfgoed in zijn context 10

2. historische nota 15

2.1. Inleiding 15

2.2. Historiek van de site 15

2.2.1. Zuidercitadel

2.2.2. Antwerpse Art nouveau

2.2.3. architect Frans Smet-Verhas

2.3. Bouwgeschiedenis 21

2.3.1. de vijf werelddeelen

2.3.2. 1901 - bouw van het bootje

2.3.3. 1917

2.3.4. 1929

2.3.5. 1953

2.3.6. 1958-1966

2.3.7. 1966–1976 Wide White Space Gallery

2.3.8. 1976 - bescherming van de woningen

2.3.9. 1986-1997 - groot onderhoud

2.3.10. 2002 - diverse herstellingswerken gevel

2.3.11. 2013 - Gevelrestauratie en terraswerken

2.4. Bouwevolutie 32

2.5. Bibliografie 34

3. inventarisatie van huidige toestand 36

3.1. Gevels in baksteen 36

3.1.1. scheepsboeg

3.1.2. lantaarn

3.1.3. deurluifel

3.1.4. glazen overkapping terras

3.1.5. buitenschrijnwerk

3.2. Gevel in pleisterwerk 51

3.3. Daken 53

3.4. Interieur 55

4. Beschrijving van de erfgoedwaarden 63
4.1. Erfgoedwaarden uit het beschermingsbesluit 63
4.2. Aanvullende erfgoedwaarden 63
4.3. Waardescan 64
5. Beheersvisie en doelstellingen 66
6. Maatregelen en werkzaamheden 68
6.1. Eenmalige werkzaamheden 68
6.1.1. Analyse, monitoring en vooronderzoeken
6.1.2. Behoud en herstel van de erfgoedwaarden
6.1.3. Optimalisatie van de energie-efficiëntie
6.1.4. Verbeteren van de fysieke toegankelijkheid
6.2. Wederkerende maatregelen 69
6.2.1. Regelmatige controle, onderhoud en snel herstel gebreken
7. Voorstel van opvolging en evaluatie 70
8. Bijlage 72

1. IDENTIFICATIE

1.1. AANLEIDING EN DOEL

Dit document is het beheersplan voor het art-nouveauburgerhuis het Bootje in Antwerpen. Het heeft als doel een visie te vormen voor het beheer van het gebouw voor de komende vierentwintig jaar.

De eerste twee hoofdstukken van het beheersplan zullen het gebouw identificeren en haar geschiedenis toelichten aan de hand van literatuur-, archief- en in-situ-onderzoek.

In het derde hoofdstuk wordt zowel het exterieur als het interieur van het gebouw besproken, waarbij er aandacht besteed wordt aan de erfgoedelementen. Dit inventariserende luik zal de erfgoedelementen in kaart brengen die aan de grondslag liggen van de erfgoedwaarden van het gebouw. De erfgoedwaardering wordt in hoofdstuk vier toegelicht.

Na deze onderzoekende hoofdstukken zal vervolgens een beheersvisie geschetst worden. Hoofdstuk zes geeft een opsomming van de toekomstige maatregelen en werkzaamheden weer. Het laatste hoofdstuk geeft een voorstel van opvolging en evaluatie van de uit te voeren werken.

1.2. IDENTIFICATIE EN AFBAKENING BEHEERSPLAN

Identificatie

Adres:
Schildersstraat 2,
2000 Antwerpen

Kadastrale gegevens:
Antwerpen, 11e afdeling, sectie L, perceel 3615/00L000

Afbakening

De afbakening van het beheersplan omvat:
Art-nouveauburgerhuis Het Bootje, gelegen op de hoek van de Schildersstraat en de Plaatsnijdersstraat.

Juridische toestand:
De bescherming als monument omvat het Art-nouveauburgerhuis Het Bootje.
Datum beschermingsbesluit: 1976.

Het pand maakt eveneens onderdeel uit van Woningensemble 'De Vijf Werelddeelen', vastgesteld bouwkundig erfgoed sinds 2019. Naast Art-nouveauburgerhuis omvat het woningensemble:

- burgerhuis in Art-nouveaustijl, gelegen te Plaatsnijdersstraat 1 en beschermd monument;
- burgerhuis in Art-nouveaustijl, gelegen te Schildersstraat 6 en beschermd monument.

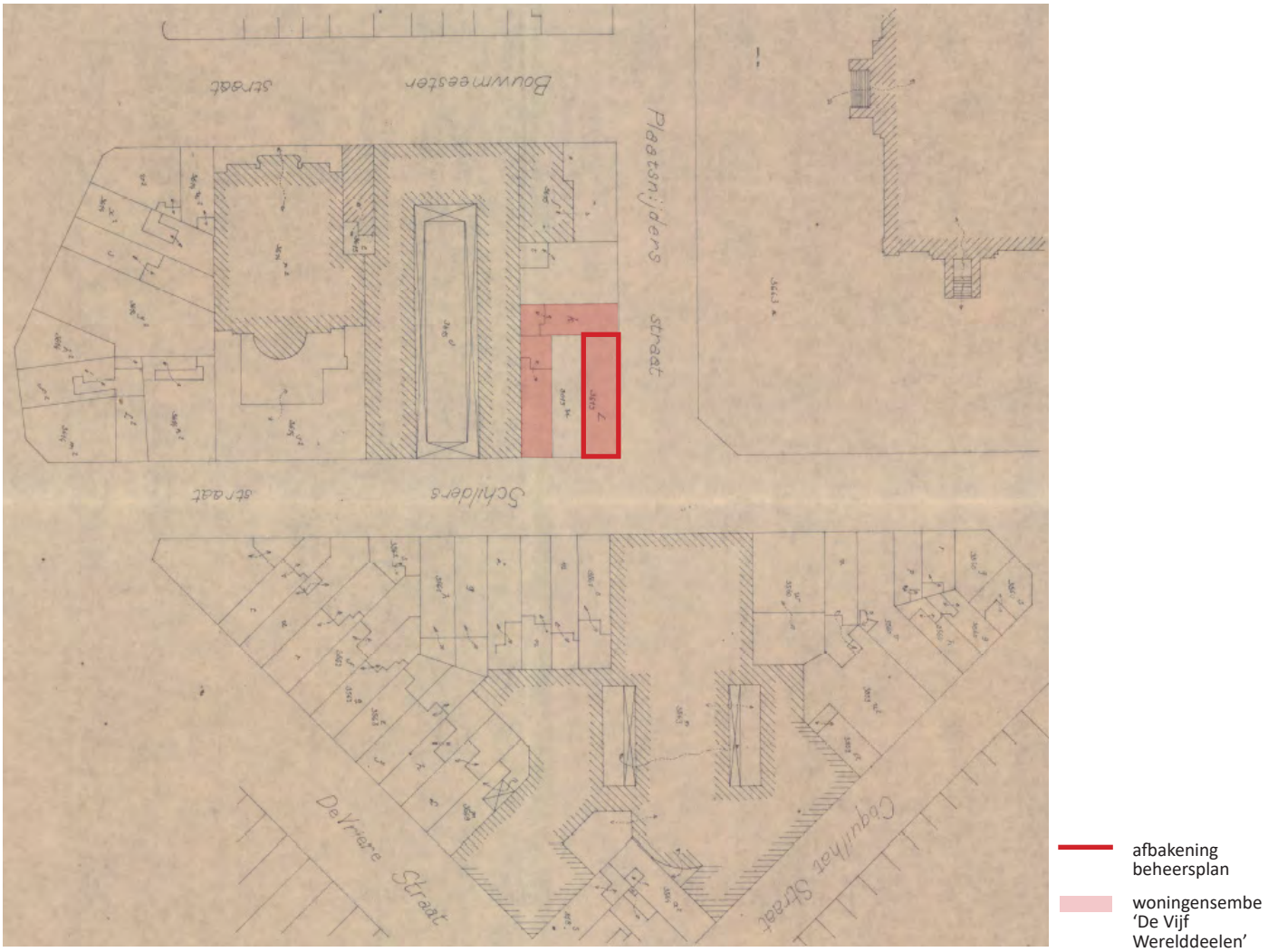
Eigendomstructuur

DJMH vof
Dijkstraat 23,
2880 Weert

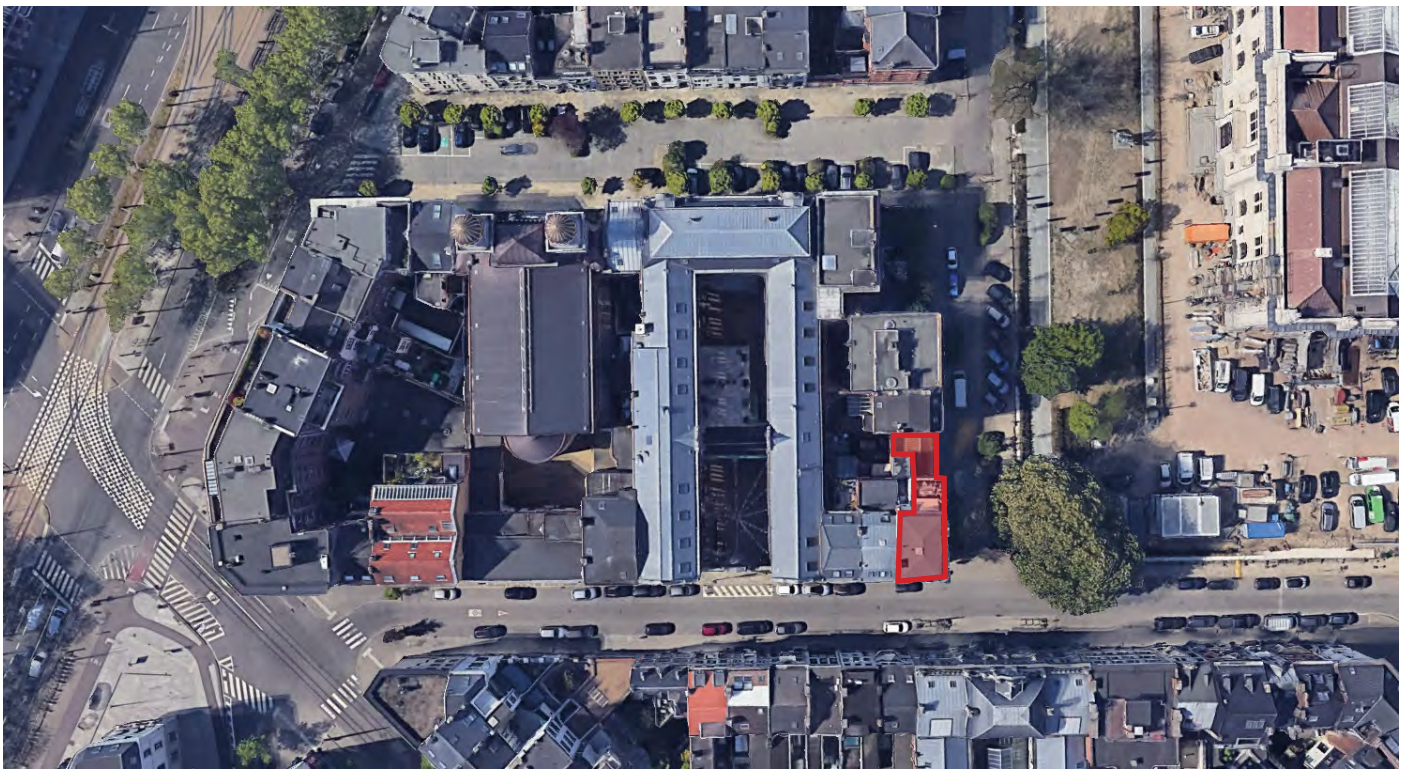
Het beheersplan werd opgemaakt in kader van het verkrijgen van verlaagde registratierechten bij aankoop van een beschermd monument.

RUP

Het goed is gelegen binnen de omschrijving van het ruimtelijk uitvoeringsplan binnenstad Antwerpen, goedgekeurd in maart 2012. Het gebouw is gelegen in woongebied.

afb. 005. Origineel inplantingsplan 1984

afb. 006. Luchtfoto van de site met aanduiding afbakening beheersplan

1.3. Onroerend erfgoed

Vastgesteld bouwkundig erfgoed

Art-nouveauburgerhuis Het Bootje maakt integraal deel uit van het “woningensemble De Vijf Werelddeelen”. Het woningenensemble is vastgesteld als bouwkundig erfgoed sinds 29-03-2019.

Het ensemble bestaat uit een groot, opvallend hoekpand met rechts een poortgebouw met woonhuis en een breed overluifeld terras op de verdieping. Verder omvat het drie panden (Plaatsnijdersstraat en Schildersstraat) met identieke art-nouveaulijstgevels, waarvan één pand (Schildersstraat 4) in 1964 volledig heropgebouwd werd in een standaard bouwstijl.

Beschermd monument

De bescherming omvat het art-nouveauburgerhuis, bekend als Het Bootje, gelegen te Schildersstraat 2. De twee identieke rijwoningen die het hoekpand flankeren, zijn op 8 juni 1988 bij besluit van de Vlaamse Executieve eveneens beschermd als monument.

Het huis is beschermd als monument omwille van het algemeen belang.

BESCHERMD MONUMENT

Art-nouveauburgerhuis Het Bootje

Beschermd monument van 31-03-1976 tot heden

ID: 5706 **URI:** https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/5706

afb. 007. afbakening beschermd monument (https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/5706 geraadpleegd op 22/01/2024

1.4. FOTO'S VAN HET ONROEREND ERFGOED IN ZIJN CONTEXT

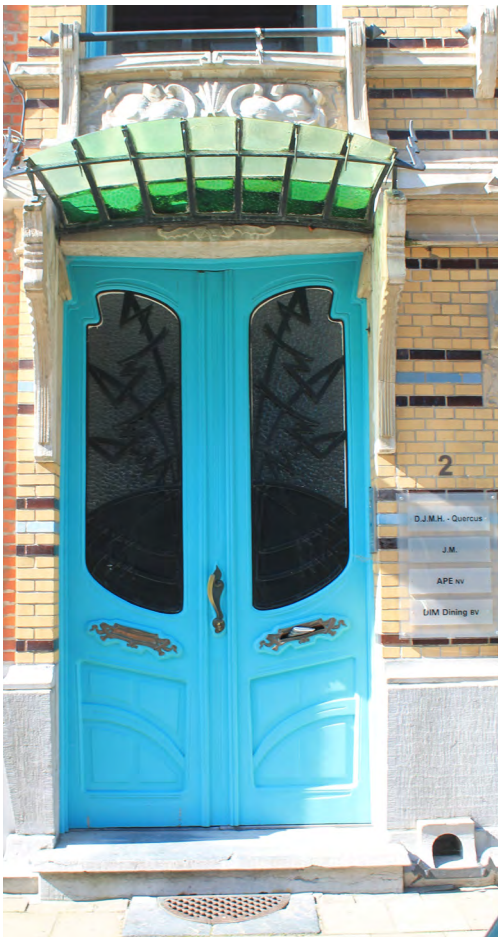
afb. 008. hoek Schildersstraat en Plaatsnijdrsstraat

afb. 010. voorgevel Schildersstraat

afb. 009. zijgevel Plaatsnijdersstraat

afb. 011. voordeur Schildersstraat

afb. 012. rond raam Schildersstraat

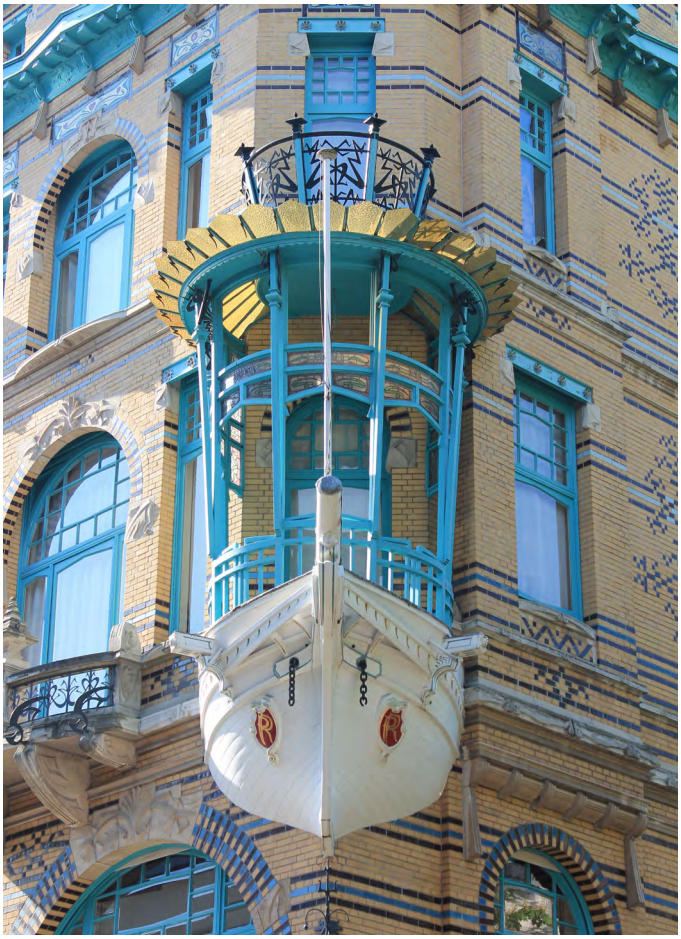
afb. 014. balkon tweede verdieping Schildersstraat

afb. 013. kroonlijst Schildersstraat

afb. 015. erker zijaanzicht

afb. 017. erker vooraanzicht

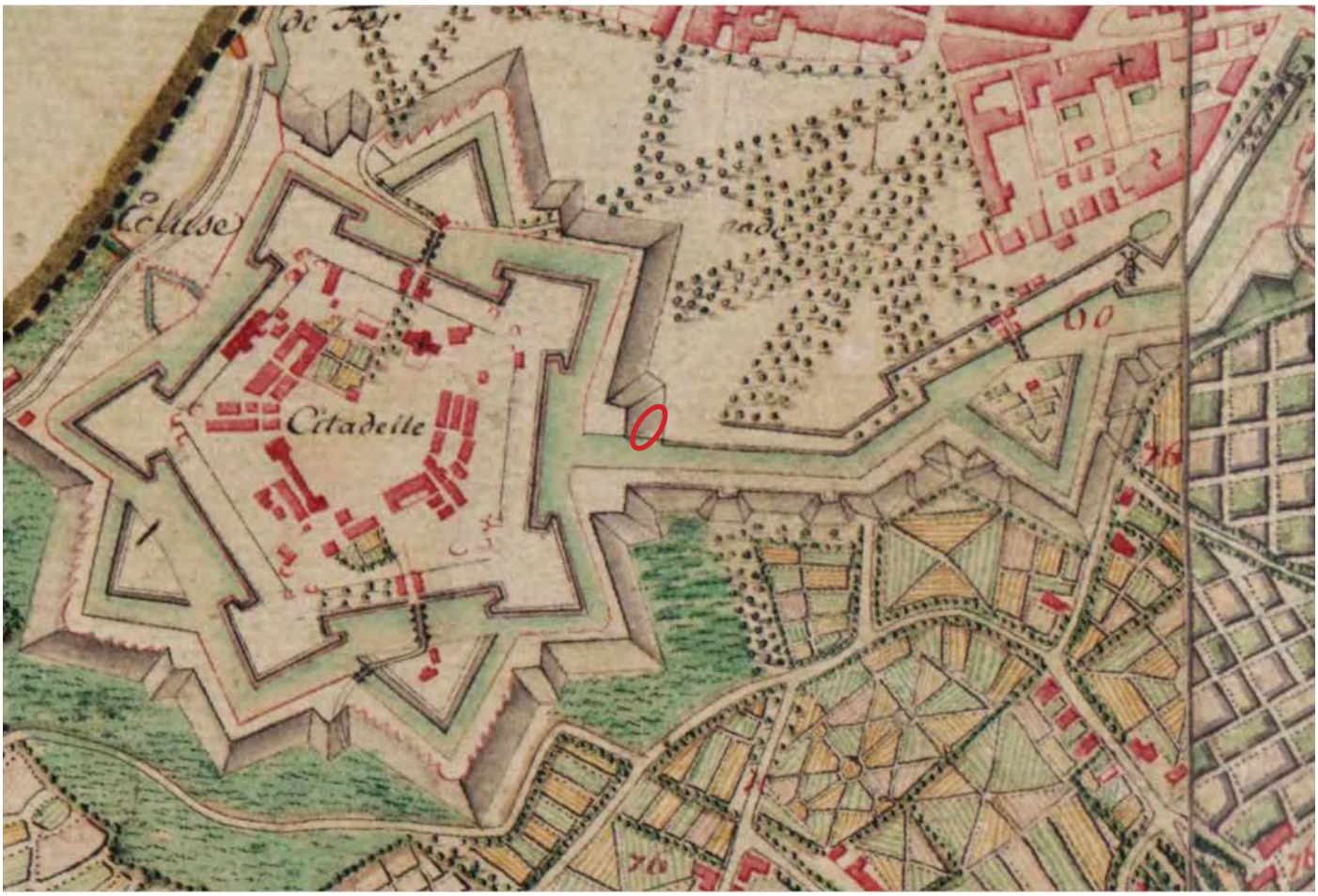
afb. 016. lantaarn op de hoek

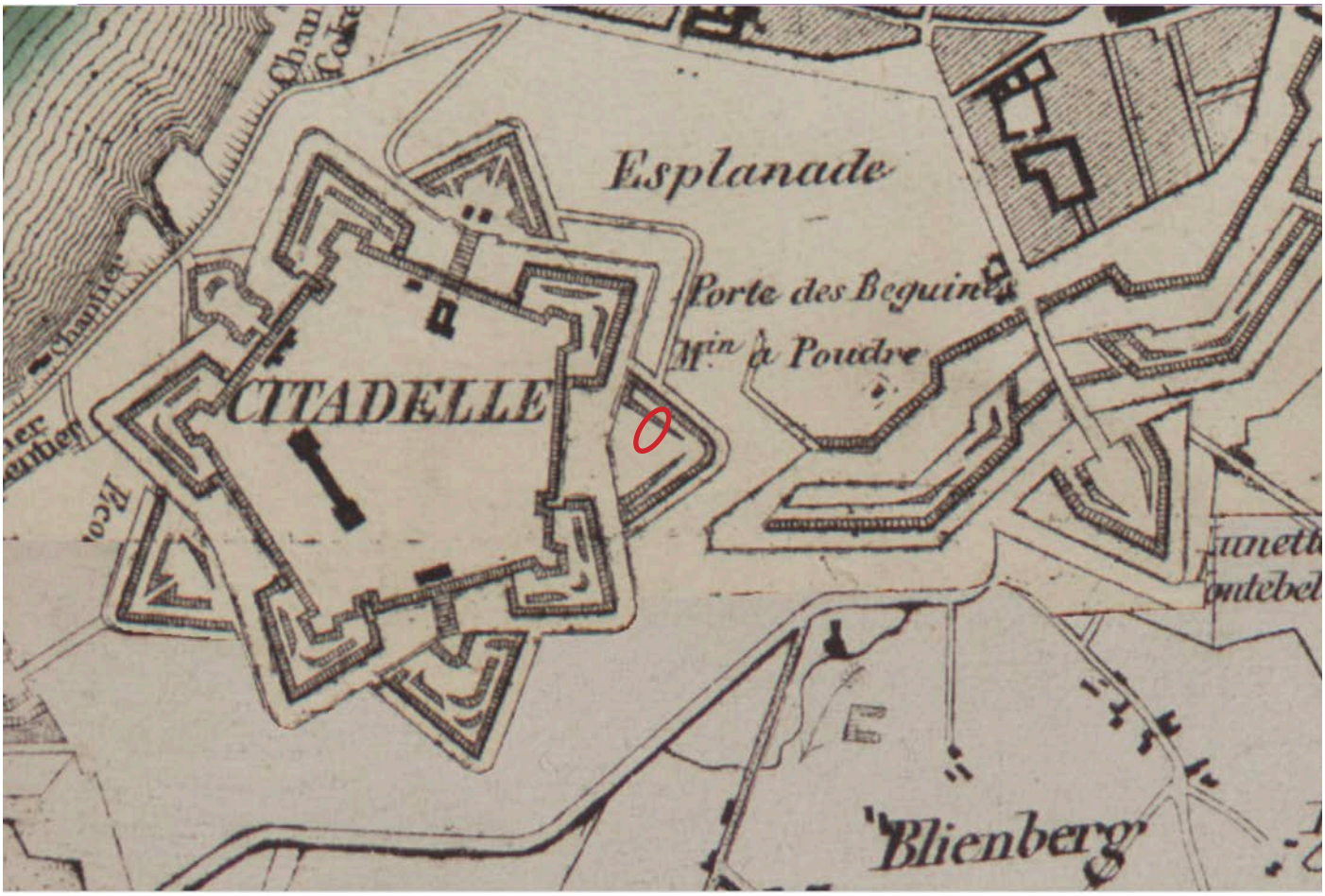
afb. 018. poorten Plaatsnijdersstraat

afb. 019. terras op eerste verdieping Plaatsnijdersstraat

afb. 020. Aanduiding van het perceel op de Ferrariskaart (1771-1778)

afb. 021. Aanduiding van het perceel op de Vandermaelenkaart (1846-1854)

2. HISTORISCHE NOTA

2.1. INLEIDING

De historische nota werd gebaseerd op de studie van oude foto's, postkaarten, plannen en dossiers uit het Felixarchief. Deze informatie wordt aangevuld met de beschrijving in de Inventaris Onroerend Erfgoed (erfgoedobject ID: 5706 Art-nouveauburgerhuis Het Bootje (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2024). Daarnaast bood ook de woning zelf een schat aan informatie door visuele observatie, foto's en beschikbare documenten, waaronder het Bulletin van de Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis.

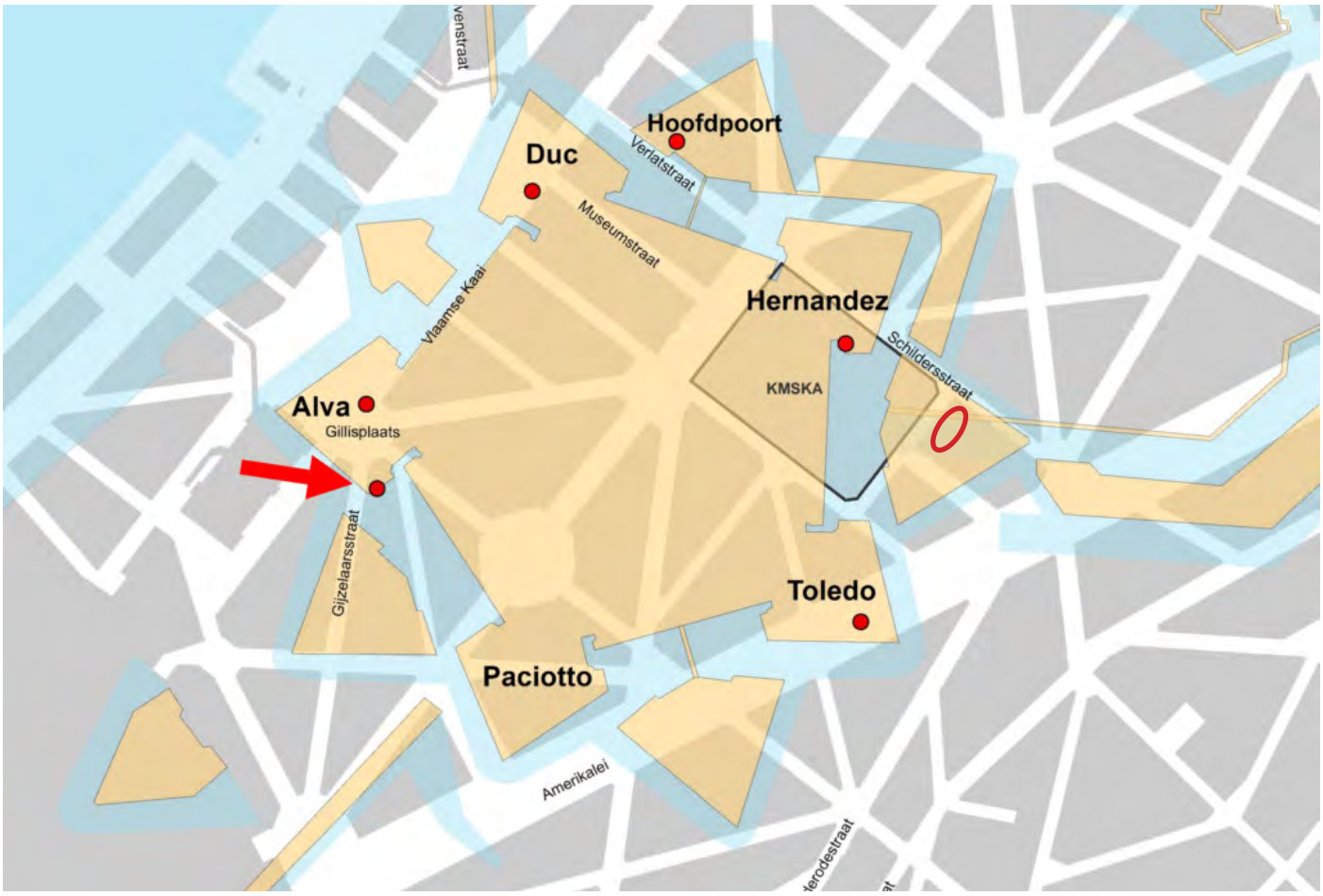
2.2. HISTORIEK VAN DE SITE

2.2.1. ZUIDERCITADEL

De Art-nouveau woning ligt in de Schildersstraat te Antwerpen. Deze doorsteek verbindt de Amerikalei met de Leopold de Waelplaats. Deze laatste maken deel uit van het stratenpatroon rond het Museum voor Schone Kunsten dat op het laat-19de-eeuwse verkavelingsplan van de zuidercitadel op het Zuid een belangrijke rol innam. De gronden werden in de 19de eeuw voor bebouwing vrijgegeven. De percelen bevonden zich temidden van twee gedempte grachten als onderdeel van de 16de-eeuwse Spaanse omwalling.

In 1901 werden de percelen in de Plaatsnijdersstraat en Schilderstraat aangesproken voor de bouw van het woningcomplex 'De Vijf Werelddeelen'. Architect Smet - Verhas stond in voor de constructie van een residentieel complex in opdracht van de vooraanstaande scheepsbouwer P. Roeis.[1]

1 Vanhove, B., '"De Vijf Werelddelen" van F. Smet-Verhas en de Art Nouveau', Bulletin van de Antwerpse vereniging voor bodem- en grotonderzoek, 1985/2, 21–48.

afb. 022. Plan van het Zuid met projectie van de voormalige Zuidercitadel (UA Antwerpen, departement Archeologie)

afb. 023. Topografische kaart uit 1888 toont de percelering na vrijgeven van de gronden voor bebouwing. Het bouwblok was op dat moment enkel voorzien van bebouwing ter hoogte van de Amerikalei (Topographische en militaire kaart van het Koningrijk der Nederlanden)

afb. 024. Nieuw plan Antwerpen, voorsteden en dokken, omstreeks 1928 (Geoplaza)

2.2.2. Antwerpse Art nouveau

Eind jaren 1800 zag het er naar uit dat Antwerpen zich parallel met Brussel tot een vooraanstaand art nouveau centrum zou ontwikkelen. In eerste instantie werden er in 1892-1893 twee internationale tentoonstellingen 'L'Association pour l'Art' georganiseerd. Toegepaste kunsten stonden hierin centraal terwijl Henry Van de Velde de eerste vernieuwingen op vlak van boektypografie en -versiering doorvoerde. Kort daarop volgende de Wereldtentoonstelling in 1894. Verder werden er sinds 1897 meerder tentoonstellingen voor 'monumentale, decoratieve en toegepaste kunsten' georganiseerd. Deze laatsten stonden vooral in 1900 - 1901 volledig in het teken van de Art Nouveau.

Met name in de bouwkunst kwam de Art Nouveau pas echt tot uitdrukking. Onder meer de imposante spoorhal van Antwerpen-Centraal uit 1895-1898 naar ontwerp van ingenieur C. Van Bogaerde is hier een sprekend voorbeeld van. Verder brak de Art Nouveau vooral in de Antwerpse zoo echt door. Onder meer met de bouw van een imposant feestzaalgeheel door Emile Thielens.

Kort daarna sijpelden de nieuwe Brusselse motieven ook in de Antwerpse woonarchitectuur binnen. Vanaf 1898 werd in Antwerpen de ene na de andere kwaliteitsvolle art nouveau gevel opgetrokken. Een fenomeen dat ook ingang vond in Gent, Luik en enkele grote Nederlandse steden en dit terwijl de art nouveau-bouwkunst in een stroomversnelling terechtkwam. Pas in 1901 traden de vooraanstaande figuren Theodore Vermeulen en Frans Smet-Verhas op de voorgrond, hoewel beiden reeds in 1898, respectievelijk 1899 bescheiden bijdragen tot de nieuwe esthetiek hadden geleverd.

Kenmerkend voor de Antwerpse art nouveau architectuur was de eclectische insteek waarmee de 'reeds oudere bouwmeesters' met een belangrijke reeks verwezenlijkingen in de neo- en mengstijlen aan de slag gingen. Zij zagen in de art nouveau de vormbevrijding die hun fantasie en ideeën een uitlaatklep bood. Jonge architecten kregen op hun beurt enkel door toevallige en eerder uitzonderlijke omstandigheden de kans zich in de nieuwe heersende stijl te onderleggen. Zo was het namelijk de Naamloze Maatschappij voor het Bouwen van Burgerhuizen - Oostkwartier een belangrijke trekker in het verspreiden van de eclectische bouwstijl in Antwerpen.[2]

2.2.3. architect Frans Smet-Verhas

Frans Smet, de architect, werd geboren op 21 augustus 1851 in Temse. Zoon van een schrijnwerker, werd hij vernoemd naar een toenmalige architect in zijn geboorteplaats. Na zijn huwelijk met de Antwerpse Sophie Verhas, ondertekende hij zijn werk steeds met F. Smet-Verhas.

Zijn vroege carrière werd gekenmerkt door de pre-art-nouveaustijl, vooral het eclecticisme. Het opmerkelijke Cogels-Osylei 3/5/7 woningcomplex uit 1896 was zijn eerste werk, waar kleurrijke gevelbekleding uit de neo-Franse en neo-Vlaamse renaissancestijl omarmde. In 1898 tekende hij een woning met een opvallende erker in de Anselmostraat 86, waar het draagstuk de vorm van een scheepsboeg aannam. De eerste tekenen van art nouveau verschenen in 1900 tijdens de verbouwing van een achterhuis in de St-Jorisvest, gekenmerkt door een neomoorse stijl met koepeltjes en een attiek in steen en smeedijzer.

In 1901, op de leeftijd van vijftig, creëerde hij 'De vijf Werelddeelen', een woningcomplex dat zijn interpretatie van de Antwerpse art-nouveau-stijl weerspiegelde. Zijn maniëristische benadering kwam tot uiting in expressieve hoekige stenen lijsten, smeedijzer, driehoekige kornisvormen in de kroonlijsten en kleinhout in ramen. Zijn kenmerkende stijl, geaccentueerd door strakke patronen en stompe spitsvormen, was duidelijk aanwezig in het schrijnwerk. Smet-Verhas' werk vertoont parallellen met Bascourt, Van Averbeke, Stordiaeu, en anderen, die allen in dezelfde stad werkten. Onderlinge beïnvloeding was niet ongewoon, waarbij Smet-Verhas als een extremer geval opviel.

In zijn latere jaren verminderde de omvang van zijn werken, met eenvoudigere en conventioneel uitgewerkte projecten, zoals het huis met magazijn in de Oude Kerkstraat (1904) en de winkelhuizen in de St-Elisabethstraat (1904). Zijn laatste werk, "De Slag van Waterloo" in de Waterloostraat 11 (1905), markeerde het einde van zijn art-nouveau-periode.

Smet-Verhas' invloed was bescheiden; enkele architecten uit het land van Waas gebruikten enkele van zijn kenmerken, terwijl andere Antwerpse architecten zijn smeedijzeren bliksemschichtstijl integreerden. Frans Smet Verhas stierf op 20 maart 1925 te Antwerpen.[3]

---

2 Vanhove, B., '"De Vijf Werelddelen" van F. Smet-Verhas en de Art Nouveau', Bulletin van de Antwerpse vereniging voor bodem- en grotonderzoek, 1985/2, 21–48.

3 Vanhove, B., '"De Vijf Werelddelen" van F. Smet-Verhas en de Art Nouveau', Bulletin van de Antwerpse vereniging voor bodem- en grotonderzoek, 1985/2, 21–48.

afb. 025. Generaal van Merlensstraat 30, Antwerpen, Ensemble van vier hoekhuizen (1899), ontwerp van architect Jos Bascourt.

afb. 026. Generaal van Merlensstraat 45, Antwerpen, Ensemble in art nouveaustijl (1898), ontwerp van architect Ernest Stordiau.

afb. 027. Cogels-Osylei 5-7, Antwerpen, drie burgerhuizen waaronder Den Overvloed en Den Ooievaar (1896), ontwerp van architect Frans Smet-Verhas.

afb. 028. Anselmostraat 86, Antwerpen, burgerhuis in eclectische stijl (1898), ontwerp van architect Frans Smet-Verhas.

afb. 029. Generaal van Merlensstraat 29, Antwerpen, Ensemble van vier hoekhuizen (1899), ontwerp van architect Jos Bascourt.

afb. 030. Waterloostraat 14-18, Antwerpen, Ensemble in art nouveaustijl (1901), ontwerp van architect Frans Smet-Verhas.

afb. 031. Oude kerkstraat 40, Antwerpen, burgerhuis in art nouveaustijl (1904), ontwerp van architect Frans Smet-Verhas.

afb. 032. Generaal van Merlensstraat 28, Antwerpen, Ensemble van vier hoekhuizen (1899), ontwerp van architect Jos Bascourt.

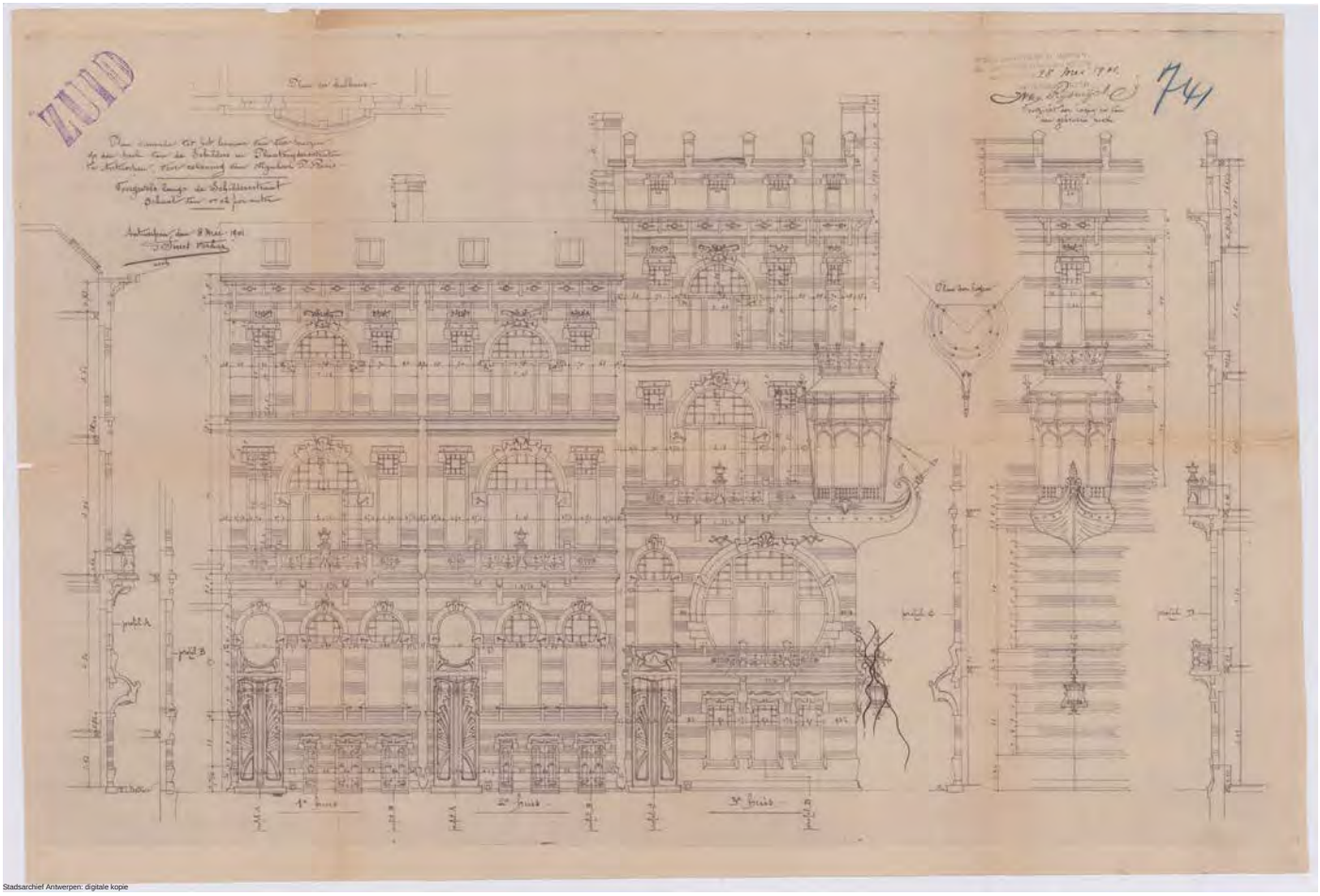
Frans Smet-Verhas is de eerste architect die vrijwel uitsluitend op basis van de reeds aanwezige Art Nouveau-vormentaal te Antwerpen een eigen, karakteristieke stijl heeft weten te ontwikkelen. Zijn voornaamste leermeester was Bascourt, naast wiens huizen in de Cogels-Osylei Smet-Verhas gebouwd heeft. Verder liet hij zich voor de herenhuizen in de Schildersstraat en Plaatsnijdersstraat beïnvloeden door Van de Walle, Hofman en Cols-Defever. Verder was hij bekend met het werk van Hankar en Victor Horta.

Frans Smet-Verhas wordt beschouwd als één van de meest uitgesproken vertegenwoordigers van de art nouveau in Antwerpen. Zo wist hij in vrije esthetiek uitgewerkte en eerder eclectische bouwelementen – bijvoorbeeld scheepsboeg en torentje – te verzoenen en met eerder contradictorische art nouveau stijlelementen als het floralisme en de Bascourt-polychromie samen te brengen tot een coherent geheel.4 Polychromie en assymetrie waren steeds wederkerende elementen in Bascourt's bouwwerken. Zo werden in zijn projecten veelvuldig gekleurde polychromiën gebruikt voor het verlevendigen en verfijnen van de gevels, zoals ook te zien bij het Ensemble van vier hoekhuizen 'de vier jaargetijden'.

4 Bouwhistorische nota bij dossier uit 1986 – archief AOE – pg. 6

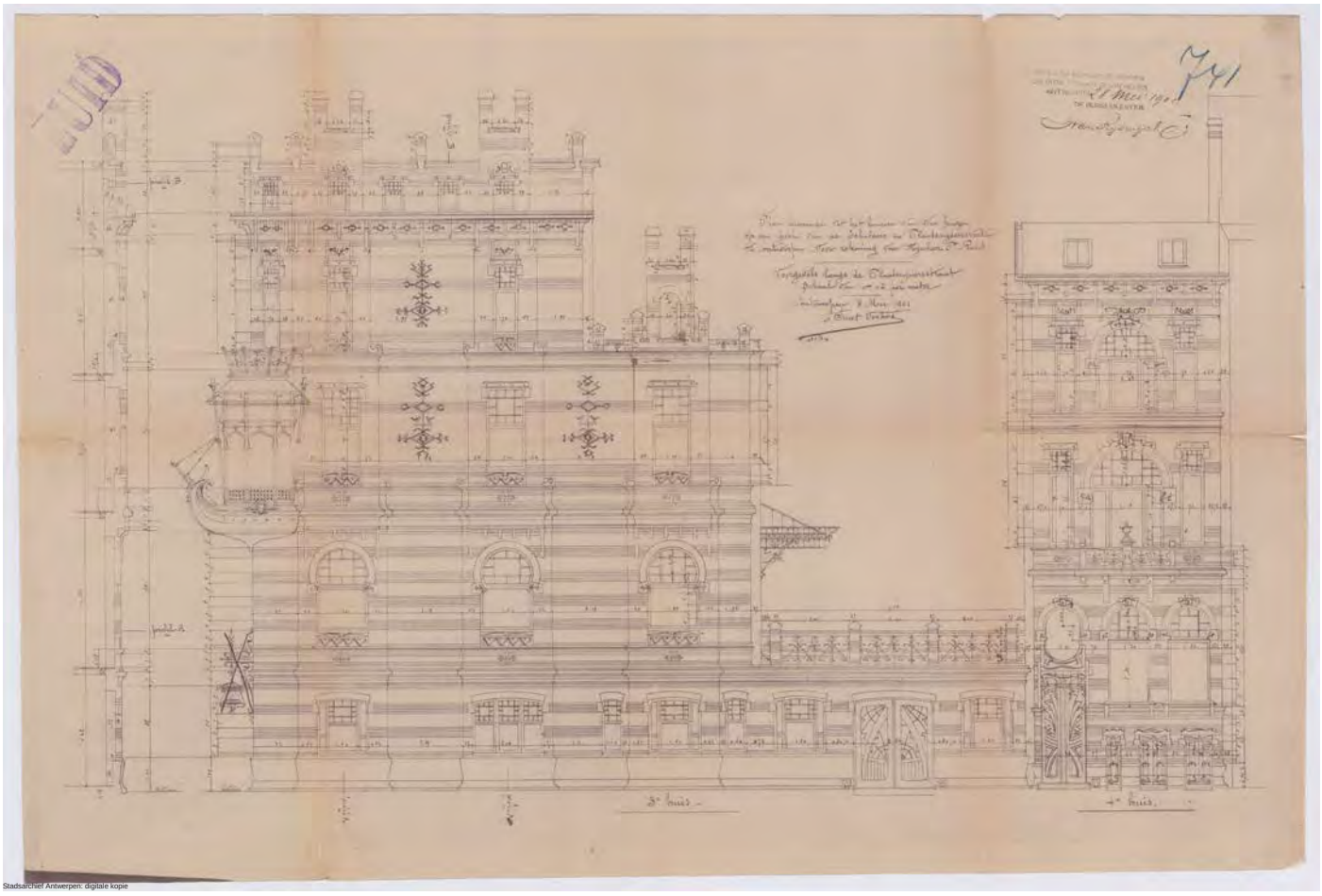

afb. 033. Mercatorstraat , Antwerpen, Ensemble van drie burgerhuizen in art-nouveaustijl (1900), ontwerp van architecten Emiel Van Averbeke en Willem Diehl.

Stadsarchief Antwerpen: digitale kopie

afb. 034. Ontwerp tot het bouwen van het woningcomplex. Bouwaanvraag dd. 15/05/1901

Stadsarchief Antwerpen: digitale kopie

afb. 035. Ontwerp tot het bouwen van het woningcomplex. Bouwaanvraag dd. 15/05/1901

2.3. BOUWGESCHIEDENIS

2.3.1. DE VIJF WERELDDEELEN

In de zomer van 1901 onderneemt Smet - Verhas de constructie van een residentieel complex, in opdracht van de vooraanstaande scheepsbouwer P. Roeis. Het betreffende complex, gekenmerkt door zijn grandioze omvang , wordt vooral opgemerkt vanwege het prominente hoekgebouw. De buurpanden vertonen subtiele verschillen in hun constructie. In plaats van een parterre, beschikken deze over een souterrain. Boven de ramen van het souterrain bevinden zich de ramen van de bel-étage in drie traveeën. Bovendien eindigen deze gevels aan de eerste kroonlijst met daarboven een zolderverdieping onder een hellend dak waardoor een extra verschil in architecturale compositie ontstaat.[5]

2.3.2. 1901 - BOUW VAN HET BOOTJE

Bouwaanvraag 1901

Opvallend is dat er in het bouwvergunningsdossier enkel geveltekeningen terug te vinden zijn en geen grondplannen. De geveltekeningen zijn zeer gedetailleerd en elk gebouwonderdeel of ornament werd ontworpen met de grootste zorg.

Het gebouw staat bekend om de Oosterse invloeden binnen de art nouveau interpretatie waarmee Frans Smet-Verhas het complex ontwierp. Zo blijkt ook uit de geveltekeningen, gevoegd bij de originele bouwaanvraag uit 1901. Hier is te zien dat de boeg van 'het Bootje' de vorm heeft van een Moorse schoen. De Moorse schoen werd op vraag van de opdrachtgever uitgevoerd als houten boeg. Deze scheepsboeg fungeert als bindteken tussen de voor- en zijgevel en verleent de voorgevel een asymmetrisch karakter waardoor de 'druk' op de minder rijkelijk uitgewerkte zijgevel gedeeltelijk wordt geneutraliseerd. De hoek is bijgevolg de spil waarrond de interferentie van de verschillende bouwvolumes en geveldelen draait. Naast het decoratieve aspect heeft de 2 meter uitkragende constructie ook een symbolische rol: ze verwijst naar het beroep van de bouwheer, namelijk scheepsbouwer Roeis. De firma P. Roeis en Zoon had sinds 1870 een scheepsherstellingsbedrijf voor houten boten.

De houten erker bood de architect bovendien een ingenieuze oplossing voor de overgang van een scherpe naar een afgeronde hoek. Een dergelijke hoekoplossing was eerder al gebruikt in het Kleyer huis (1898) naar ontwerp van Paul Hankar in Brussel. In deze woning zijn naast de hoekoplossing nog andere vormelijke elementen te vinden die overeenkomen met het ontwerp van Smet-Verhas. Opvallende kenmerken van deze erker zijn onder meer een houten balustrade, glas-in-loodramen met de namen van de continenten erop en een houten en smeedijzeren balkon op de top. Onder de erker hangt een smeedijzeren lantaarn, die een aparte bouwvergunning vereiste (dd. 1902).

De asymmetrische voorgevel aan de Schildersstraat wordt gedomineerd door een groot, bijna rond balkonvenster op de bel-étage, waarvan het balkon versierd is met een siervaas in pagodevorm. Daarboven bevinden zich twee verdiepingen, elk ingedeeld in een driedelige travee met vensters in de vorm van een licht hoefijzerboog in het midden, geflankeerd door lange smalle ramen met ijzeren liggers. Bovenaan de gevel bevindt zich een houten kroonlijst, met daarboven nog een zolder, die was voorzien van een tweede kroonlijst en een rij pijlerachtige kantelen. Deze voorgevel krijgt een plastische vorm door het gebruik van uitstekende elementen zoals de deurluifel, de lateien, de balkons en de kroonlijsten.

De zijgevel aan de Plaatsnijdersstraat kenmerkt zich door zijn lange, statische aard. Om deze uitgestrekte gevel meer karakter te geven, kiest de architect ervoor om risalieten te gebruiken die op de tweede verdieping naar voren steken, rustend op houten sierconsoles en klossen, en eindigend in hoeksierpijlers en schoorstenen zonder kroonlijst. Hij zet hiermee in op het gebruik van verticale schouwlijven waartussen op elke verdieping ramen gevat zitten. In het interieur resulteert dit in een merkwaardige combinatie van schouwmantels met bovenliggende raampartijen.

De laatste travee van deze gevel wijkt af van de rest met een terras op de eerste verdieping. Deze is gesitueerd boven de poortingang en afgewerkt met een ijzeren structuur en een glazen dak. Deze dakstructuur rust op een bakstenen en smeedijzeren balustrade. Uit de geveltekeningen valt echter af te leiden dat er oorspronkelijk geen beglaasde luifel boven ter hoogte van het terras werd voorzien. Al wijst de analogie van gebruikte decoratieve elementen er echter wel op dat de luifel tijdens de bouw in 1901 mee opgetrokken werd.

5 Driesen, G., 'De restauratie van "De Vijf Werelddelen" van F. Smet-Verhas, Schildersstraat nr. 2 te Antwerpen', Bulletin van de Antwerpse vereniging voor bodem- en grotonderzoek, 1985/3, 31–40

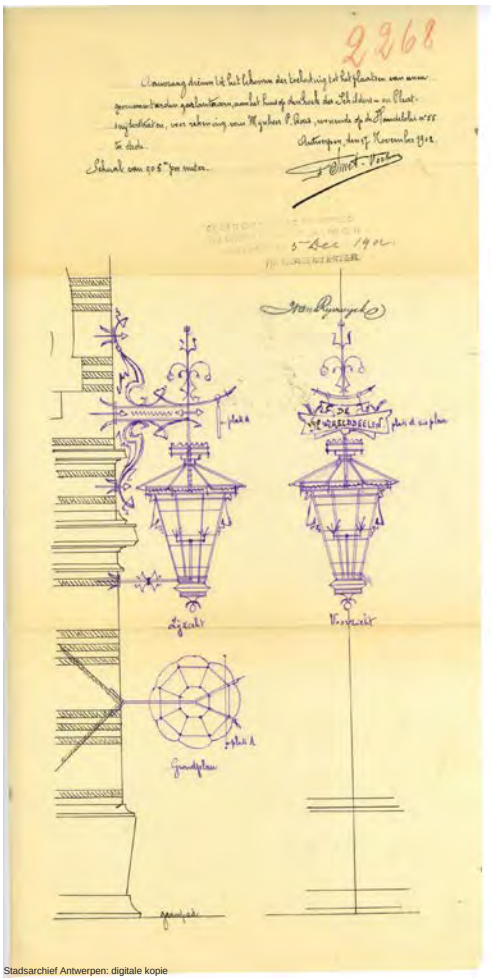
Het gebouw wordt voornamelijk gekenmerkt door zijn levendige geveltextuur, waarbij een opvallend gebruik van materialen en kleuren de aandacht trekt. De gevel is bekleed met gele bakstenen, waarin rode en blauwe lagen zijn verwerkt. Deze kleuren komen ook terug in de booglijsten en borstweringen, die afwisselend zijn opgebouwd met de drie tinten. De blinde vlakken worden verlevendigd door sierlijke patronen in rode baksteen. Om de twee gevels harmonieus met elkaar te verbinden, zijn hardstenen sierdorpels over de volledige lengte aangebracht. Het gebouw rust op een stevige sokkel, die uit de grond oprijst met een lichte helling, en dan abrupt terugveert. Bakstenen elementen zoals stenen consoles ondersteunen het smeedijzeren hekwerk, ook hoekblokken en borstweringen in steen zijn uitgevoerd. Bijzondere aandacht is besteed aan de details, zoals de voordeur en de poort, die zijn afgewerkt met traliewerk dat de vorm heeft van bliksemschichten.

Het hoekhuis is opgebouwd volgens een klassieke ruimte-indeling, waarbij een reeks kamers achter elkaar zijn gerangschikt en toegankelijk zijn via een zijdelings gelegen trappenhuis. Vroeger had elk verdiep een specifieke functie: op de begane grond bevonden zich dienstlokalen (zoals een keuken), op de eerste verdieping waren de woonvertrekken en het overdekte terras gesitueerd, op de tweede en derde verdieping waren de slaapvertrekken te vinden, en tot slot waren op de zolder de dienstvertrekken (zoals slaapkamers) gelegen. Deze traditionele indeling zorgde voor een efficiënt gebruik van de ruimte en een logische organisatie van de verschillende functies binnen het gebouw.

Interieur

Het gebouw werd ontworpen als familiewoning met dienstvertrekken. Het ontwerpen van het interieur gebeurde niet met eenzelfde zorg en aandacht voor detail als het geval was bij de buitengevels. Een dergelijke methodiek was destijds gangbaar en werd ook toegepast bij de woningen die op dat moment opgetrokken werden in de Cogels-Osylei (al waren dit doorgaans huurwoningen). Verder werd er rond de eeuwwisseling in het Antwerpse geen art-nouveau woning opgetrokken met de typerende art nouveau ruimte-indeling.

In het interieur waren enkel de deurgrepen uitgewerkt in een sprekende art-nouveau stijl. Het merendeel is vandaag echter verdwenen.

afb. 036. Plan gevoegd bij de vergunningsaanvraag voor de lantaarn. Bouwaanvraag dd. 05/12/1902

GEMEENTEBESTUUR
VAN
ANTWERPEN.
BESTUUR
DER
GEMEENTEWERKEN.
HOOFDINGENIEUR

Plaatsing van eenen lantaarn.

Wijk 8, N° 76.
Hoek der Schilders en Raatsyderstraat.

Aanvraag van den Heer Smet. Verlas namens den Heer Ruseis.

BIJVOEGSEL
3
2e Bureel N° 2268.

De HOOFDINGENIEUR, Bestuurder der gemeentewerken, is van oordeel dat de hierbijgevoegde vraag mag toegestaan worden onder de volgende voorwaarden :

1° De lantaarn zal minstens op 3,50 hoogte boven het voetpad geplaatst worden ;
2° Men zal de teekening van bijgaande plan volgen ;
3° De lantaarn zal niet meer hebben dan 0m50 uitsprong van den uitersten kant tot tegen den gevelmuur, z in gezegden muur goed vastgehecht worden opdat de wind of eenige andere oorzaak hem niet zou kunnen doen vallen en zal immer in goeden staat moeten onderhouden worden
4° De lantaarn zal niet mogen verlicht worden met peterolie of andere licht ontvlambare oliën;
5° Zoo de verzoeker in gebrek bleef de bovenstaande bepalingen alsook de reglementen van politie en wegenis na te komen, zal deze machtiging als nietig en van geene waarde beschouwd worden ;
6° De tegenwoordige toelating is slechts voorloopig, en zal altoos zonder vergoeding kunnen ingetrokken worden.

Antwerpen, den 5 dec. 1902.
De Hoofdingenieur,
Bestuurder der gemeentewerken.

Toegestaan
Collega, 5 Dec. 1902.

afb. 037. Vergunningsbeslissing gevoegd bij de vergunningsaanvraag voor de lantaarn. Bouwaanvraag dd. 05/12/1902

2.3.3. 1917

In 1917 gebeurde een aanvraag voor het dichtmaken van de deuren tussen het hoekhuis, Schildersstraat 2, en het huis ernaast, Schildersstraat 4. Het gaat over twee deuropeningen gelegen in de scheidingsmuur tussen de twee koeren.[6]

2.3.4. 1929

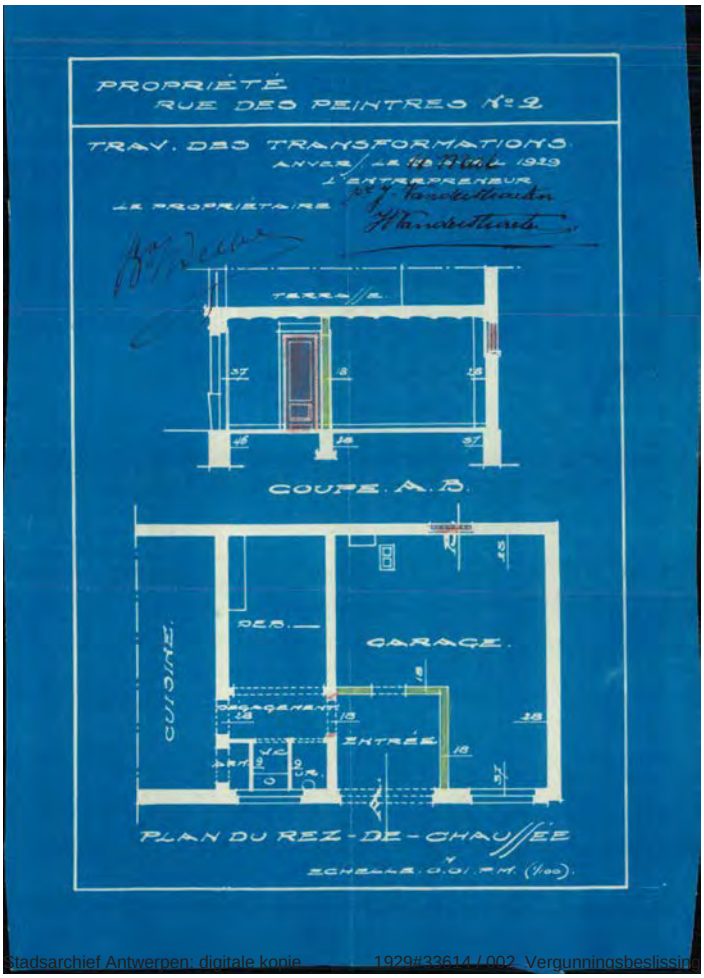
Omstreeks 1929 werd aan dhr. Delbeke een toelating en vergunning verleend voor veranderingswerken aan het interieur. Meer bepaald ter hoogte van de garage.

Kort daarna werd de woning opgedeeld in 4 woonentiteiten, en werden de verschillende verdiepingen afzonderlijk bewoond. Op elke verdieping werden daarom een aparte keuken en badkamer geïnstalleerd. [7]

2.3.5. 1953

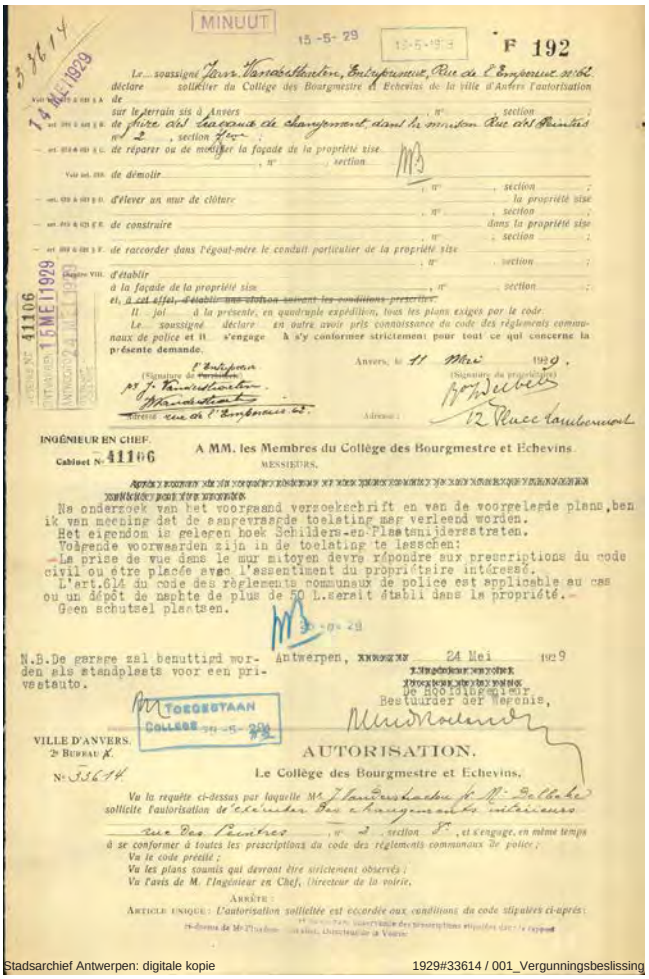
Goed in eigendom van dhr. Braine R., volgens de adresboeken van 1902-1967 gekend als groothandel in verven. Omstreeks 1953 werd aan hem een vergunning verleend. De aanvraag voorzag in het maken van een bijkomende poort

6 Felixarchief 1917#7153
7 Felixarchief 1929#33614

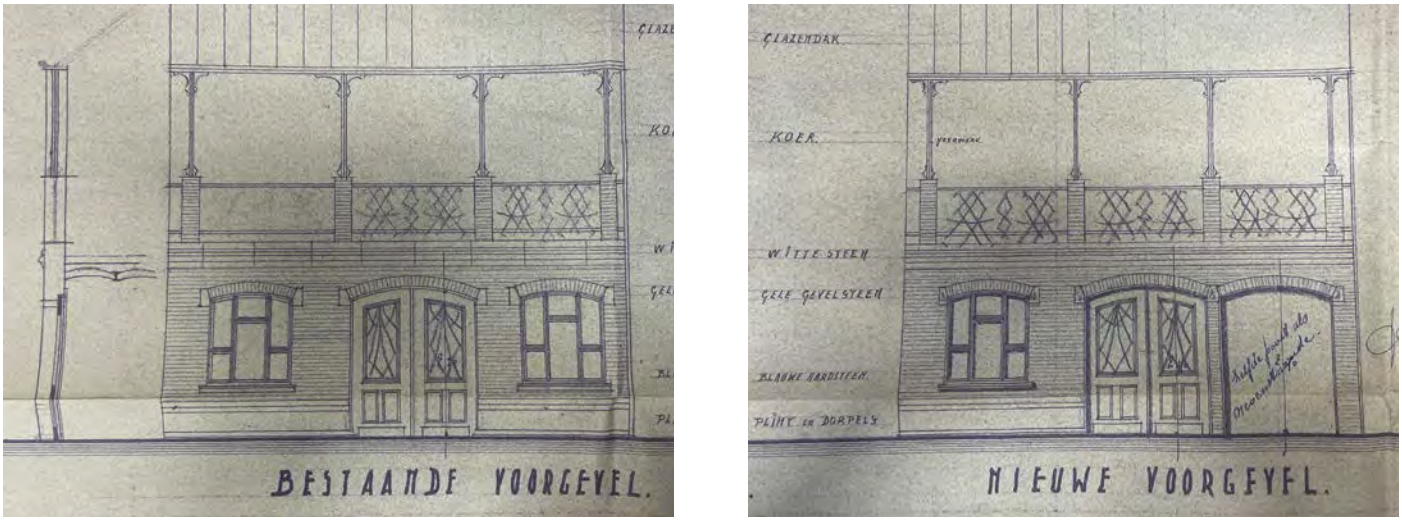
Stadsarchief Antwerpen: digitale kopie 1929#33614 / 002_Vergunningsbeslissing

afb. 038. Plan gevoegd bij de vergunningsaanvraag uit 1929. Bouwaanvraag dd. 14/05/1929

Stadsarchief Antwerpen: digitale kopie 1929#33614 / 001_Vergunningsbeslissing

afb. 039. Vergunningsbeslissing gevoegd bij de vergunningsaanvraag uit 1929. Bouwaanvraag dd. 14/05/1929

afb. 040. Plan gevoegd bij de vergunningsaanvraag uit 1953 voor het maken van een bijkomende poort in de zijgevel ter hoogte van de Plaatsnijdersstraat.

in de zijgevel langs de Plaatsnijdersstraat. De plaatsing van een rolluik werd niet goedgekeurd.[8]

2.3.6. 1958-1966

In de periode van 1958-1966 werden er aan dhr Gerard Van Eynde verschillende vergunningen verleend voor verbouwingen aan het pand in de Schildersstraat nr. 2. Een eerste vergunning dateert uit 1953-1958 en beschreef het uitbreken van enkele binnenmuren op de gelijkvloerse verdieping.

Op 18 augustus 1965 werd aan dhr. G. Van Eynde een vergunning verleend voor verbouwingswerken aan het pand, meer bepaald het ontwerp voor het bouwen van een verdieping aan een bestaande woning. De architect voorzag de bouw van een nieuwe verdieping ter hoogte van het overdekte terras. Intern werd de afbraak van enkele binnenmuren voorzien, alsook de bouw van een trap vanuit het magazijn naar de bovenliggende, nieuw gecreëerde verdieping. Deze werken werden nooit uitgevoerd. De reden hiervoor is onbekend.

2.3.7. 1966–1976 Wide White Space Gallery

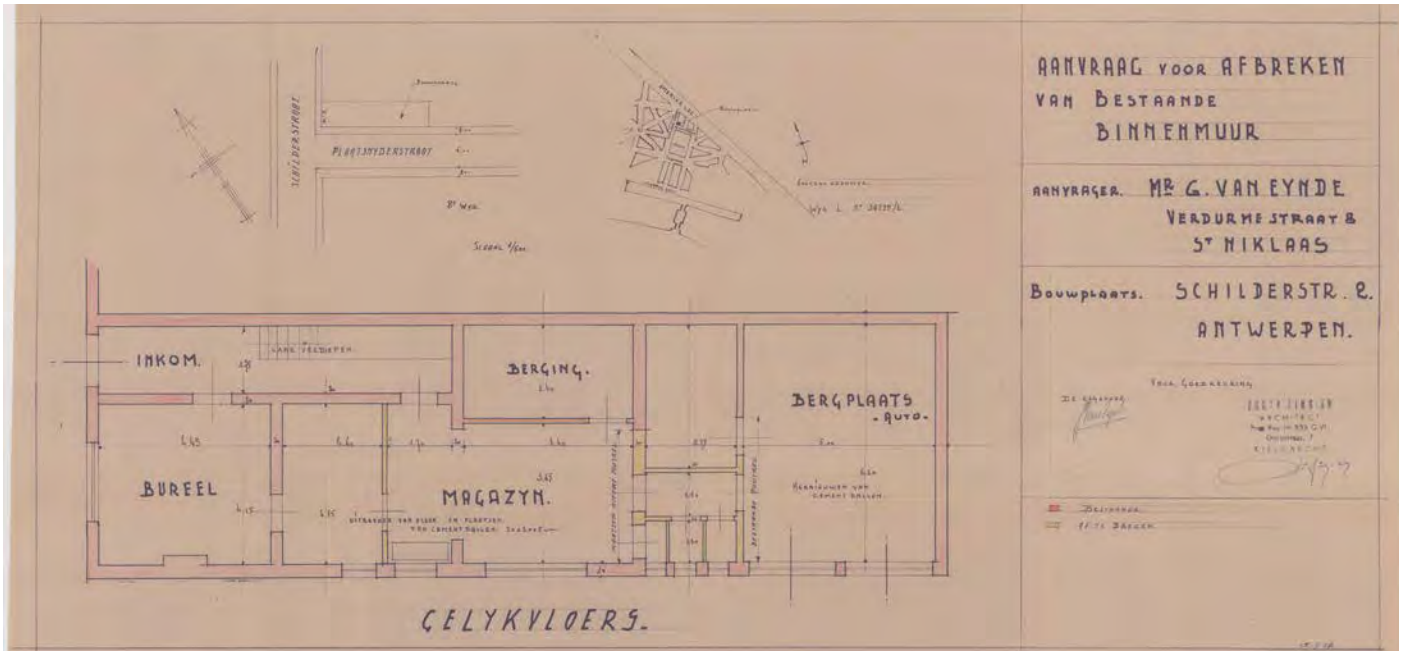
In 1966 vestigde zich in het pand een Antwerpse kunstgalerie “Wide White Space Gallery”, opgericht door kunstenaarskoppel Anny De Decker (kunstcritica) en Bernd Lohaus (kunstenaar). De galerie bleef geopend van 1966 tot 1976. De kunstgalerij was gevestigd op de gelijkvloerse verdieping en huisveste meerdere internationaal bekende tentoonstellingen, performances, in-situ werken, filmavonden en lezingen.

Als onderdeel van de kunstprogrammatie, maakte de Franse moderne kunstenaar Daniel Buren tussen 1969 en 1974 verschillende versies van het werk ‘Travail in situ’. Ze maakten deel uit van de expositie die destijds liep in de kunstgalerij.

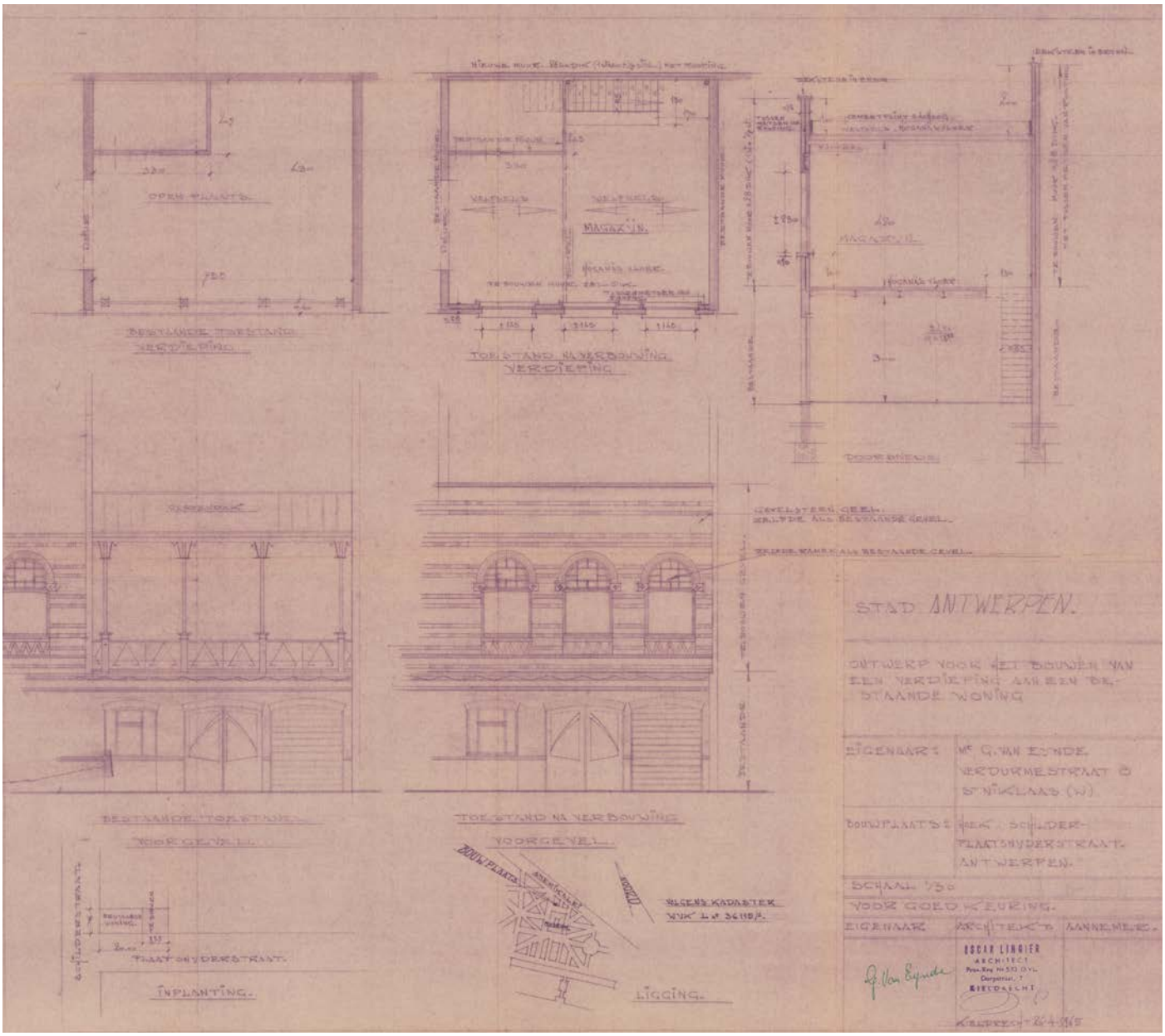
2.3.8. 1976 - bescherming van de woningen

In 1964 werd Schildersstraat 4 afgebroken en vervangen door een nieuwbouw. Dit was een groot verlies voor het erfgoed in Antwerpen. Om te vermijden dat ook de overige woningen van het ensemble zouden kunnen verdwijnen, werd een procedure voor bescherming gestart. Op 31 januari 1976 werd het Bootje uiteindelijk beschermd als monument. Later werden ook de andere twee woningen beschermd als monument.

8 Felixarchief 18#31911

afb. 041. Aanvraag tot het afbreken van bestaande binnenmuren dd. 29/05/1953

afb. 042. Plan gevoegd bij de vergunningsaanvraag uit 1965. Het plan werd niet uitgevoerd.

afb. 043. Het Bootje omstreeks 1970.

afb. 044. Kunstinstallatie door Daniel Buren.

afb. 045. Kunstinstallatie door Daniel Buren.

afb. 046. Kunstinstallatie door Daniel Buren.

afb. 047. Kunstinstallatie door Christo. De trap in de hal werd ingepakt.

afb. 048. Kunstinstallatie in Wide White Space Gallery.

2.3.9. 1986-1997 - GROOT ONDERHOUD

Aangezien de basisstructuur van het gebouw nog in goede staat was, kon de restauratie beperkt worden tot een groot onderhoud.

De houten draagstructuur van de erker was gedeeltelijk ingerot. Slechte delen werden verwijderd en vervangen en er werd polymeerchemisch herstel uitgevoerd.

De schoorsteenmassieven aan de voorgevel werden gedeeltelijk gedemonteerd en opnieuw gemetseld met bijkomende verankeringen om de scheefstand naar de straat toe te corrigeren.

De stalen I-profielen boven de smalle ramen bleken slecht geconcipieerd. Ze werden onzichtbaar verankerd met kousankers die zijdelings achter de rosetten geplaatst werden.

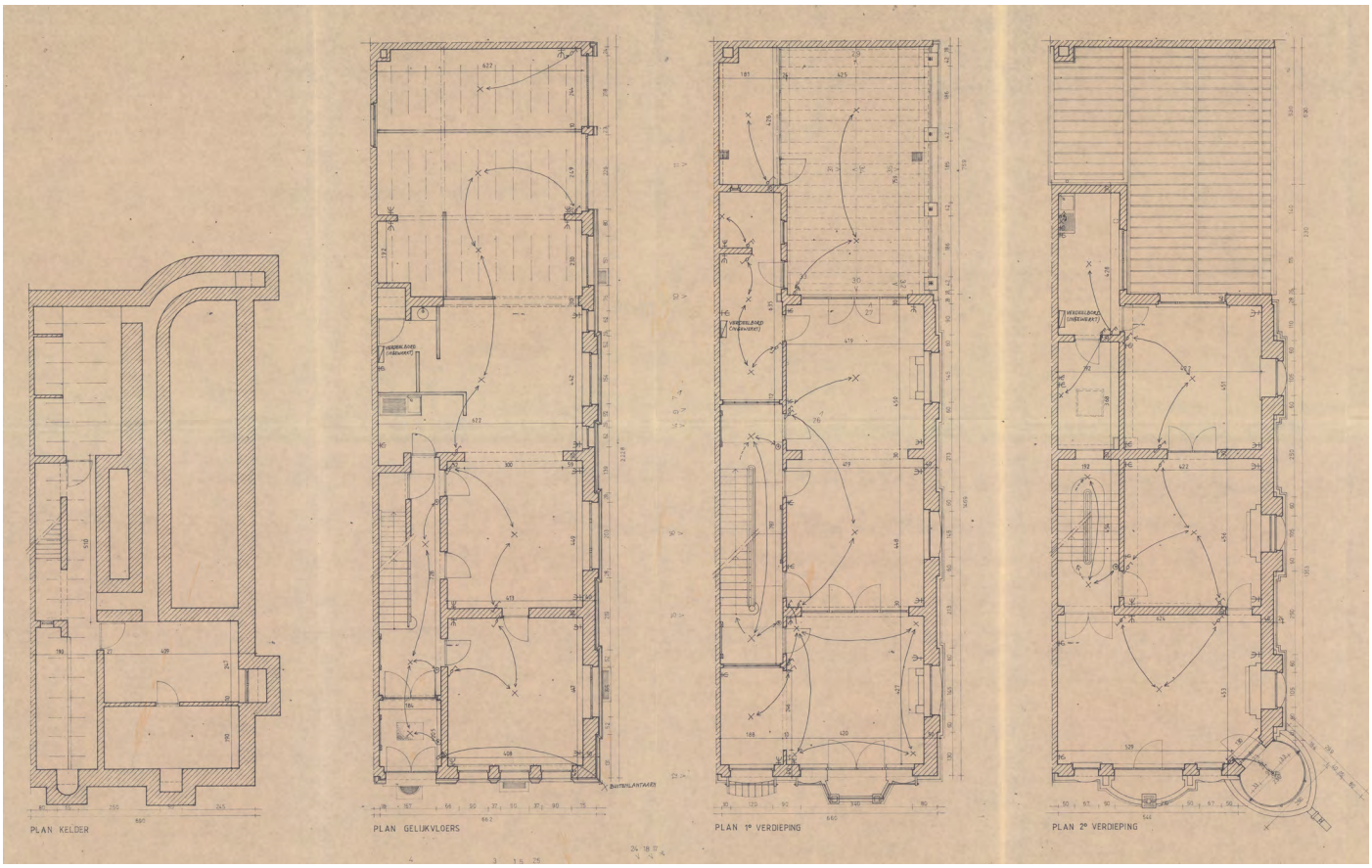
De daken vertoonden verschillende problemen. De bekleding werd vervangen door elastische polyesterroofing met een langere levensduur. Ook het overdekte terras op de eerste verdieping vertoonde verschillende lekken waardoor ook daar polyesterroofing werd aangebracht. De originele terrastegels werden nadien terug geplaatst.

De gevel werd gereinigd door middel van natte verzadigde stoom en de dichting tussen de muren en de ramen werd verbeterd. Het voegwerk tussen het parement was grotendeels verweerd omdat er oorspronkelijk te veel zand werd gebruikt. Aangetaste horizontale voegen werden in het midden ingeslepen en met de hand aan beide zijden uitgekapt om dan hervoegd te worden.

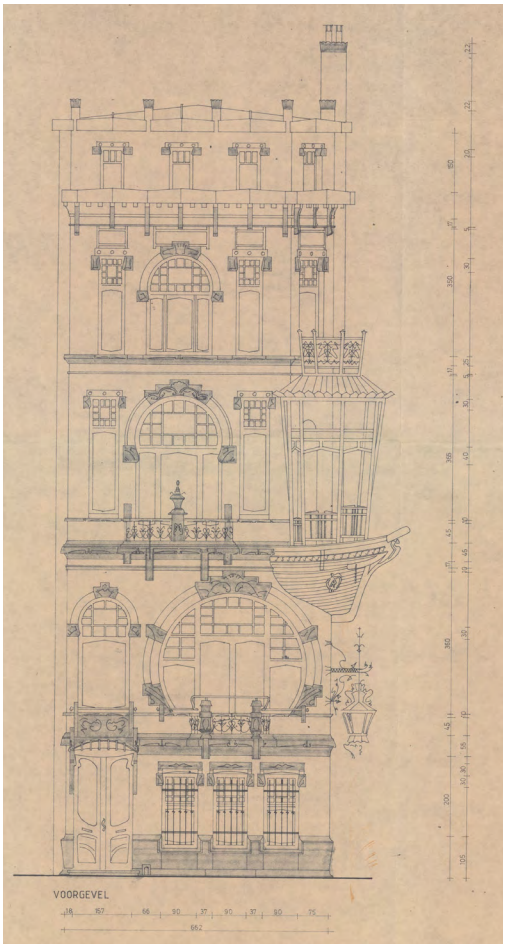
Tot slot werd er kleurenonderzoek uitgevoerd naar de originele kleuren van de erker, het ijzerwerk, de balustrades en het schrijnwerk. Op basis van die resultaten werd er opnieuw geschilderd in de originele kleuren.[9]

Aannemingsbedrijf Krebo was beslast met de uitvoering van de werken ter waarde van 775.000 BEF. De werken werken uitgevoerd met een premie van 240.000 BEF. Opdrachtgever en premienemer was Jan Ceuleers.

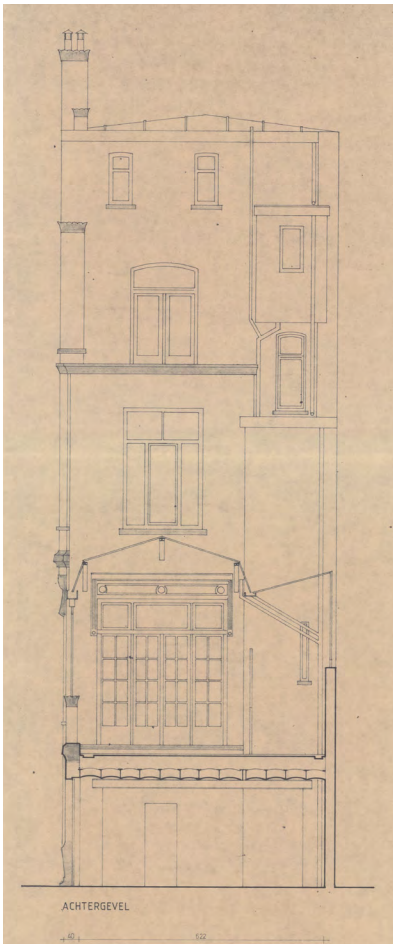
9 Driesen, G., 'De restauratie van "De Vijf Werelddelen" van F. Smet-Verhas, Schildersstraat nr. 2 te Antwerpen', Bulletin van de Antwerpse vereniging voor bodem- en grotonderzoek, 1985/3, 31–40.

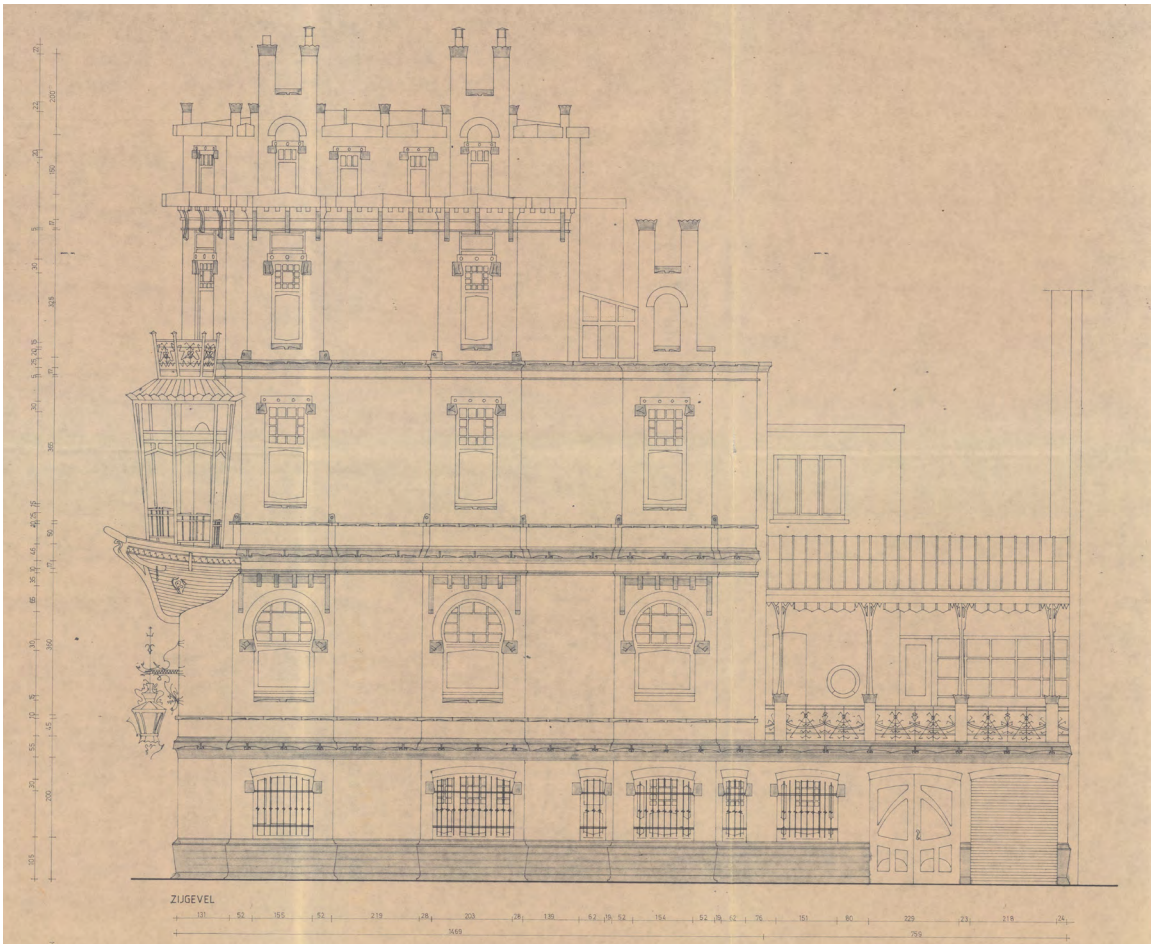
afb. 049. Grondplannen Bouwaanvraag dd. 1984

afb. 050. Gevelaanzichten Bouwaanvraag dd. 1984

afb. 051. Gevelaanzichten Bouwaanvraag dd. 1984

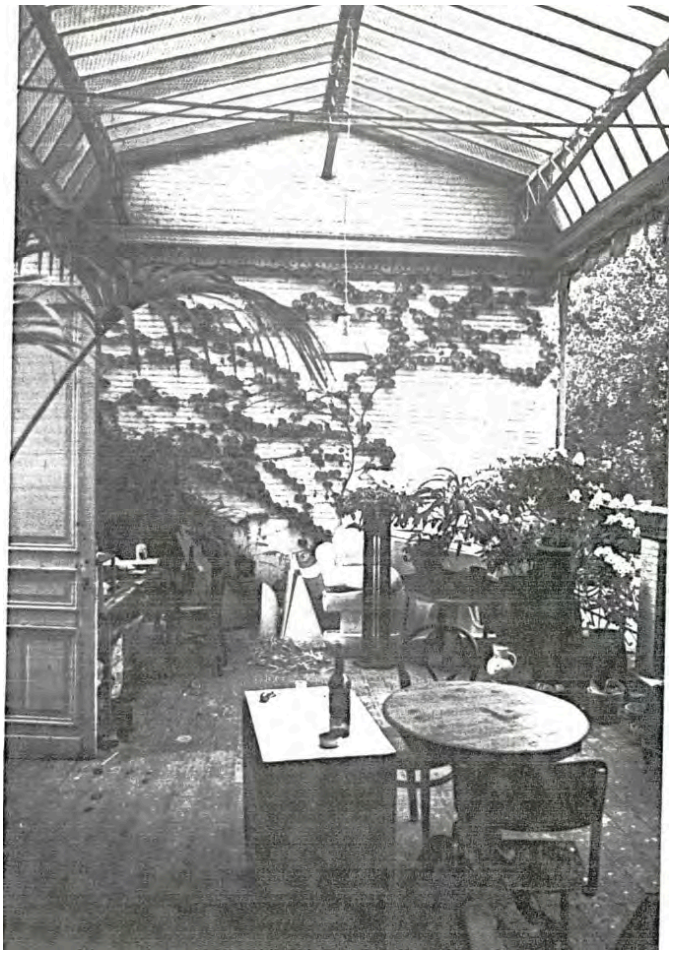
afb. 052. Gevelaanzichten Bouwaanvraag dd. 1984

afb. 053. Toestand omstreeks 1986, bijgaande historische foto wordt bewaard als naslagwerk bij de inventarisatie en historische kadering van het project bij de restauratiecampagne van 1986-1997

afb. 054. Toestand van het terras omstreeks 1986

afb. 055. Toestand van het terras omstreeks 1986

2.3.10. 2002 - DIVERSE HERSTELLINGSWERKEN GEVEL

In 2002 werden opnieuw verschillende herstellingswerken aan de gevel uitgevoerd. Aannemingsbedrijf Gebroeders Vochten was belast met de uitvoering van de werken ter waarde van €24.917,86. De werken werden uitgevoerd met een premie van €8.988,23. Opdrachtgever en premienemer was Jan Ceuleers.

De werken en daaraan gekoppelde vergunningsaanvraag werden uitgevoerd onder leiding van Architecten- en ingenieursbureau Bamps. Het betrof het plaatsen van een nieuwe deksteen op de schoorsteenmantel van het Noordoostdak alsook de renovatie van de noordoostgevel en de afwerking van de bovendakse ventilatiekanalen.

Daarnaast werden er verschillende schilderwerken uitgevoerd. De metalen raamlateien ter hoogte van de voor- en zijgevel, de balustrades en het hekwerk van het overdekte terras, de I-liggers in de kelder, alsook de metalen vlaggenmastpen van 'Het Bootje' werden opnieuw geschilderd. Ook de houten kroonlijsten van de platte daken, de houten ramen van de achterbouw en de 2 houten poorten en rolluiken in de zijgevel werden herschilderd.

Er werd een vochtwerende behandeling uitgevoerd aan de gecementeerde achtergevel, ter hoogte van het dakterras, meer bepaald de borstweringsmuren en dekstenen en ter hoogte van de gevelsteen. Verder werd er een nieuw kelderraam geplaatst en werd de stookruimte van een nieuw plafondvoorzien

Tot slot werd een oplossing voorzien voor het vochtprobleem ter hoogte van de voordeur. Zo werd de deur uitgenomen en ingekort. Het beslag en sluitwerk werd ontroest en integraal herschilderd. De detaillering ter hoogte van de dorpel en plint werd aangepast met het voorzien van een verlijmde granieten opzetkant ter hoogte van de PE-folie. De bestaande carrara marmer vloerbekleding werd verwijderd en vervangen door een nieuwe carrara marmer met een verzonken zone ter hoogte van de vloermat. 10

10 Arhief AOE, 030_485

afb. 056. Gevelaanzichten gevoegd bij het onderzoekspremie dossier dd. 2002 bewaard in de archieven van het Agentschap Onroerend Erfgoed

afb. 057. Zicht op de voorgevel van 'Het Bootje' omstreeks 2007 door Tony Gonzalez

afb. 058. Zicht op 'Het Bootje' omstreeks 2007 door Tony Gonzalez

2.3.11. 2013 - Gevelrestauratie en terraswerken

In 2013 werd er opnieuw een aanvraag ingediend voor een gevelrestauratie en een herstelling van het overdekte terras. De werken werden uitgevoerd in opdracht van S. Hoge onder leiding van DHP architecten. Deze aanvraag ging voornamelijk over het restaureren van het bakstenen parement en de natuurstenen elementen, inclusief reiniging dmv verzadigde stoom (een methode waarmee op een niet agressieve manier sterk hechtend vuil verwijderd kan worden zonder de patina van de materialen aan te tasten). Ook het nazicht en herstel van het voegwerk werd meegenomen.

Er werd ook voorzien in het herschilderen van de metalen gevelelementen waaronder de metalen terrasleuning ter hoogte van de voorgevel en terrasluifel.

Daarnaast werd het houten buitenschrijnwerk plaatselijk herschilderd, meer bepaald de dubbele voordeur, buitenschrijnwerk en kroonlijsten.

Tot slot voorzag het dossier in het herstellen van de dakdichting en waterafvoer van het terras alsook het vervangen van niet oorspronkelijke terrastegels door nieuwe Winckelmans tegels en plint.[11]

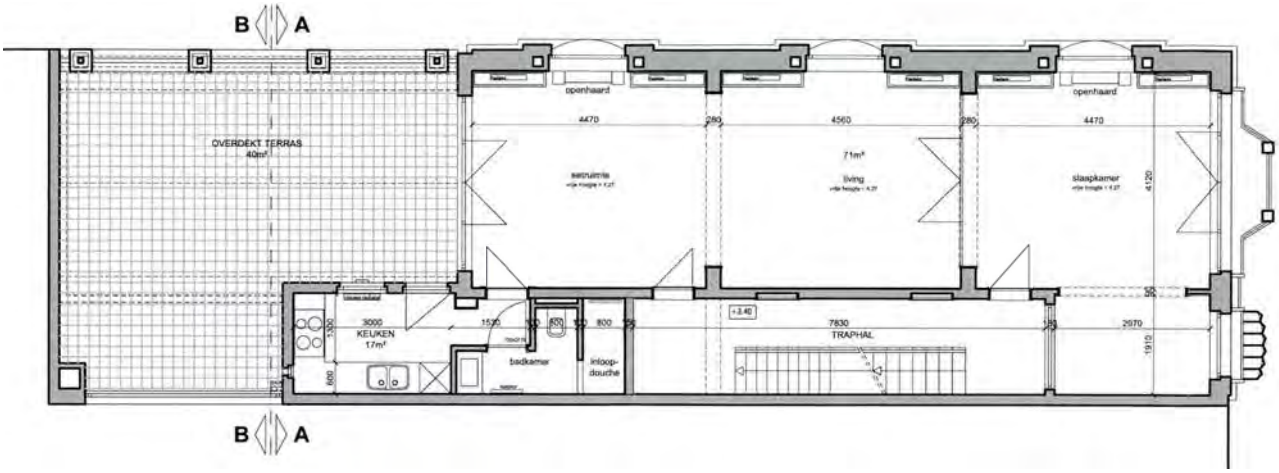
11 archief Agentschap onroerend erfgoed

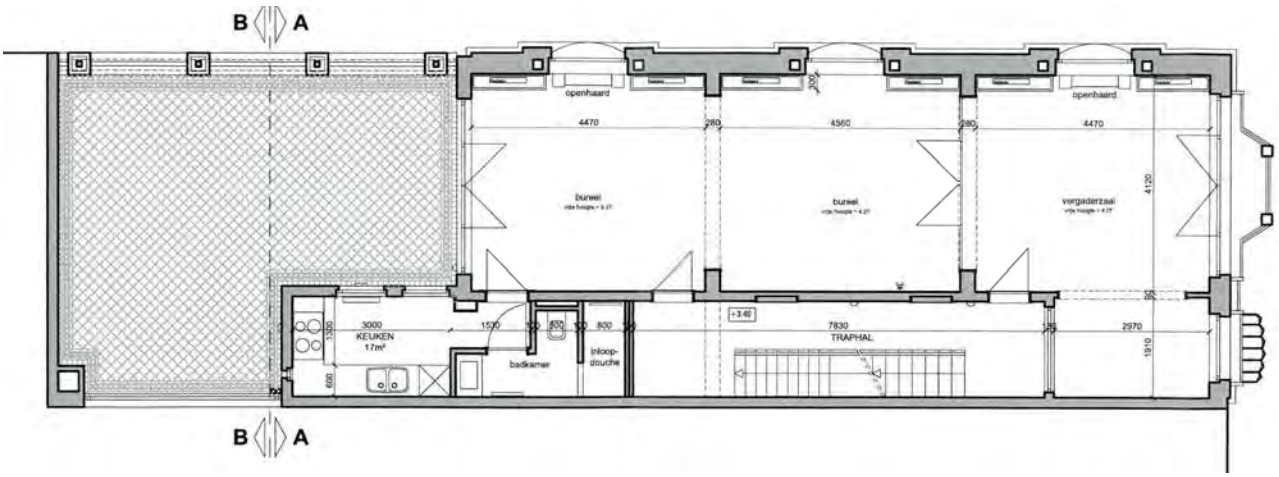
afb. 062. Detailbeeld, zicht op de (vermoedelijk) oorspronkelijke vierkanten terrastegels uitgewerkt met bloemmotief (foto periode 1966-1976)

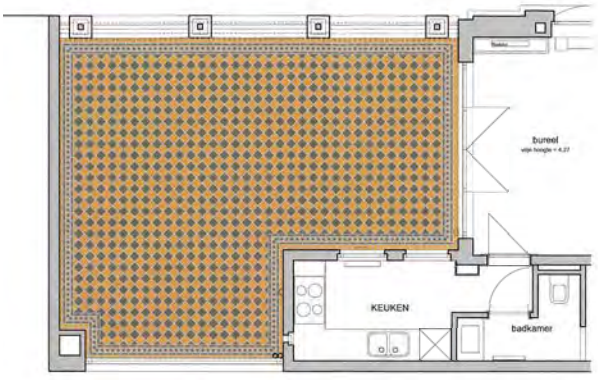
afb. 063. Zicht op de terrasvloer net voor uitvoering van de werken in 2013.

afb. 059. Grondplan eerste verdieping bestaande toestand dd.2013

afb. 060. Grondplan eerste verdieping nieuwe toestand dd.2013

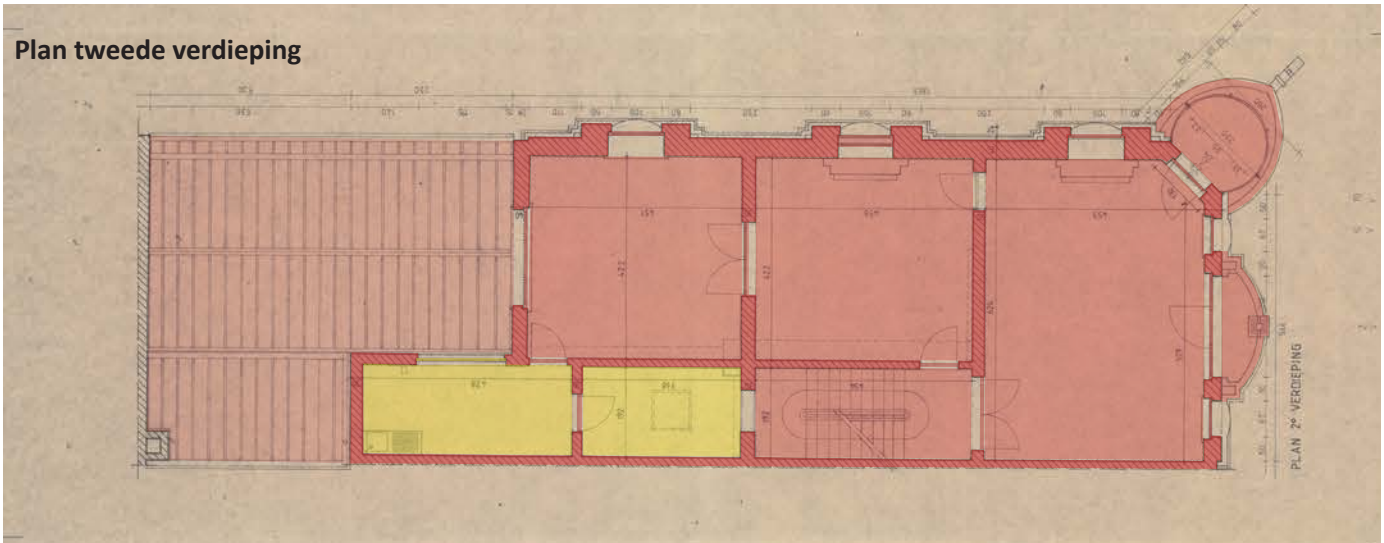

afb. 061. Grondplan eerste verdieping nieuwe toestand detail terrastegels dd.2013

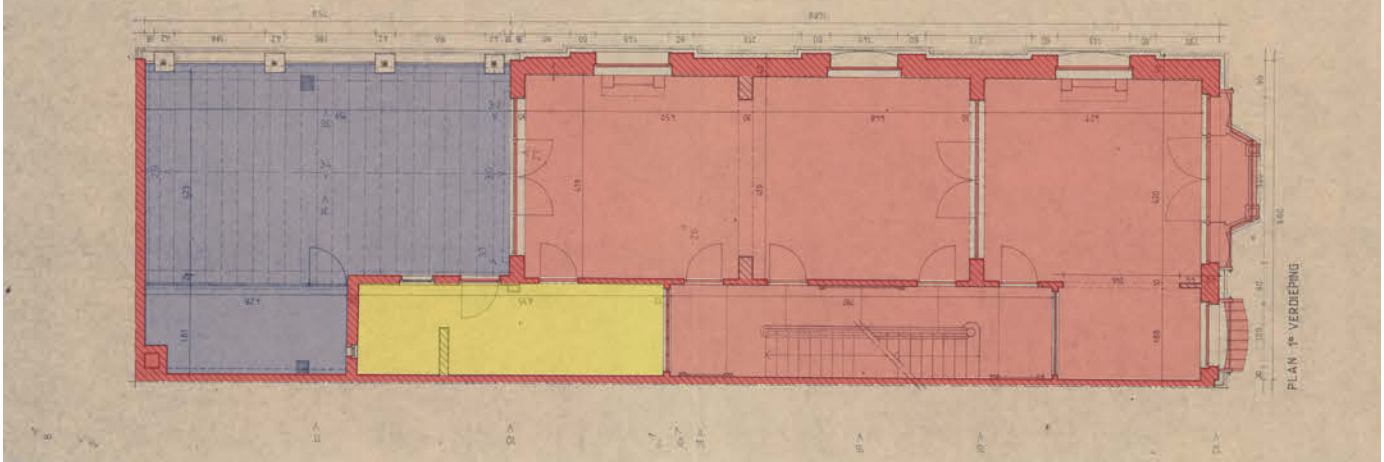
2.4. BOUWEVOLUTIE

- 1901
- 1917
- 1929
- 1953
- 2002
- 2013

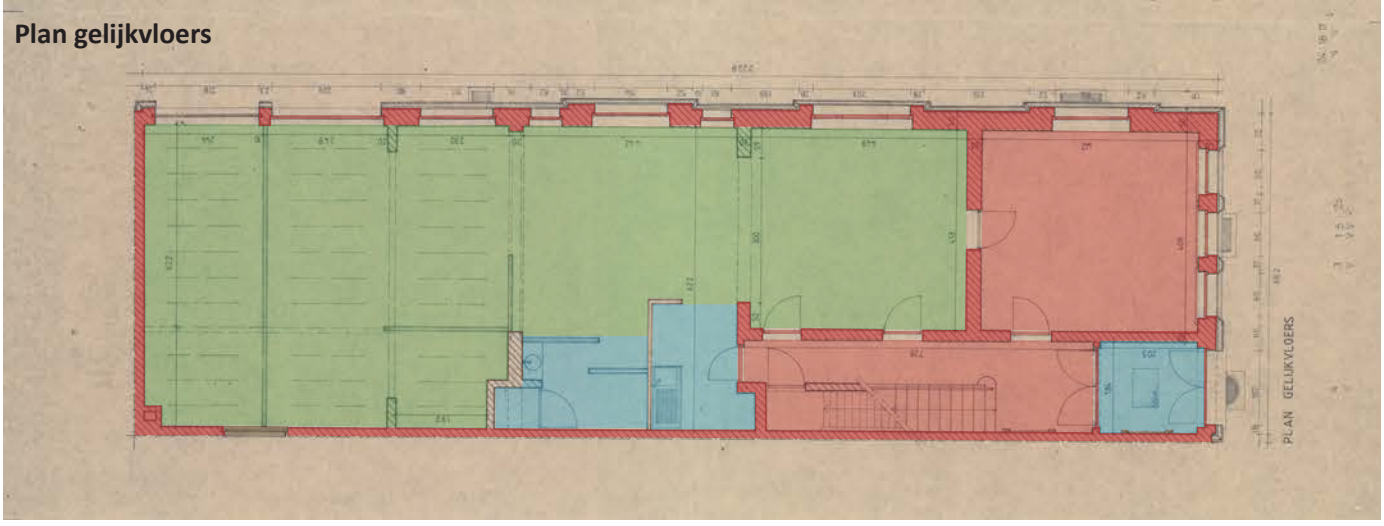
Plan tweede verdieping

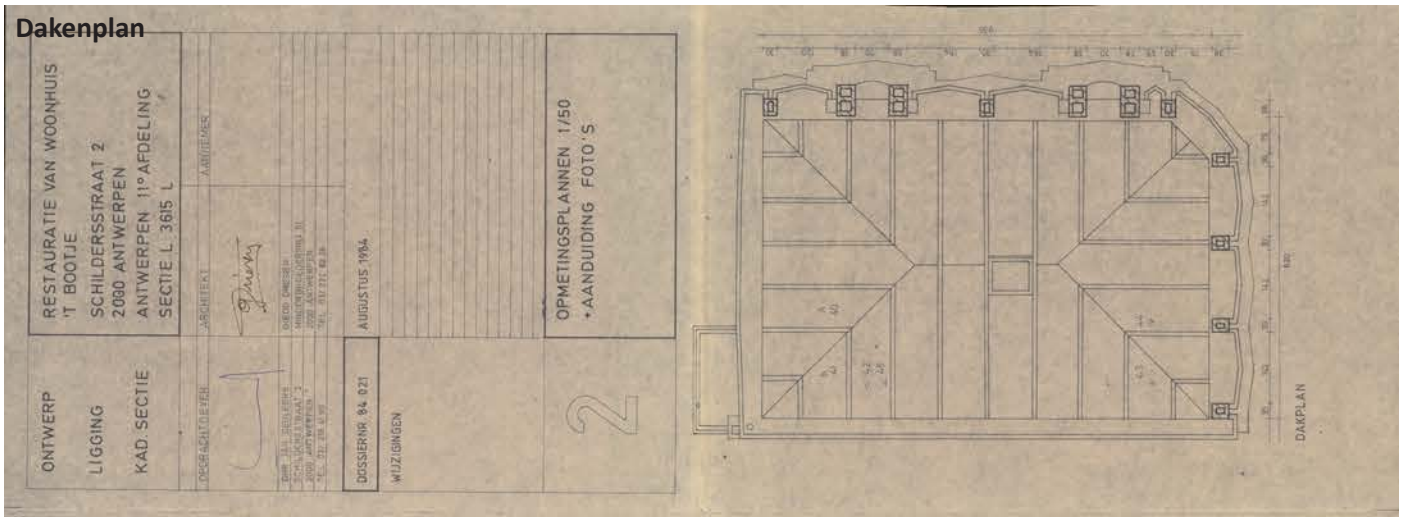
Plan eerste verdieping

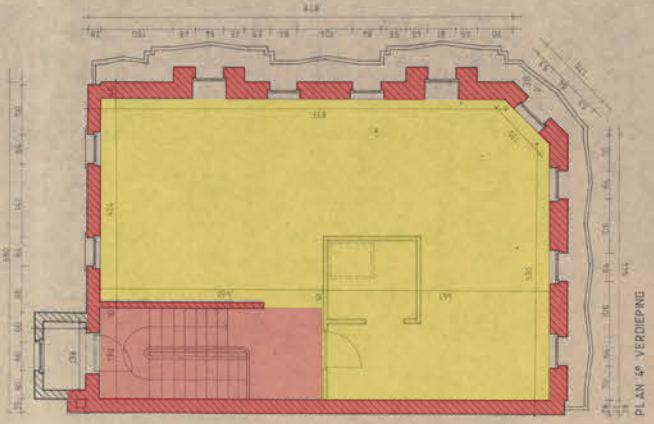
Plan gelijkvloers

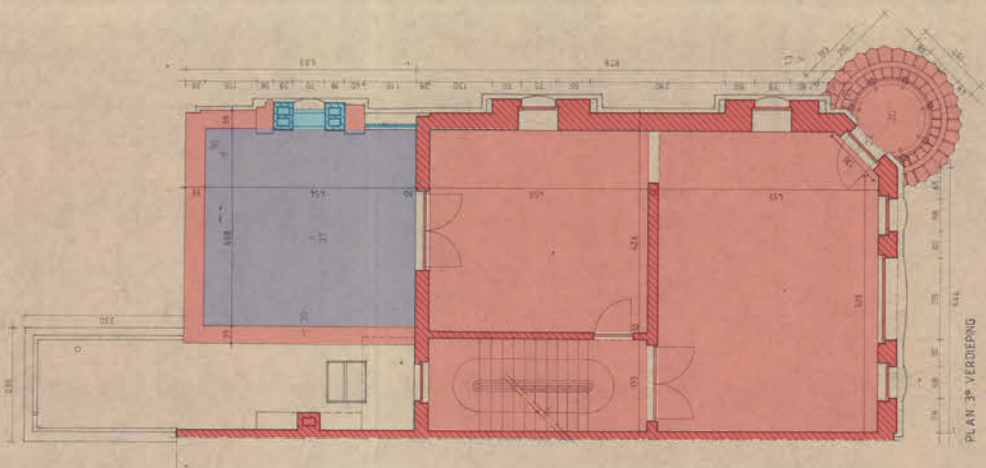
Dakenplan

Plan vierde verdieping

Plan derde verdieping

2.5. Bibliografie

Literatuur

- Vanhove, B., '"De Vijf Werelddelen" van F. Smet-Verhas en de Art Nouveau', Bulletin van de Antwerpse vereniging voor bodem- en grotonderzoek, 1985/2, 21–48.

Archieven

- Antwerpen, Archief Agentschap Onroerend Erfgoed (AOE):
    - Dossier 'woningensemble De Vijf Werelddelen', Plaatsnijdersstraat 1, Schildersstraat 2, 6 te Antwerpen
    - Dossier 'art-nouveauburgerhuis Het Bootje', Schildersstraat 2 te Antwerpen
- Antwerpen, Felixarchief:
    - Dossier 18#38683
    - Dossier 18#47912
    - Dossier 1901#741
    - Dossier 1902#2268
    - Dossier 1917#7153
    - Dossier 1929#33614
    - Dossier 1556#416

Websites

- www.delcampe.net
- www.geopunt.be
- www.google/maps
- https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/5706
- https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/6366

afb. 064. Voorgevel Schildersstraat en zijgevel Plaatsnijdersstraat

3. INVENTARISATIE VAN HUIDIGE TOESTAND

In dit hoofdstuk worden alle waardevolle elementen van het hoekhuis besproken aan de hand van een beperkte fotoreportage, beknopte beschrijving en diagnosenota. De schadebeelden werden opgemaakt op basis van een visuele inspectie ter plaatse, in combinatie met vaststellingen uit het inspectieverslag van Monumentenwacht (2024). De foto's werden in het voorjaar van 2024 genomen door Patine.

3.1. GEVELS IN BAKSTEEN

Beschrijving

De asymmetrische voorgevel in de Schildersstraat heeft een vierdelige travee-indeling op het gelijkvloers waarbij de grote voordeur een opvallende rol speelt. De deur is rijkelijk bekleed met een traliewerk van smeedijzer, dat een specifieke vorm aanneemt die verwijst naar bliksemschichten. De gevel wordt gedomineerd door het grote, bijna volronde balkonvenster van de bel-étage. Op de twee daarboven liggende verdiepingen is er een drieledig travee-indeling aanwezig, waarbij licht hoefijzerboogvormige ramen door smalle ramen met ijzeren liggers geflankeerd zijn. De hoogte van de ramen nemen naar boven toe af. De twee balkons, aanwezig op de bel-étage en het tweede verdiep, zijn beiden opgebouwd uit hardsteen en worden gedragen door hardstenen consoles. De borstweringen zijn met gestilleerde-florale motieven of zweepslaglijnen versierd en ertussen afgewerkt met smeedijzerwerk.

De lange zijgevel in de Plaatsnijdersstraat heeft een vierdelige travee-indeling op het gelijkvloers waarbij de laatste afwijkt door de twee poorten die hierin verwerkt zijn. De gevel wordt doorbroken door een geleding van risalieten. De risalieten springen boven de bel-étage op originele wijze nog meer uit doordat ze op houten sierconsoles en klossen rusten. De eerste en tweede verdieping hebben een driedelige travee-indeling met respectievelijk licht hoefijzerboogvormige ramen en smalle rechthoekige ramen tussen de risalieten. De rechthoekige ramen worden kleiner naarmate ze hoger in de gevel gelegen zijn. Op de derde verdieping en de zolderverdieping worden deze ramen bovenaan versierd met sgraffitopanelen. De risalieten eindigen bovenaan als vrijstaande geveltjes met als hoeksierpijlers uitgewerkte schoorstenen.

Boven de naar voren hellende blauwe hardsteen plint, bestaat het gevelparement uit, in kruisverband gemetselde, gele baksteen met rode en blauwe speklagen. De structuur van het parement wordt doorbroken door talrijke hardstenen lijsten, die als een opeenvolging van sierdorpels zijn geprofileerd en dwars door de gevels lopen waarbij zelfs de de balkons en vensterdorpels mee ingeschakeld zijn in de beweging. De gevels eindigen op een massieve houten kroonlijst. Boven deze houten kroonlijst bevindt zich nog een zolderverdieping met een secundaire houten kroonlijst en een rij pijlerachtige kantelen.

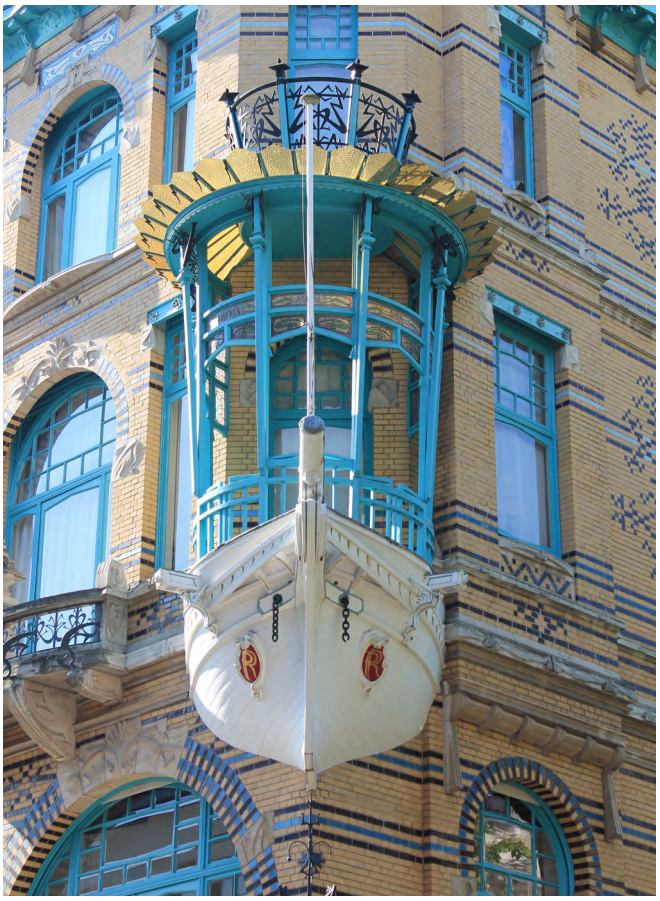
Ter hoogte van de Plaatsnijderstraat is de laatste travee op de eerste verdieping ter hoogte van de poortingang als een terras uitgewerkt. Een opvallend element is de glazen overkapping die steunt op ijzeren pilaren. Deze pilaren eindigen op bakstenen consoles die de balustrade vormen van het terras. Tussen deze consoles is er gebruik gemaakt van smeedijzerwerk dat met sierpatronen geornamenteerd is.

Smet-Verhas besteedde bijzondere aandacht bij het uitwerken van het exterieur. Mede door de drang naar originaliteit, waarbij hij zich liet inspireren door andere Antwerpse art nouveau meesters, stapelden de siermotieven en stijlkenmerken zich op.

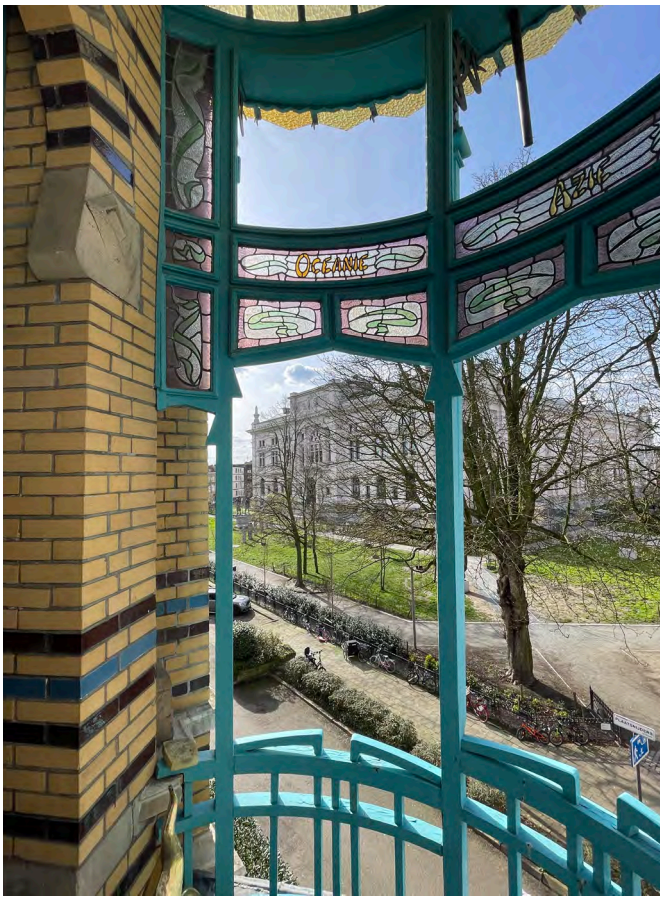
Hiernavolgend worden enkele van de bijzondere erfgoedelementen meer in detail beschreven en besproken.

Diagnosenota

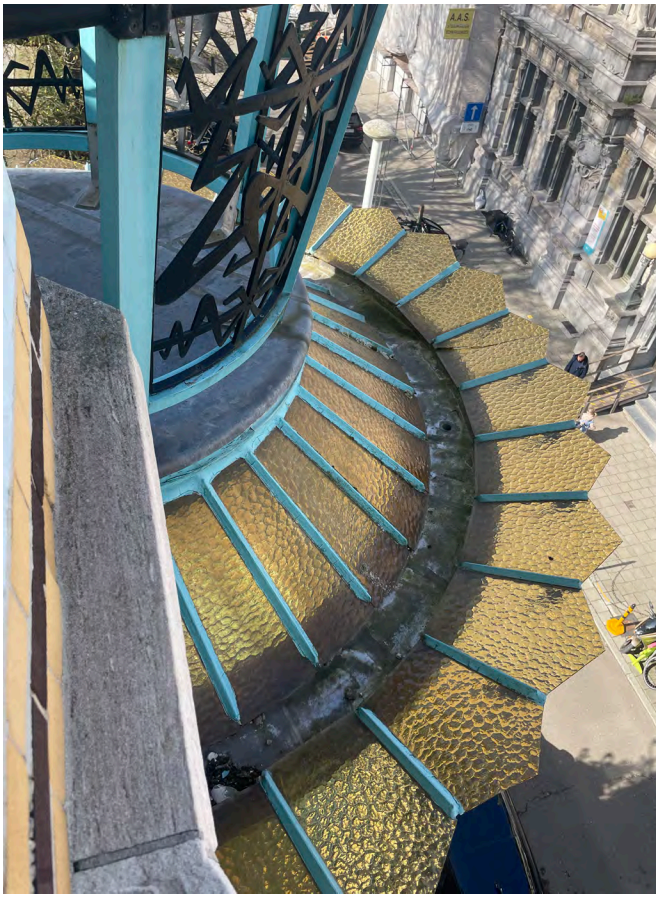
- Het schrijn - en ijzerwerk is lokaal verweerd, verf komt los of bladdert af en is algemeen toe aan onderhoud;
- De opleggingen en verankeringen van het architecturaal ijzerwerk in het opgaand metselwerk werden niet in lood gevat. Door het roesten van het ijzerwerk wordt het metselwerk opgedrukt waardoor het scheurt en het voegwerk plaatselijk wegvalt, met de nodige zettingen en scheurvormingen tot gevolg;
- Het gebouw heeft plaatselijk te lijden onder de populatie stadsduiven. De bestaande duivenwering is ontoereikend;
- Bij een vorige restauratiecampagne werden herstellingen aan de gekleurde bakstenen op kleur gebracht. De herstellingen zijn van kleur verschoten en steken af tegen het bestaande metselwerk;
- Het schrijnwerk aan de regengeörienteerde zijde van het gebouw en/of sterk vochtbelaste toepassingen heeft nood aan een grondige onderhoudsbeurt
- De voordeur is onderaan ingerot. Dit is vermoedelijk veroorzaakt door een zwam;
- Plaatselijk zijn er glasplaten in luifels gebroken, vermoedelijk door het roesten van de ijzeren structuren;
- De zakgoten van het glazen dak zijn niet vlot en veilig bereikbaar voor inspectie en onderhoud;

afb. 065. buitenzijde van de erker

afb. 066. binnenzijde van de erker met zicht op 2 glas-in-lood panelen met de namen van de werelddelen.

afb. 067. glazen dak erker

afb. 068. detail van de scheepsboeg

3.1.1. SCHEEPSBOEG

Beschrijving

In het hoekhuis springt de scheepsboegvorm van de houten erker het meest in het oog. De erker in de vorm van een scheepsromp vormt een mooie en originele overgang tussen de hoek onderaan en de gebroken hoek bovenaan de gevel. Zo fungeert de boeg als bindteken tussen de voor- en zijgevel en verleent ze de voorgevel een asymmetrisch karakter waardoor gedeeltelijk de 'druk' op de minder rijkelijk uitgewerkte zijgevel wordt geneutraliseerd. De hoek is bijgevolg de spil waarrond de interferentie van de verschillende bouwvolumes en geveldelen draait.

De erker is bijna volledig uitgewerkt in hout en afgewerkt met een sobere, in art nouveau-stijl uitgewerkte houten balustrade die bestaat uit ritmisch gebundelde spijlen. Bovenaan is de erker afgewerkt met glas-in-lood ramen met de namen van de vijf werelddelen. Deze glaspanelen zijn bovenaan in overdwarse houten gevat. De erker draagt een houten balkon dat de afgeknotte, polygonale en omgekeerde piramidevorm herhaalt.

Naast het decoratieve aspect heeft de meer dan 2 meter uitkragende constructie ook een symbolische rol; zij verwijst naar het beroep van de bouwheer, namelijk scheepsbouwer Roeis. De firma P. Roeis en Zoon had sinds 1870 een scheepsherstellingsbedrijf voor houten boten. Later zou de firma zich ook specialiseren in de constructie van reddingssloepen, plezierboten en jachten. De opdrachtgever was naar alle waarschijnlijkheid in contact gekomen met Frans Smet-Verhas nadat deze in 1898 een woning gebouwd had in de Anselmostraat 86, waarbij het op de eerste verdieping een erker voorzien had die rust op een scheepsboeg. Niet veel later ontwierp Smet-Verhas zijn eerste art-nouveau gebouw dat tegelijk als zijn meesterwerk kan aanzien worden.

Bovendien is de scheepsboeg een typisch motief in de havenstad Antwerpen. Het wordt veelal toegepast als een stenen sieruitsprong. Bijvoorbeeld aan de gevels van de Bijbank van de Nationale Bank door Beyaert (Frankrijklei), aan het gedenkteken Schelde-Vrij door Winders (Marnixplaats) en aan de gevel van het voormalige Hoger Handelsgesticht door Truyman (Schildersstraat, gelegen tegenover de Vijf Werelddeelen) etc. Het 'Vissershuizeke' in De Braey (Leysstraat) draagt dan weer een balkon in de vorm van een scheepsboeg, terwijl het eerste voorbeeld met een houten boeg-draagstuk te vinden is in een woning in de Anselmostraat, eveneens gebouwd naar ontwerp van Smet-Verhas.[1]

Diagnosenota

- Plaatselijk zijn er glasplaten gebroken, vermoedelijk door het roesten van de ijzeren structuren;
- Een aantal herstellingen in afwijkend glas zijn visueel storend;
- Algemeen geldt dat roest aanleiding geeft tot materiaalverlies;
- Op sterk vochtbelaste plaatsen zoals de boegspriet, boeg en andere uitstekende delen werd lood aangebracht.
    - Het lood komt plaatselijk te kort, waardoor er houtwerk bloot zit.
    - De loodbekleding is plaatselijk bloot vernageld.
    - Het lood zit vlak tegen het hout zonder drup.
- Het verfsysteem is sterk vochtbelast waardoor het versneld zal degraderen. Door de hoge vochtbelasting zullen er vlugger inrottingen ontstaan;

1 Bouwhistorische nota bij dossier uit 1986 – archief AOE – pg. 8

afb. 069. detail van één van de glas-in-lood panelen met aanduiding ‘Europa’

afb. 070. binnenzijde van de erker met zicht op 2 glas-in-lood panelen met de namen van de werelddelen.

afb. 071. binnenzijde van de erker met glazen dak

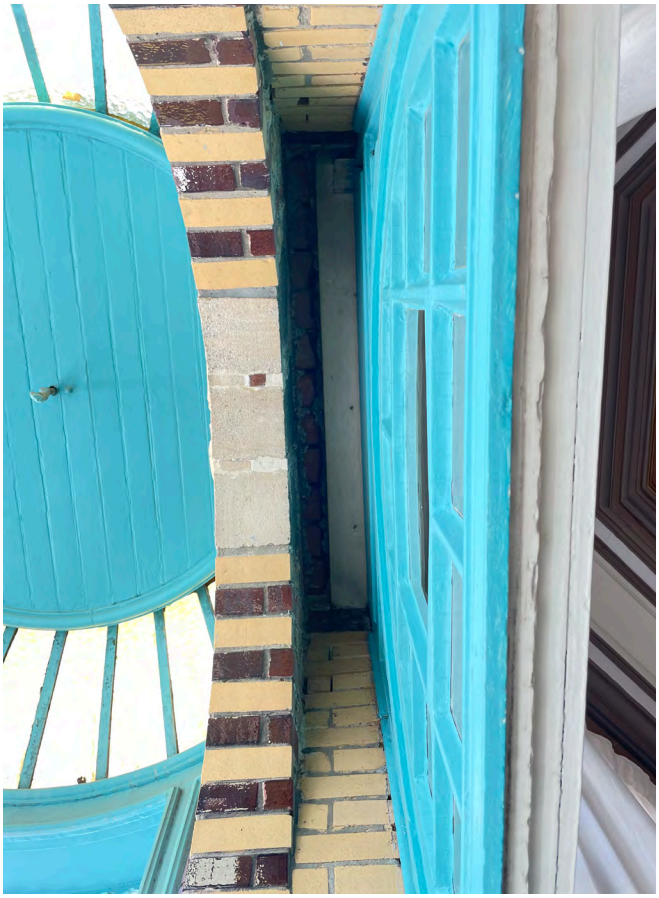
afb. 072. zicht op de erker

afb. 073. detail van de sobere in artnouveau-stijl uitgewerkte balustrade

afb. 074. zicht op het voorsteven van de boegvormige erker

afb. 075. detail aansluiting erker (links) - buitenschrijnwerk (rechts) op de gevel in baksteenmetselwerk

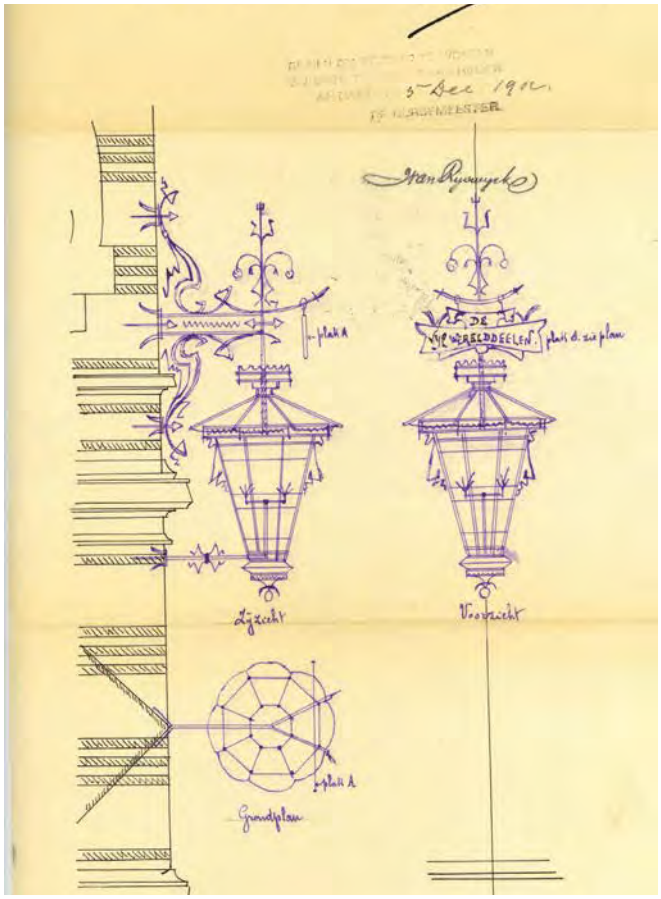
afb. 076. zicht op de vloerafwerking van de erker en aansluiting met de binnenruimte

afb. 077. detailzicht op de bovenzijde van de lantaarn

afb. 078. de lantaarn

afb. 079. tekeningen gevoegd bij de bouwaanvraag voor de lantaarn in 1902

afb. 080. de lantaarn

3.1.2. LANTAARN

Beschrijving

Lantaarn in ijzersmeedwerk ter hoogte van hoek Schildersstraat-Plaatsnijdersstraat. De gaslantaarn wordt beschouwd als een hoofdwerk van de Belgische Art Nouveau smeedijzerproductie. In het bijzonder door de abstract-dynamische lijnvoering die de Belgische Art Nouveau zo typeert. De muurbevestiging werd uitgewerkt met gekeepte en karakteristieke bliksemschichtmotieven.

Diagnosenota

In de loop der jaren kwamen verschillende onderdelen los te zitten, dewelke onder invloed van weersomstandigheden naar beneden vielen. In afwachting van een grondige restauratie worden de verschillende onderdelen door de huidige eigenaars bijgehouden.

afb. 081. detailbeeld van de voorgevel

afb. 082. zicht op de luifel ter hoogte van de voordeur

afb. 083. bovenaanzicht deurluifel

afb. 084. glasbreuk deurluifel

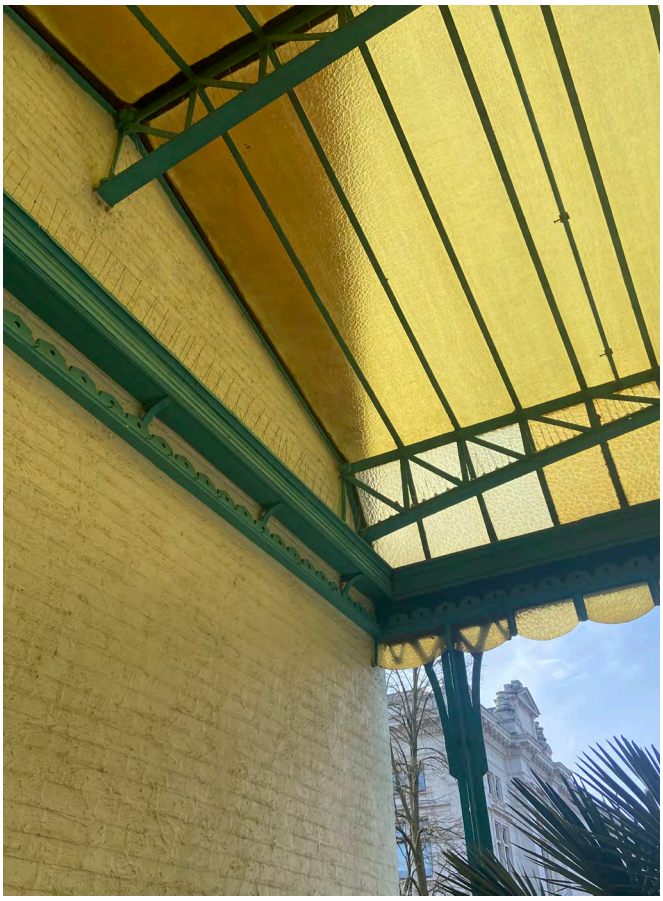
3.1.3. DEURLUIFEL

Beschrijving

Betreft de glazen luifel ter hoogte van de voordeur, gevat in een smeedijzeren basisstructuur. De luifel wordt geflankeerd door schouderkragen dewelke een geheel vormen met de tussendorpel, die het karakter vertoont van een tot aan het raam van de eerste verdieping doorlopende borstwering.

Diagnosenota

- Plaatselijk zijn er glasplaten gebroken, vermoedelijk door het roesten van de ijzeren structuren;
- Glas zit nog voldoende gevat in zijn zetting, al is herstel wenselijk om verdere degradatie en mogelijk gevaar voor voorbijgangers in de toekomst te vermijden;
- Een aantal glasbladen zijn gebarsten en een aantal herstellingen uit vorige restauratiecampagnes in afwijkend glas zijn visueel storend;
- Noodzaak tot het ontroesten en roestwerend behandelen van het architecturale ijzerwerk alsook het herstellen van de vervolgschade aan het opgaand metselwerk (thv verankering van de luifelstructuur).

afb. 085. onderzijde van de glazen overkapping

afb. 086. de ranke dakstructuur rust op een met baksteen en smeedijzer uitgewerkte balustrade

afb. 087. afbladderend schilderwerk ten gevolge van plaatselijke goot-lekken

afb. 088. corrosie ter hoogte van de kolom-aanzet

3.1.4. GLAZEN OVERKAPPING TERRAS

Beschrijving

De laatste travee van deze gevel wijkt af van de rest met een terras op de eerste verdieping. Deze is gesitueerd boven de poortingang en afgewerkt met een prachtige glazen luifel gebouwd op een ijzeren framewerk met sierlijke zuiltjes. Deze ranke stalen dakstructuur rust op een met bakstenen en smeedijzer uitgewerkte balustrade.

Diagnosenota

- Ten gevolge van plaastelijke (goot)lekken bladdert het schilderwerk af;
- Plaatselijk zijn er glasplaten gebroken, vermoedelijk door het roesten van de ijzeren structuren;
- Glas zit nog voldoende gevat in zijn zetting, al is herstel wenselijk om verdere degradatie en mogelijk gevaar voor voorbijgangers in de toekomst te vermijden;
- Een aantal glasbladen zijn gebarsten en een aantal herstellingen uit vorige restauratiecampagnes in afwijkend glas zijn visueel storend;
- Algemeen geldt dat roest aanleiding geeft tot materiaalverlies. Noodzaak tot het ontroesten en roestwerend behandelen van het architecturale ijzerwerk alsook het herstellen van de vervolgschade aan het opgaand metselwerk (thv verankering van de luifelstructuur etc).

afb. 089. zicht op de voorgevel verdieping +1, +2 en +3, zijde Schildersstraat.

afb. 090. raam op de tweede verdieping, zijde Schildersstraat.

3.1.5. BUITENSCHRIJNWERK

Beschrijving

Bij het ontwerp van het buitenschrijnwerk liet Frans Smet-Verhas zich in hoofdzaak inspireren door enkele andere Antwerpse art nouveau meesters. De inkomdeur vertoont Horta-invloeden door het gebruik van lobvormen (voor eerst toegepast in het Solvayhuis door Victor Horta). De poorten in de zijgevel sluiten eerder aan bij de Hankar-Blérot vormgeving.

Inventiever toonde de architect zich bij het uitwerken van het ijzersmeedwerk waarbij het ontwerp voor de deuren geïnspireerd werd op de 'Waterlelies' deur door architect Cols-Defever. De interpretatie die Frans Smet-Verhas erop baseert vertaald zich echter in een hoekig, voortbewegend lijnenspel, als het ware bliksemschichten. De bliksemschichten zijn ook terug te vinden in de balustrades van de balkons en het terras, al zijn ze hier iets minder rijkelijk uitgewerkt.

Diagnosenota

- Schilderwerk van het schrijnwerk in de regengeoriënteerde gevels is sterk verweerd. In het bijzonder bij de sterk met vocht belaste onderdelen wordt het schilderwerk schraal en bladdert het af. Dit met versnelde verwering van het hout tot gevolg;

afb. 092. rechts poort naar model van de oorspronkelijke poort (links), zijde Plaatsnijdersstraat.

afb. 093. zicht op de binnenzijde van poort naar model van de oorspronkelijke poort.

afb. 091. zicht op de binnenzijde van de poort uit 1901.

Het buitenschrijnwerk maakte de laatste decennia meermaals onderdeel uit van restauratiecampagnes en onderhoudsdossiers. Zo werden regelmatig schilder- en herstellingswerken uitgevoerd. Naast regulier onderhoud werden plaatselijk ook delen van het buitenschrijnwerk vernieuwd.

Het grootste deel van het buitenschrijnwerk met inbegrip van de beglazing dateert echter nog van de originele bouwperiode. Meer bepaald op de eerste en tweede verdieping vinden we nog historisch schrijnwerk met de authentieke enkele beglazing. Deze werden geconcipieerd en uitgevoerd met grote glasvlakken in getrokken glas ter hoogte van de opengaande delen en afgewerkt met vaste bovenlichten in geslepen glas. Op het gelijkvloers werd de historische beglazing op haar beurt vervangen door nieuwe enkele beglazing type monumentenglas, dit met behoud van het historische schrijnwerk.

Een aantal ramen, in hoofdzaak op de derde en vierde verdieping, werden reeds vernieuwd door schrijnwerk met verbeterde thermische sluiting, uitgevoerd naar historisch model en met toepassing van dubbele beglazing. De exacte datering is onduidelijk maar de werken werden vermoedelijk tussen de restauratiecampagnes van 2002 en 2013 uitgevoerd. Hiernavolgend wordt een beknopte inventaris en overzicht gegeven per verdieping, situatie op vandaag.

Gelijkvloerse verdieping

Het buitenschrijnwerk op de gelijkvloerse verdieping werd met behoud van het historische schrijnwerk, inclusief beslag en sluitwerk, van nieuwe enkele beglazing type ‘monumentenglas’ voorzien. De exacte datering is onduidelijk maar de werken werden vermoedelijk tussen of tijdens één van de restauratiecampagnes in 2002 en 2013 uitgevoerd. Vermoedelijk werd in diezelfde periode het rolluik in de zijgevel ter hoogte van de Plaatsnijdersstraat van een dubbele deur voorzien. Deze laatste naar model van de naastliggende deur.

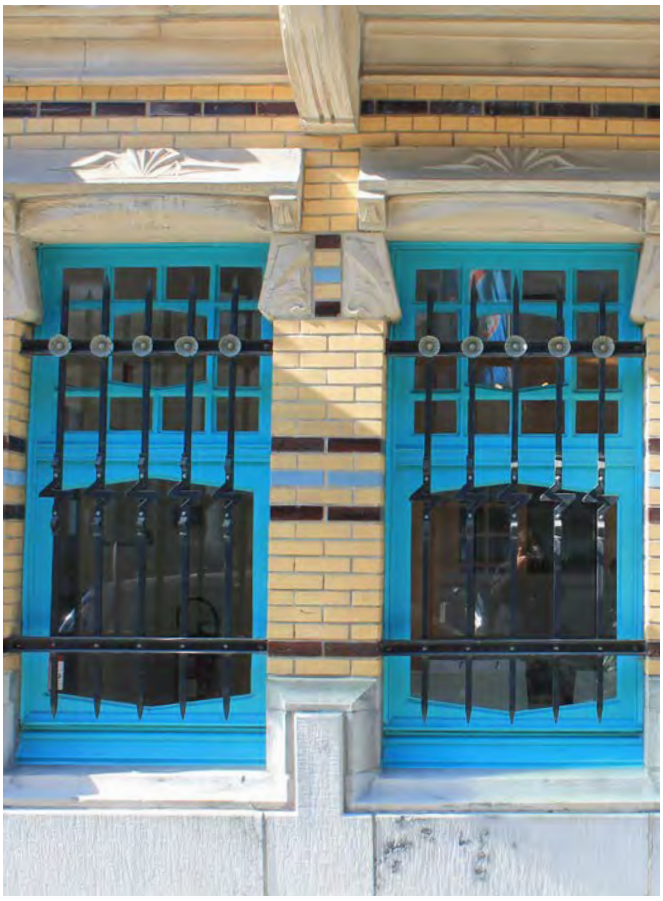
Uit de historische beelden (zie periode 1966-1976 Wide White Space Gallery) valt wel af te leiden dat de beglazing in de ramen ter hoogte van de Plaatsnijdersstraat omstreeks de jaren ‘60 met figuurglas was uitgewerkt. Vandaag is deze beglazing vervangen door transparante beglazing.

afb. 095. zicht op vast raam in de zijgevel op het gelijkvloers

afb. 094. zicht op de binnenzijde van het vast raam in de zijgevel op het gelijkvloers

afb. 097. historisch buitenschrijnwerk in de voorgevel, voorzien van nieuwe enkele beglazing type ‘monumentenglas’

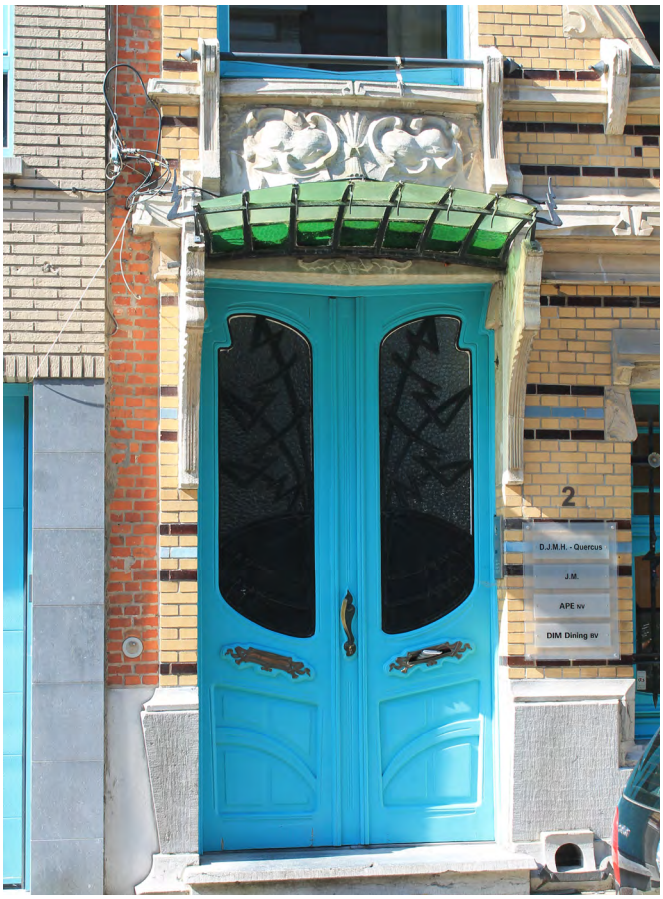
afb. 099. binnenzijde schrijnwerk in de voorgevel met historisch sluitwerk en raambeslag

afb. 098. historisch buitenschrijnwerk in de voorgevel, voorzien van nieuwe enkele beglazing type ‘monumentenglas’.

afb. 096. binnenzijde schrijnwerk in de voorgevel met historisch sluitwerk en raambeslag.

afb. 100. zicht op de voordeur

afb. 101. detail ijzersmeedwerk voordeur

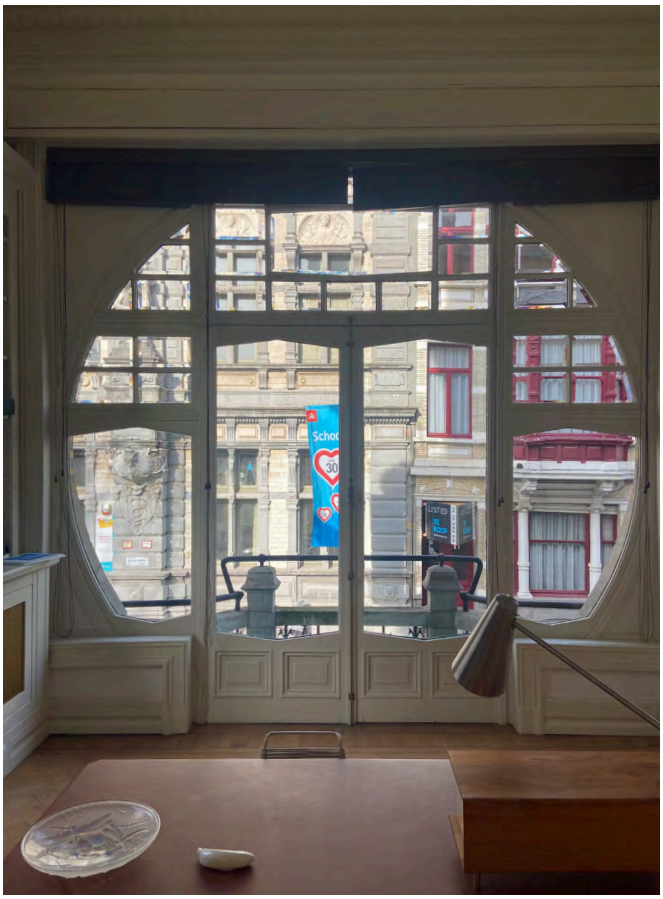
afb. 102. zicht op de binnenzijde van de voordeur

afb. 103. historisch buitenschrijnwerk in in de voorgevel ter hoogte van verdieping +1

afb. 105. binnenzijde van het vaste raam in de voorgevel

afb. 104. binnenzijde van het historische buitenschrijnwerk in de voorgevel

Eerste verdieping

Het historische buitenschrijnwerk op de eerste verdieping werd grotendeels bewaard. De ramen in de voorgevel (Schildersstraat) werden ontworpen met vaste, respectievelijk opengaande delen in enkel getrokken glas. De vaste bovenlichten werden uitgewerkt met ruitjes in geslepen glas. De historische beglazing is grotendeels bewaard tot op vandaag, met uitzondering van enkele plaatselijke herstellingen met nieuwe enkele beglazing. Het historische sluitwerk en beslag werd eveneens behouden.

De ramen in de zijgevel werden geconcipieerd als guillotineramen. De opengaande delen werden voorzien van enkel, getrokken glas. De vaste bovenlichten werden conform de ramen in de voorgevel uitgewerkt met ruitjes in geslepen glas. Alle historische beglazing, inclusie sluitwerk en beslag zijn tot op vandaag bewaard gebleven.

De dubbele deur naar het terras werd deels vernieuwd naar historisch model. De historische enkele, getrokken beglazing werd grotendeels vervangen door nieuw transparant enkel glas. Enkel de beglazing van de twee vaste bovenlichten links en rechtsboven werd bewaard. Na vergelijking van de detailering van het schrijnwerk met de overige schrijnwerkgehelen stellen we vast dat de opengaande vleugels van de buitendeur vermoedelijk werden vernieuwd naar model. De bovenlichten en het vaste kader bleven daarbij bewaard. De exacte datering van deze werken is echter onduidelijk. Ter hoogte van de keuken werd het authentieke schrijnwerk eveneens bewaard. Het betreft een enkele beglaasde terrasdeur, rond raam en een verticaal bandraam.

afb. 106. raam op de eerste verdieping, zijde Plaatsnijdersstraat.

afb. 107. guillotineramen in de zijgvel

afb. 109. binnenzijde guillotineramen in de zijgevel

afb. 108. binnenzijde guillotineramen in de zijgevel - mechanisme

afb. 110. detail bovenlicht in geslepen glas

afb. 111. zicht op de deur en het ronde raam van de keuken

afb. 112. binnenzijde van het ronde raam in de keuken

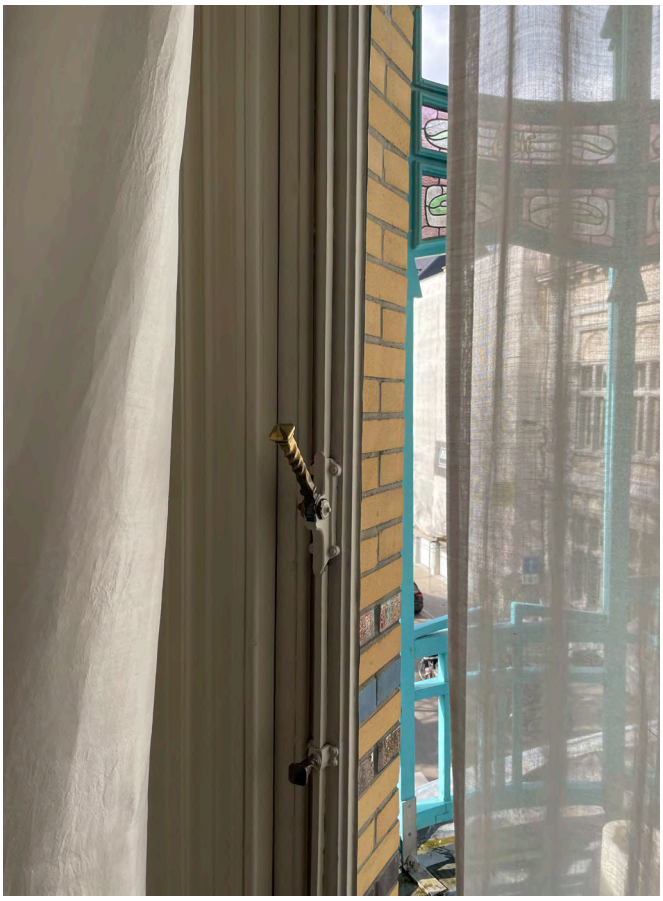
afb. 113. zicht op de beglaasde terrasdeur

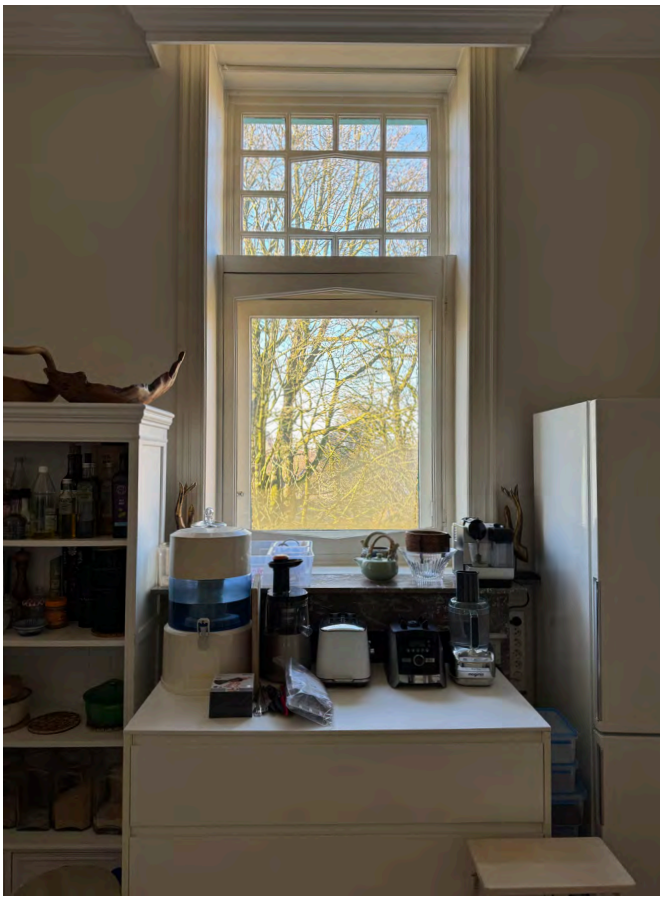
afb. 114. detail bovenlicht in geslepen glas

afb. 116. historisch buitenschrijnwerk in de voorgevel met behoud van historische beglazing, sluitwerk en raambeslag.

afb. 118. detail historisch raambeslag

afb. 117. centrale raam voorzien van achterzetbeglazing

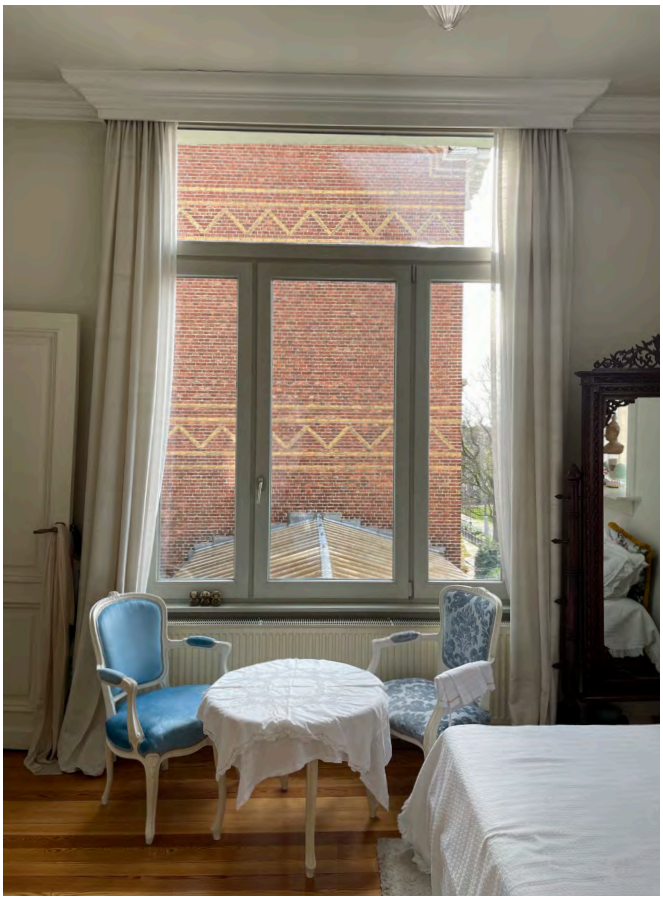
afb. 119. detail buitenschrijnwerk met achterzetbeglazing

Tweede verdieping

Het historische buitenschrijnwerk op de tweede verdieping werd deels bewaard. De ramen in de voorgevel werden ontworpen met vaste, repectievelijk opengaande delen in enkel getrokken glas. De vaste bovenlichten werden op deze verdieping eveneens voorzien van enkel getrokken glas. De historische beglazing is tot op vandaag bewaard. Het historisch sluitwerk en beslag werd eveneens behouden.

De ramen in de zijgevel werden, conform verdieping +1, geconcipieerd als guillotineramen. Enkel het uiterst linkse raam werd bewaard. Het draam centraal werd aangepast waarbij de openschuivende vleugel werd vervangen door een opendraaiend raam. Verder werd het van een achterzetraam voorzien. Het raam uiterst rechts werd vervangen door nieuw houten schrijnwerk naar model, voorzien van dubbel glas.

Het buitenschrijnwerk in de achtergevel en de zijgevel van de aanbouw betreft recent houten buitenschrijnwerk (niet gedateerd) voorzien van dubbel glas. Beide schrijnwerkgehelen zijn voorzien van opengaande raamvleugels.

afb. 120. nieuw buitenschrijnwerk (niet gedateerd) ter hoogte van de achtergevel

afb. 121. nieuw buitenschrijnwerk (niet gedateerd) ter hoogte van de aanbouw

afb. 122. historisch buitenschrijnwerk in de voorgevel ter hoogte van de derde (en vierde) verdieping

afb. 123. binnenzijde vernieuwd buitenschrijnwerk op de derde verdieping

afb. 124. detail nieuw buitenschrijnwerk op de derde verdieping

Derde en vierde verdieping

Het buitenschrijnwerk op de derde en vierde verdieping werd integraal vernieuwd. De oorspronkelijke ramen en deuren werden vervangen door schrijnwerk met verbeterde thermische sluiting, uitgevoerd naar historisch model en met toepassing van dubbele beglazing. De exacte datering is onduidelijk maar de werken werden vermoedelijk tussen de restauratiecampagnes van 2002 en 2013 uitgevoerd.

Ter hoogte van de tussenverdieping werd één historisch schrijnwerkgeheel bewaard. De opengaande vleugel is uitgewerkt met figuurglas terwijl het vaste bovenlicht van een glas-in-loodpaneel werd voorzien. Ook hier is het houten kader vermoedelijk authentiek en werd het sluitwerk en raambeslag bewaard. Het glas-in-loodpaneel is vermoedelijk niet origineel.

afb. 125. bewaard historisch buitenschrijnwerk in de achtergevel op de tussenverdieping

afb. 126. nieuw buitenschrijnwerk (niet gedateerd) ter hoogte van de vierde verdieping

historisch schrijnwerk met geslepen glas - historische beglazing

historische schrijnwerk met getrokken glas - historische beglazing

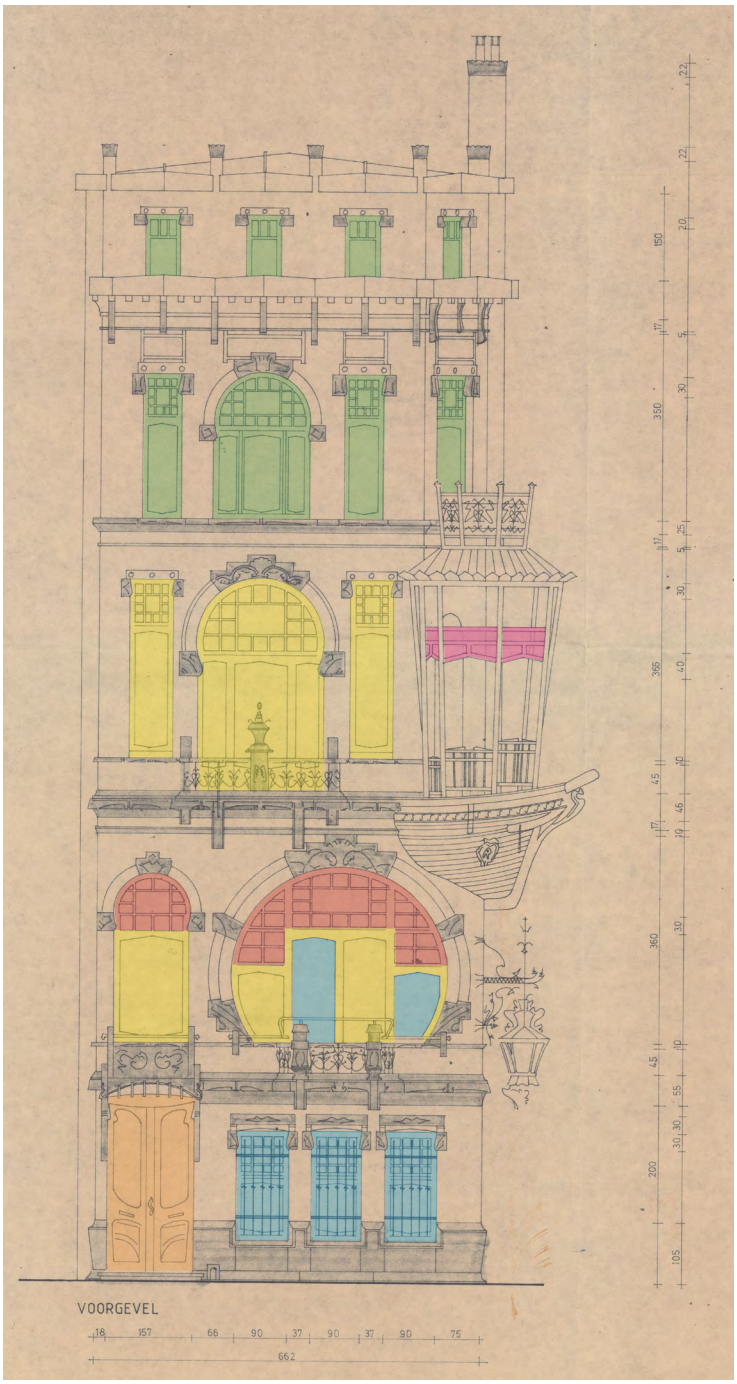
historisch schrijnwerk met glas-in-lood

historisch schrijnwerk met figuurglas

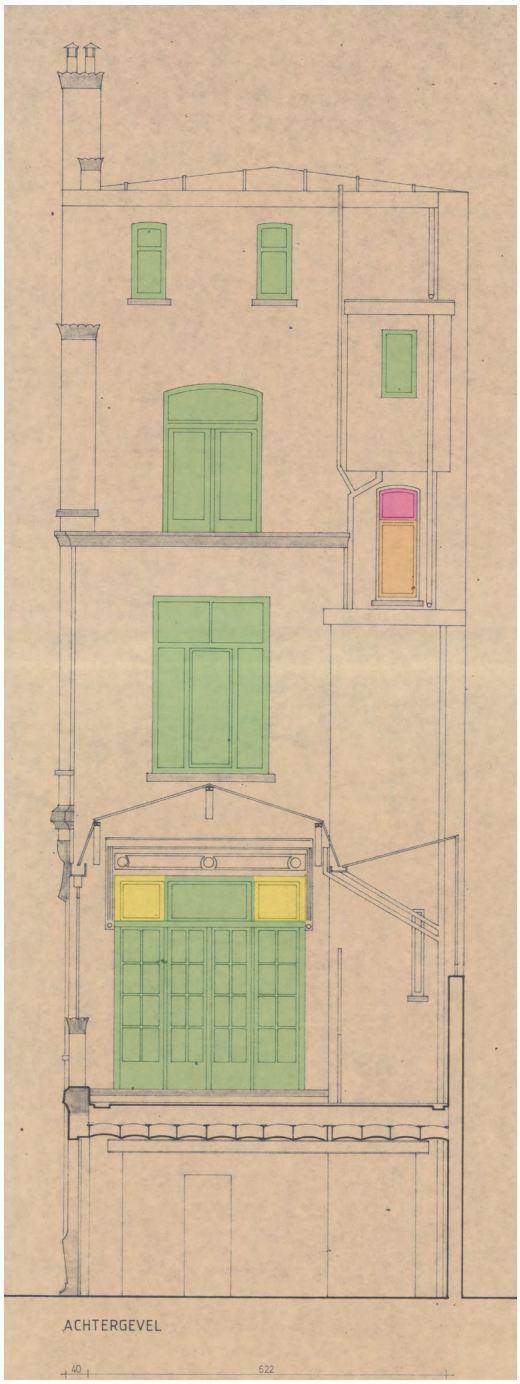
historisch schrijnwerk met achterzetraam - enkel glas

historische schrijnwerk met nieuw enkel glas

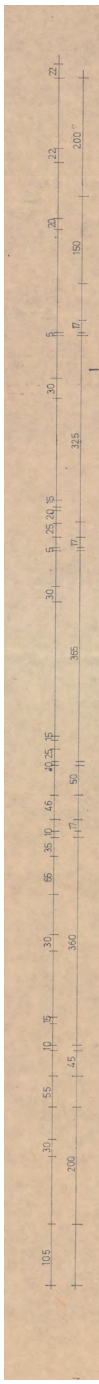
nieuw schrijnwerk met dubbele beglazing

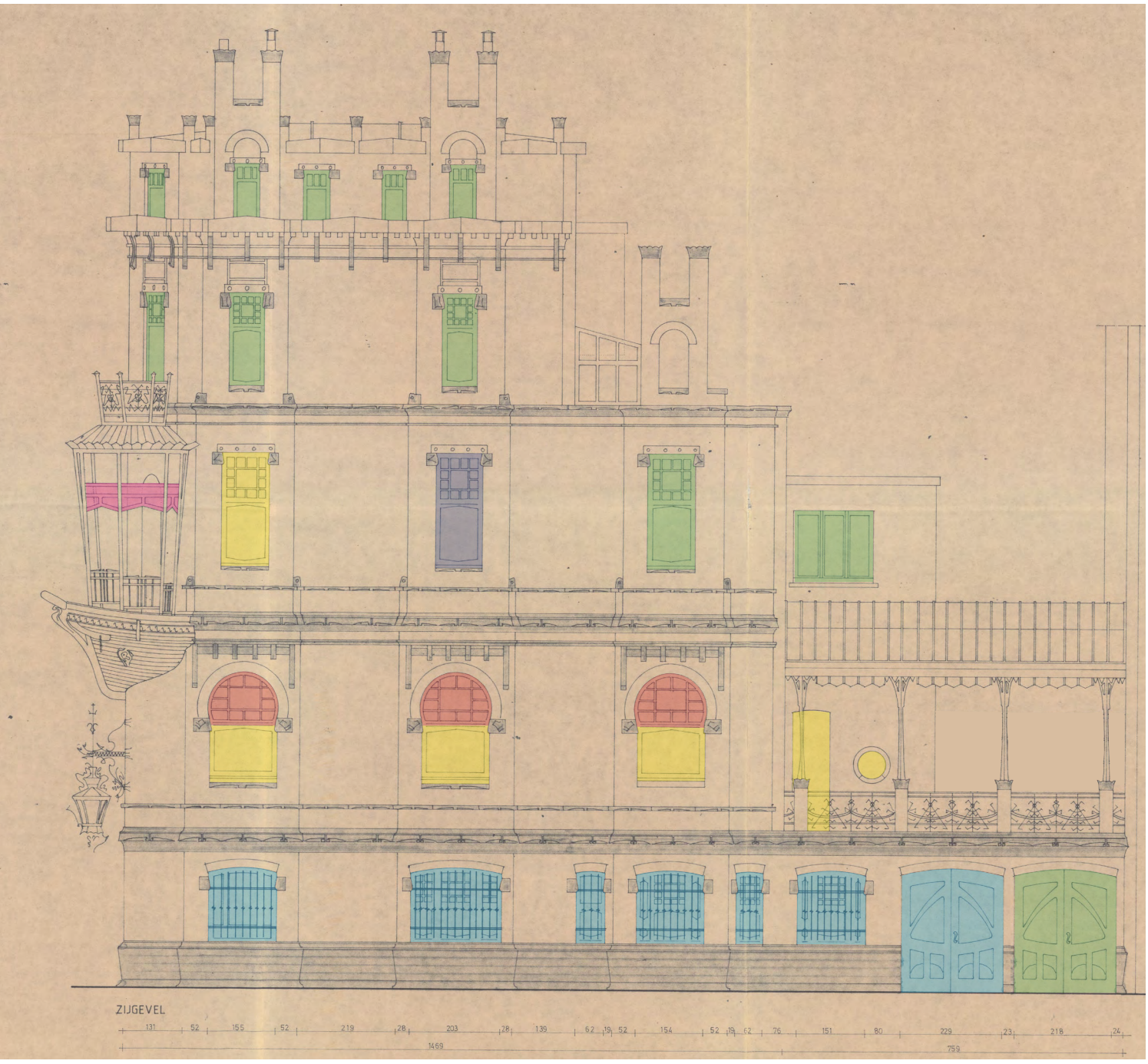

afb. 127. Gevelaanzichten Bouwaanvraag dd. 1984

afb. 128. Gevelaanzichten Bouwaanvraag dd. 1984

afb. 129. Gevelaanzichten Bouwaanvraag dd. 1984

afb. 130. bepleisterde gevel derde en vierde verdieping

afb. 131. zijgevel Plaatsnijderstraat

afb. 132. boordsteen terras steken onvoldoende over

afb. 133. origineel mechanisme voor manuele bediening van de zonnetent

3.2. Gevel in pleisterwerk

Beschrijving

De zijgevel aan de Plaatsnijdersstraat gaat trapsgewijs omhoog en heeft bijgevolg enkele terrassen aan de achterzijde van het huis. Op de eerste verdieping springt het terras met de glazen overkapping in het oog. Op de derde verdieping bevindt zich een kleiner terras met meer eenvoudig smeedijzerwerk en een schoorsteenelement in baksteenmetselwerk. Een originele met de hand te bedienen zonnetent kan de nodige schaduw bieden.

De bakstenen gevels aan het terras op de eerste verdieping werden in een latere fase geschilderd. Op de hoger gelegen verdiepingen is de gevel bekleed met een dikke witpleister. De gevel is bovenaan afgewerkt met dezelfde kroonlijst als degene die de bakstenen gevels bekroond.

Diagnosenota

- Het schrijn - en ijzerwerk heeft stillaan nood aan een grondige onderhoudsbeurt.
- Het gebouw heeft plaatselijk te lijden onder de populatie stadsduiven.
- De zinkbekleding van de luifel op de derde verdieping vertoont sterke putcorrosie en plaatselijk begint het zink te scheuren. Hierdoor kan het onderliggend houtwerk inrotten en de luifel verkleuren/beschimmelen.
- De borstwering van de balkons is in principe te laag.
- De schoorsteen aan het terras van de derde verdieping is hoog opgetrokken en is niet (meer) verankerd.
- De schoorstenen vertonen bovenaan beschadigd steenwerk.
- Het roesten van stalen constructiedelen of de werken van de terrasvloer drukt vermoedelijk het bovenliggend metselwerk op waardoor het scheurt. De scheurvorming zet zich door in de gevelbepleistering.
- De dekstenen van het zonneterras overkragen niet overal voldoende waardoor er een aantal stootvoegen beschadigd zijn waardoor het pleisterwerk sterk vochtbelast is.
- Het verfsysteem van de dakrand bladdert af.

afb. 134. zonnetent in open toestand

afb. 135. zonnetent in open toestand

afb. 136. Schoorstenen Schildersstraat

afb. 137. Kleine tapgaten

afb. 138. Bakgoot Plaatsnijdersstraat

afb. 139. Plat dak

3.3. DAKEN

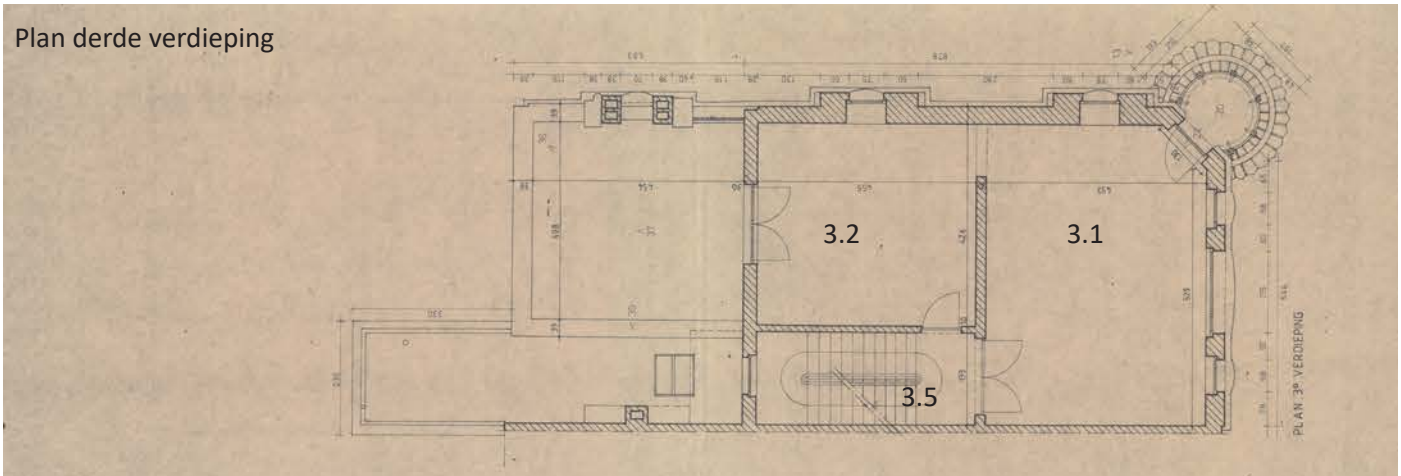
Beschrijving

Het hoekhuis heeft een schilddak en verschillende platte daken, allemaal afgewerkt met roofing. Aan de oostzijde van het schilddak bevindt zich een dakvlakraam. De platte daken van de eerste en de derde verdieping zijn uitgerust als terras. In het platte dak boven de keuken van de tweede verdieping bevindt zich een lichtkoepel. Ook zijn er negen schoorstenen aanwezig. De bakgoten zijn met zink afgewerkt.

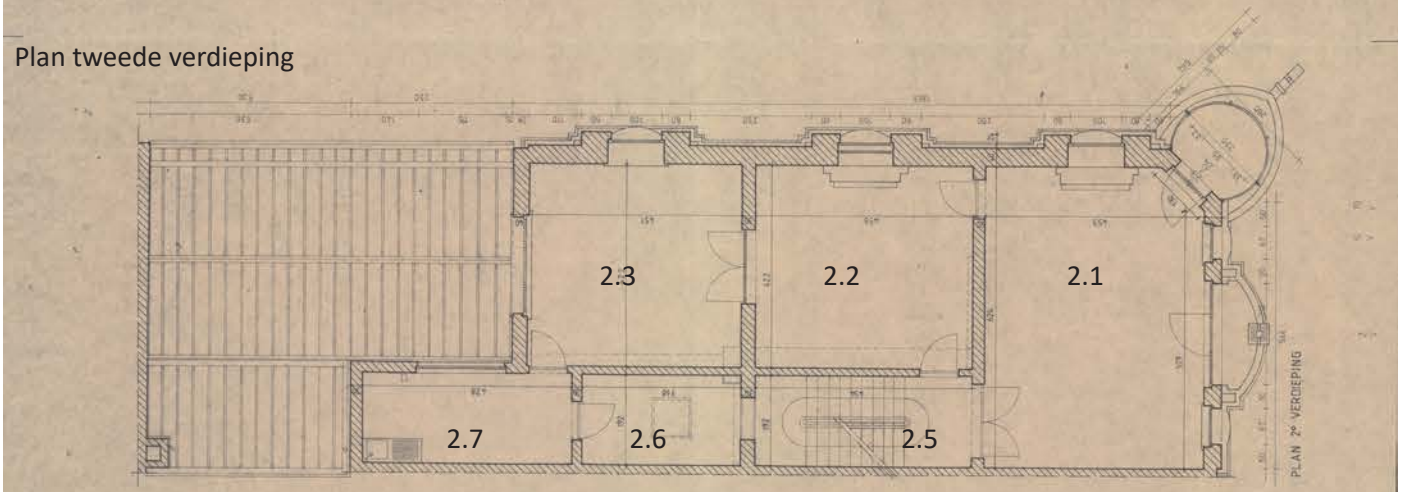
Diagnosenota

- Het is niet duidelijk of de daken geïsoleerd zijn.
- De platte daken vertonen gebreken en/of naderen het einde van hun levensduur en zijn daardoor onderhoudsintensief.
- De naden van de dakbedekking zijn plaatselijk losgekomen met vochtindringing tot gevolg. De naden werden minder vakkundig uitgevoerd.
- Aan de noordzijde van het dak zit er water onder de roofingbekleding van de goot.
- De tapgaten zijn verweerd en de nuttige opening wordt verkleind door de roofingbekleding. De tapbuizen zijn niet aangesloten op een afvoer.
- Op meerdere plaatsen werden er al herstellingen uitgevoerd met siliconen maar die zijn terug gescheurd en lek.
- De aansluitingen met schoorstenen zijn uitgevoerd in dun (plak)lood. Deze toepassing is weinig duurzaam en waait op, wat aanleiding kan geven tot lekken.
- Niet alle schoorstenen zijn afgeschermd voor vochtinslag.
- De gootbekleding is op verschillende plaatsen gescheurd met lekken tot gevolg.
- De goot is vlak gesoldeerd, zeer breed en zit ingeklemd tussen de raamposten.
- Plaatselijk vertoont de houten gootconstructie inrottingen en is het onderliggend metselwerk nat.
- De sluitingen van de afvoerbeugels beginnen te roesten.

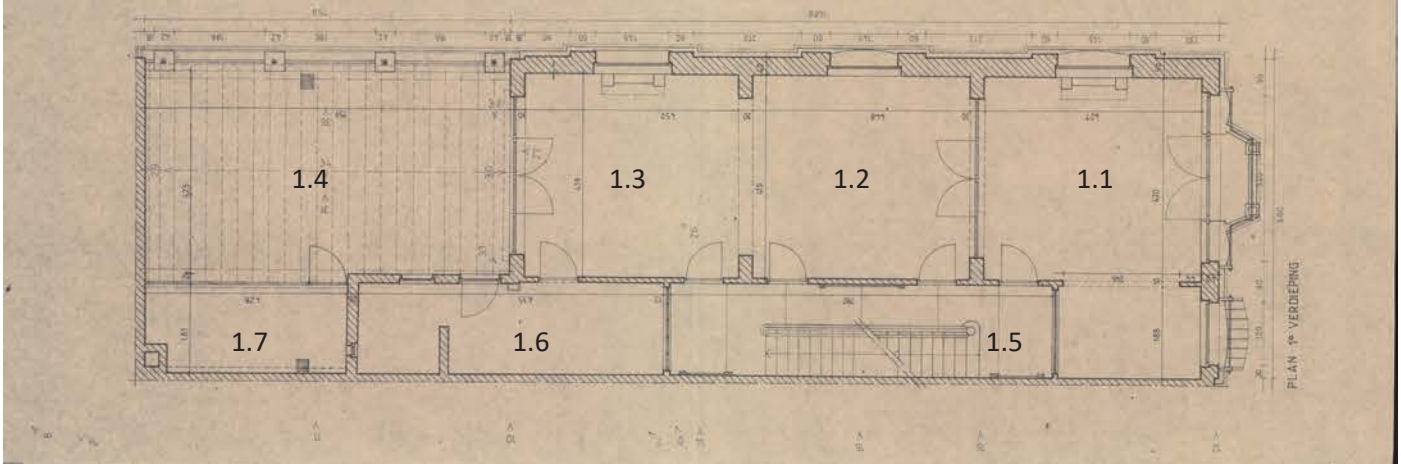
Plan derde verdieping

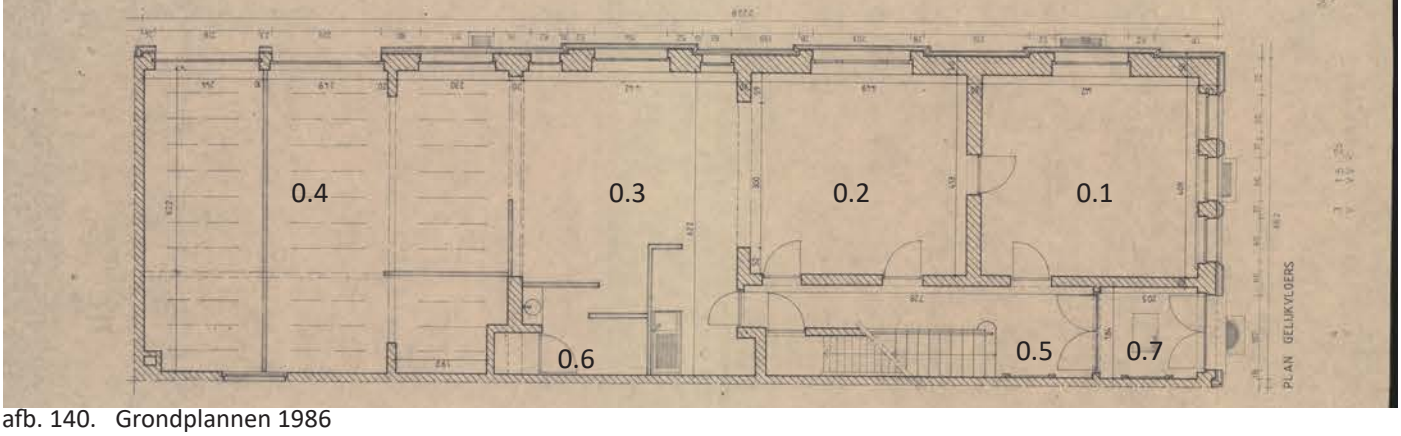
Plan tweede verdieping

Plan eerste verdieping

Plan gelijkvloers

afb. 140. Grondplannen 1986

3.4. Interieur

Beschrijving

Het interieur is niet in art nouveau-stijl opgevat. Alle aandacht ging duidelijk naar het exterieur. Het hoekhuis is opgebouwd volgens een klassieke ruimte-indeling, waarbij een reeks kamers achter elkaar zijn gerangschikt en toegankelijk zijn via een zijdelings gelegen trappenhuis. Op het gelijkvloers is heden een kantoor ingericht. Op de verdiepingen bevinden zich twee appartementen, één op de eerste verdieping en een triplex appartement op de twee bovenste verdiepingen. Het gebouw is volledig onderkelderd. Het plafond van de kelder bestaat uit troggewelven. Deze kelder doet dienst als stockage en technische ruimte.

Traphal

De traphal op het gelijkvloers en de eerste verdieping is rijkelijk gedecoreerd met vloeren en lambriseringen uit marmer, sierlijk smeedijzerwerk aan de trapleuning en rijk uitgewerkt stucwerk aan de plafonds. Op de hoger gelegen verdiepingen wordt de afwerking iets soberder met trappen en balustrades in hout.

Binnenschrijnwerk

Het binnenschrijnwerk is grotendeels origineel met inbegrip van het historisch hang- en sluitwerk. De dikte van het verfpakket geeft aan dat de deuren in de loop der jaren meermaals herschilderd werden. Op de eerste verdieping doet de eerste deur aan de trap (deur tussen 1.3 en 1.5) dienst als inkomdeur naar het betreffende appartement. De overige deuren zijn op slot en buiten gebruik. Op de tweede verdieping is de deur tussen 2.2 en 2.5 de inkomdeur van het appartement. Aan de zijde van de traphal is de linkse vleugel van de dubbele deur met 2.1 weggewerkt achter een voorzetwandje.

Parketvloer en plinten

De meest voorname ruimtes, gelegen naast de traphal, zijn bekleed met een parketvloer in visgraat. De vloeren op de eerste en tweede verdiepingen met band en bies zijn naar alle waarschijnlijkheid nog de originele vloeren. Op de derde verdieping zijn de vloeren bekleed met grenen planken. Op alle verdiepingen zijn dezelfde opvallende hoge plinten aanwezig (foto 060).

Schouwen

Verspreid over het gebouw zijn er verschillende natuurstenen schouwmantels bewaard. Dit is het geval in de lokalen 1.1, 1.3, 2.1 en 2.2.

Plafond

Op het gelijkvloers zijn geen originele stucwerkplafonds bewaard gebleven, tenzij ze verborgen zouden zitten onder de verlaagde plafonds. De meest rijkelijk uitgewerkte stucwerkplafonds bevinden zich op de eerste verdieping, samen met het plafond in lokaal 2.1. De plafonds van de overige ruimtes zijn meer sober afwerkt met een eenvoudige plafondlijst.

Hierna volgt een beschrijving van de ruimtes per verdieping of zone met kadering van vloer-, wand- en plafondafwerking. Bovendien wordt het binnenschrijnwerk, alsook de overige aanwezige waardevolle interieurelementen uitgelicht.

Schadebeeld

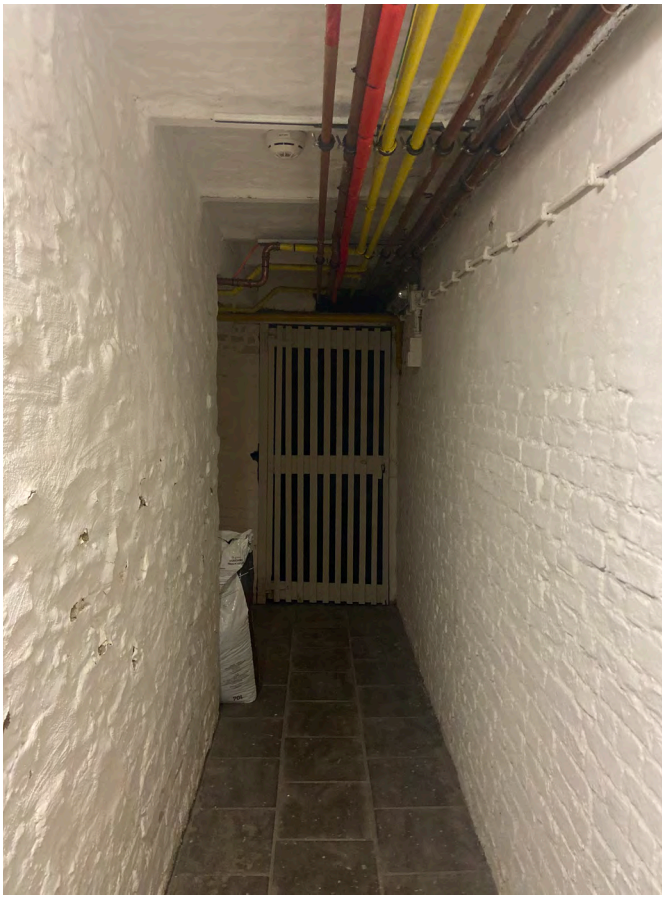
- Het klimaat van de kelder geeft een goede indruk maar hier en daar staan hout en karton rechtstreeks op de keldervloer;
- De ijzeren gewelfprofielen in de kelder roesten door vochtindringing via de muuropleggingen, het veelvuldig kuisen met overvloedig water en/of een hoge luchtvochtigheid. Als gevolg wordt de vloer plaatselijk opgedrukt en treedt er scheurvorming op in vloeren en wanden. De noodzaak dringt zich op om alle vochtbronnen die tot roestvorming leiden te vermijden en de nodige herstellingen en vochtwerende werken aan de gewelfprofielen uit te voeren;
- Vochtschade te zien op het gelijkvloers onderaan de gevel van de Plaatsnijdersstraat;
- Roestende hoekpijlen door vochtindringing.

afb. 141. zicht op de kelder met troggewelven

afb. 142. zicht op de keldertrap

afb. 143. zicht op de gang naar de achterliggende kelderruimte (thv de voormalige garage)

afb. 144. zicht op de kelderdeur

Kelder

De volledige woning is onderkelderd.

Vloerafwerking: de vloeren in de kelderruimtes zijn afgewerkt met betontegels

Wandafwerking: de wanden bestaan uit witgeschilderd baksteenmetselwerk

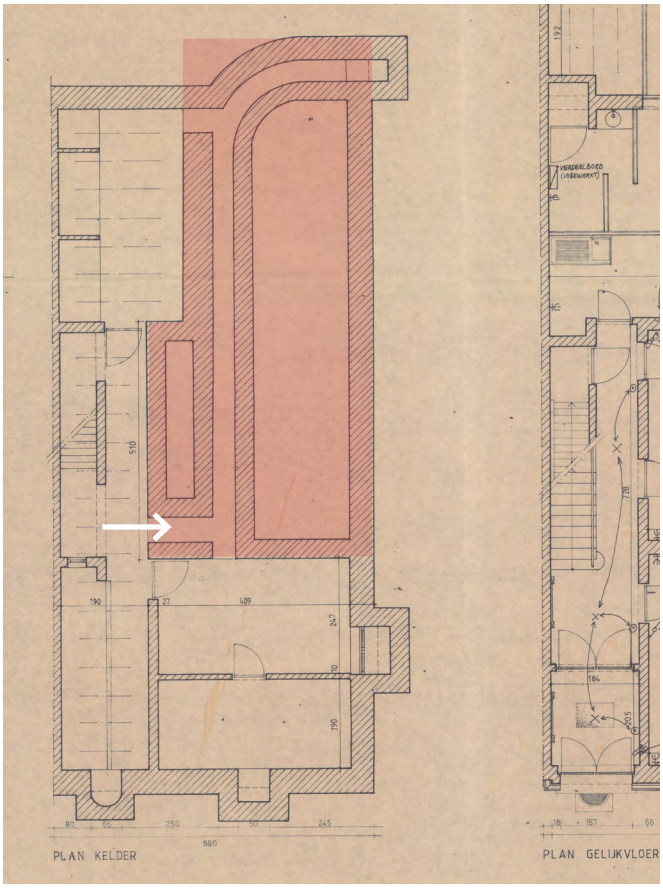
Plafondafwerking: troggewelven in het zicht.

Binnenschrijnwerk:

houten geprofileerde en deels beglaasde deur naar de kelder;

Overige interieurelementen:

een groot deel van de kelder is niet toegankelijk. Het betreft een zone volledig uitgewerkt met kanaalwerk in metselwerk. Vermoedelijk betreft dit restanten van de oorspronkelijke verwarmingsinstallatie van het gebouw. Bij het archief- en bronnenonderzoek kon hierover geen duidelijke informatie worden teruggevonden.

afb. 145. aanduiding van de niet toegankelijke kelderzone

afb. 146. zicht op het kanaalwerk, uitgevoerd in metselwerk. De witte pijl geeft aan waar de foto werd genomen

afb. 147. Zicht op de steektrap tussen gelijkvloers en verdieping +1

afb. 148. Zicht op de gang - traphal gelijkvloers

afb. 149. Inkomzone vloerbekleding in carrara marmer

afb. 150. Detail beglaasde binnendeur ter hoogte van de traphal gelijkvloers

Gelijkvloers
inkom en traphal

De trappenhal is een van de meest sprekende ruimtes in het interieur. Zowel de inkomhal als de trap zijn bekleed met een marmeren natuursteen. Ook de trapleuning vertoont een sierlijk smeedijzerwerk. Deze trap heeft ook enkele merkwaardige gedetailleerde halfronde afwerkingen. Deze graad van detaillering wordt doorgetrokken naar de eerste verdieping. Het plafond van deze traphal en de onderkant van de trappen zijn afgewerkt met sierlijsten. De trap en balustrade lopen verder door naar boven in één vloeiende lijn maar zijn soberder afgewerkt. Deze zijn nu in hout.

Vloerafwerking: de vloeren ter hoogte van de inkomhal (0.7) en traphal (0.5) zijn afgewerkt in carrara marmer.

Wandafwerking: de wanden zijn voorzien van een lambrisering in carrera marmer, bovenaan afgewerkt met een houten geprofileerde en grijs geschilderde boord. De lambrisering is aangezet op een plint in marmer. Boven de lambrisering werden de wanden bespleisterd en wit geschilderd.

Plafondafwerking: vlak gepleisterd, wit geschilderd en voorzien van sierlijsten

Binnenschrijnwerk: op de traphal geven verschillende deuren uit

- houten, deels beglaasde deur naar de kelder;
- enkele, houten geprofileerde deuren die toegang geven tot de keuken en het naastgelegen kantoor
- (nieuwe) enkele beglaasde deur ter hoogte van de inkom - naastliggende kantoor;
- historische dubbele beglaasde deur ter hoogte van inkom - traphal.

Overige interieurelementen:

monumentale trap waarvan de treden werden uitgewerkt in carrara marmer en uitgewerkt met een borsterwering met geornamenteerde verticale spijlen;

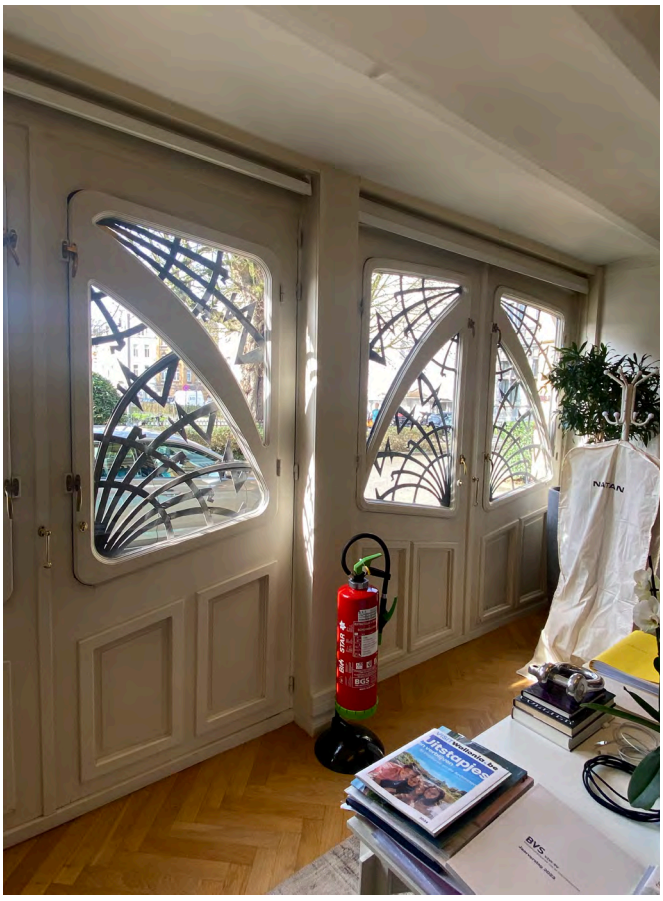
afb. 151. lokaal 0.1

afb. 152. lokaal 0.2

afb. 153. lokaal 0.3

afb. 154. binnenaanzicht poorten lokaal 0.4

Gelijkvloers
kantoren

Vloerafwerking: de vloeren ter hoogte van de verschillende kantoorruimtes (0.1, 0.2, 0.3 en 0.4) zijn afgewerkt met visgraatparket. De oorspronkelijke vloerafwerking is onduidelijk maar uit historische foto's ten tijde van de Wide White Space Gallery valt af te leiden dat er in die periode ter hoogt van lokaal 0.4 (voormalige garage) betondals waren voorzien.

Wandafwerking: vlak bepleisterd en wit geschilderd.

Plafondafwerking: vlak gepleisterd, wit geschilderd. Ter hoogte van lokaal 0.4 is het plafond afgewerkt met troggewelven

Binnenschrijnwerk:

beglaasde dubbele deur ter hoogte van lokaal 0.2 en 0.3. Exacte datering is onduidelijk.

Overige interieurelementen:

niet van toepassing

afb. 155. traphal 1.5

afb. 156. plafond en trapsteken traphal 1.5

afb. 157. traphal 1.5

afb. 158. detail vloer en binnendeur traphal 1.5

Verdieping +1
traphal

Vloerafwerking: de vloeren ter hoogte van de inkomhal (0.7) en traphal (0.5) zijn afgewerkt in carrara marmer.

Wandafwerking: de wanden zijn voorzien van een lambrisering in carrera marmer, bovenaan afgewerkt met een houten geprofileerde en grijs geschilderde boord. De lambrisering is aangezet op een plint in marmer. Boven de lambrisering werden de wanden bespleisterd en wit geschilderd.

Plafondafwerking: vlak gepleisterd, wit geschilderd en voorzien van sierlijsten

Binnenschrijnwerk: op de traphal geven verschillende deuren uit

- 2x historische dubbele beglaasde deur ter hoogte van inkom van het woongedeelte - het transparante glas werd vervangen door spiegelglas.
- binnenraam met kleinhouten

Overige interieurelementen:

- monumentale trap waarvan de treden werden uitgewerkt in carrara marmer en uitgewerkt met een borsterwering met geornamenteerde verticale spijlen;
- monumentale spiegel ter hoogte van de trapbordessen

afb. 162. lokaal 1.1

afb. 159. lokaal 1.1

afb. 160. lokaal 1.2

afb. 161. lokaal 1.3

Verdieping +1
woonvertrekken

Het eerste verdiep vertoont nog een originele ruimtelijke indeling. Ook de sierlijsten aan het plafond en de rondboog zijn nog van originele oorsprong. Een ander opvallend element dat terug komt in de kamers is de verhoogde plint. In de verschillende ruimtes staan verder marmeren schouwmantels ter hoogte van de uiterst linkse en rechtse raampartijen opgesteld.

Vloerafwerking: de vloeren in de verschillende vertrekken van het woongedeelte (1.1, 1.2 en 1.3) zijn afgewerkt met een visgraatparket. De muuraanzet werd afgewerkt met een verhoogde houten plint.

Wandafwerking: vlak bepleisterd en wit geschilderd.

Plafondafwerking: vlak gepleisterd, wit geschilderd. De plafonds zijn verder afgewerkt met sierlijsten

Binnenschrijnwerk:

- beglaasde dubbele deur ter hoogte van lokaal 1.1 en 1.2. Exacte datering is onduidelijk maar vermoedelijk oorspronkelijk.

Overige interieurelementen:

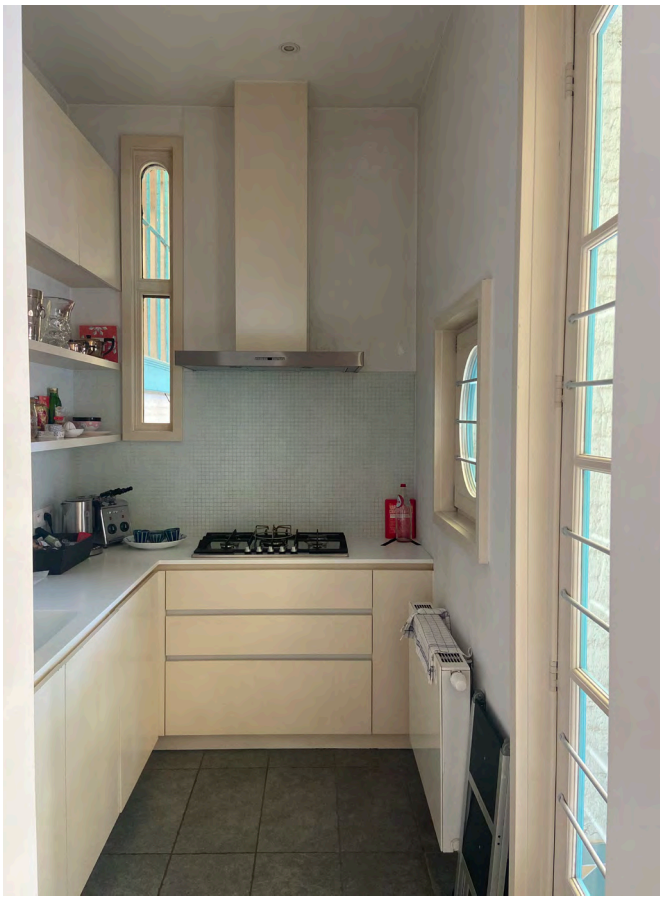
- monumentale schouwmantels in marmer met bovenliggende raampartijen (cfr. historische nota deel van het oorspronkelijke concept van arch. Smet Verhas)

afb. 163. marmeren schouwmantel met bovenliggende raampartij

afb. 164. detail van de verhoogde plint

afb. 166. keuken

afb. 165. badkamer

afb. 167. keuken

Verdieping +1
keuken en badkamer

Vloerafwerking: de vloeren in de keuken en badkamer (1.6) zijn afgewerkt met een grijze keramische tegel

Wandafwerking: respectievelijk betegeld met mozaïektegels, zone in de keuken bovenaan vlak bepleisterd en wit geschilderd.

Plafondafwerking: vlak gepleisterd, wit geschilderd. De plafonds zijn verder afgewerkt met sierlijsten

Binnenschrijnwerk:

- enkele beglaasde deur die uitgeeft op lokaal 1.3. Gezien de detaillering cfr de centrale dubbele deur vermoedelijk eveneens oorspronkelijk

Overige interieurelementen:

niet van toepassing

afb. 168. lokaal 2.1

afb. 171. boogvormige opening tussen lokaal 2.1 en 2.2

afb. 170. dubbele beglaasde binnendeur met zicht op lokaal 2.3

afb. 169. schouw lokaal 2.2

Verdieping +2
woonvertrekken

De tweede verdieping vertoont eveneens nog grotendeels de originele ruimtelijke indeling. Een ander opvallend element dat terug komt in de kamers is de verhoogde plint. In de verschillende ruimtes staan verder marmeren schouwmantels ter hoogte van de uiterst linkse en rechtse raampartijen opgesteld. De boogvormige opening tussen lokaal 2.1 en 2.2 is niet oorspronkelijk. Historisch planmateriaal doet vermoeden dat er een binnendeur ter hoogte van de zijgevel Plaatsnijdersstraat moet zijn geweest. Deze werd vermoedelijk dichtgemaakt om een nieuwe, centrale opening te voorzien.

Vloerafwerking: de vloeren in de verschillende vertrekken van het woongedeelte (2.1, 2.2 en 2.3) zijn afgewerkt met een visgraatparket

Wandafwerking: vlak bepleisterd en wit geschilderd.

Plafondafwerking: vlak gepleisterd, wit/goud-bruin geschilderd. De plafonds zijn verder afgewerkt met sierlijsten. Het is niet duidelijf of het niet nog om de oorspronkelijke sierlijsten gaat.

Binnenschrijnwerk:

- verschillende houten binnendeuren met geprofileerde omlijsting
- dubbele beglaasde deur tussen vertrekken 2.2 en 2.3

Overige interieurelementen:

- monumentale schouwmantels in marmer met bovenliggende raampartijen (cfr. historische nota deel van het oorspronkelijke concept van arch. Smet Verhas)

afb. 172. zicht op lokaal 2.3

afb. 173. deur naar de badkamer in lokaal 2.7

afb. 174. detail houten afwerking van traptredes en -bordessen vanaf verdieping +2

afb. 175. detail houten trap tussen verdieping +3 en +4

afb. 176. sanitair ter hoogte van de tussenverdieping +3 en +4

afb. 177. detail houten trap tussen verdieping +3 en +4

Verdieping +2-+4
traphal

Vloerafwerking: de traptreden en bordessen zijn vanaf verdieping +2 afgewerkt in hout.

Wandafwerking: vlak gepleisterd en wit geschilderd

Plafondafwerking: vlak gepleisterd, wit geschilderd en voorzien van sierlijsten

Binnenschrijnwerk: op de traphal geven verschillende deuren uit

- dubbele geprofileerde houten binnendeuren in geprofileerde omlijsting
- enkele geprofileerde houten binnendeuren in geprofileerde omlijsting

Overige interieurelementen:

niet van toepassing

afb. 178. sanitair ter hoogte van de tussenverdieping +3 en +4

afb. 179. detail houten trap tussen verdieping +2 en +3

afb. 180. lokaal 3.1

afb. 181. plafondafwerking met eenvoudige sierlijsten

afb. 182. deur tussen lokaal 3.2 en traphal 3.5

afb. 183. lokaal 3.2 en connectie met het dakterras

Verdieping +3
woonvertrekken

De derde verdieping vertoont eveneens nog grotendeels de originele ruimtelijke indeling.

Vloerafwerking: de vloeren in de verschillende vertrekken van het woongedeelte (3.1 en 3.2) zijn afgewerkt met grenenhouten parketvloer

Wandafwerking: vlak bepleisterd en wit geschilderd.

Plafondafwerking: vlak gepleisterd, wit geschilderd. De plafonds zijn verder afgewerkt met eenvoudige sierlijsten.

Binnenschrijnwerk:

- verschillende houten binnendeuren met geprofileerde omlijsting
- nieuw beglaasd deurgeheel, vermoedelijk uit de jaren 1970.

Overige interieurelementen:

niet van toepassing

afb. 184. deur tussen lokaal 3.1 en 3.2

afb. 185. lokaal 4.1

afb. 186. lokaal 4.2

afb. 187. badkamer 4.3

afb. 189. badkamer 4.3 - binnenraam/door-geefluik

afb. 188. traphal 4.5

Verdieping +4
woonvertrekken

De ruimtelijk indeling van de 4e verdieping werd omstreeks 1929 aangepast. De vertrekken werden recent gerenoveerd.

Vloerafwerking: de vloeren in de verschillende vertrekken van het woongedeelte (4.1 en 4.2) zijn afgewerkt met grenenhouten parketvloer. De badkamer is voorzien van een tegelvloer in natuursteen.

Wandafwerking: vlak bepleisterd en wit geschilderd. De badkamer is voorzien van een wit geglazuurde wandtegel.

Plafondafwerking: vlak gepleisterd, wit geschilderd. Geen sierlijsten

Binnenschrijnwerk:

- verschillende houten binnendeuren met geprofileerde omlijsting

Overige interieurelementen:

- de badkamer werd tijdens een recente renovatiecampagne van een binnenraam/doorgeefluik voorzien.

4. Beschrijving van de erfgoedwaarden

4.1. Erfgoedwaarden uit het beschermingsbesluit

Het huis is beschermd als monument omwille van het algemeen belang.[1]

4.2. Aanvullende erfgoedwaarden

Architecturale waarde

'Het Bootje' is één van de bekendste en meest sprekende art-nouveaupanden van Antwerpen. Architect Frans Smet-Verhas was, naast ontwerper in eclectische en neo-Vlaamserenaissance stijl , één van de hoofdrolspelers van de art-nouveaubeweging in Antwerpen. Smet-Verhas ontwikkelde zijn zeer persoonlijke stijl na intensieve bestudering van de bestaande art nouveau-architectuur in Antwerpen. Zijn werk vertoont parallellen met Bascourt, Van Averbeke, Stordiau en anderen. In het hoekhuis springt de overbekende scheepsboeg van de houten, opengewerkte erker het meest in het oog. De bijzondere art nouveau-stijl van Smet-Verhas kenmerkt zich verder door een maniëristische spanningskracht die zich uit in de expressieve, hoekige vormentaal van het stenen lijstwerk, het smeedwerk, de driehoekige kornisvormen van de kroonlijsten, het kleinhout van de ramen, ...

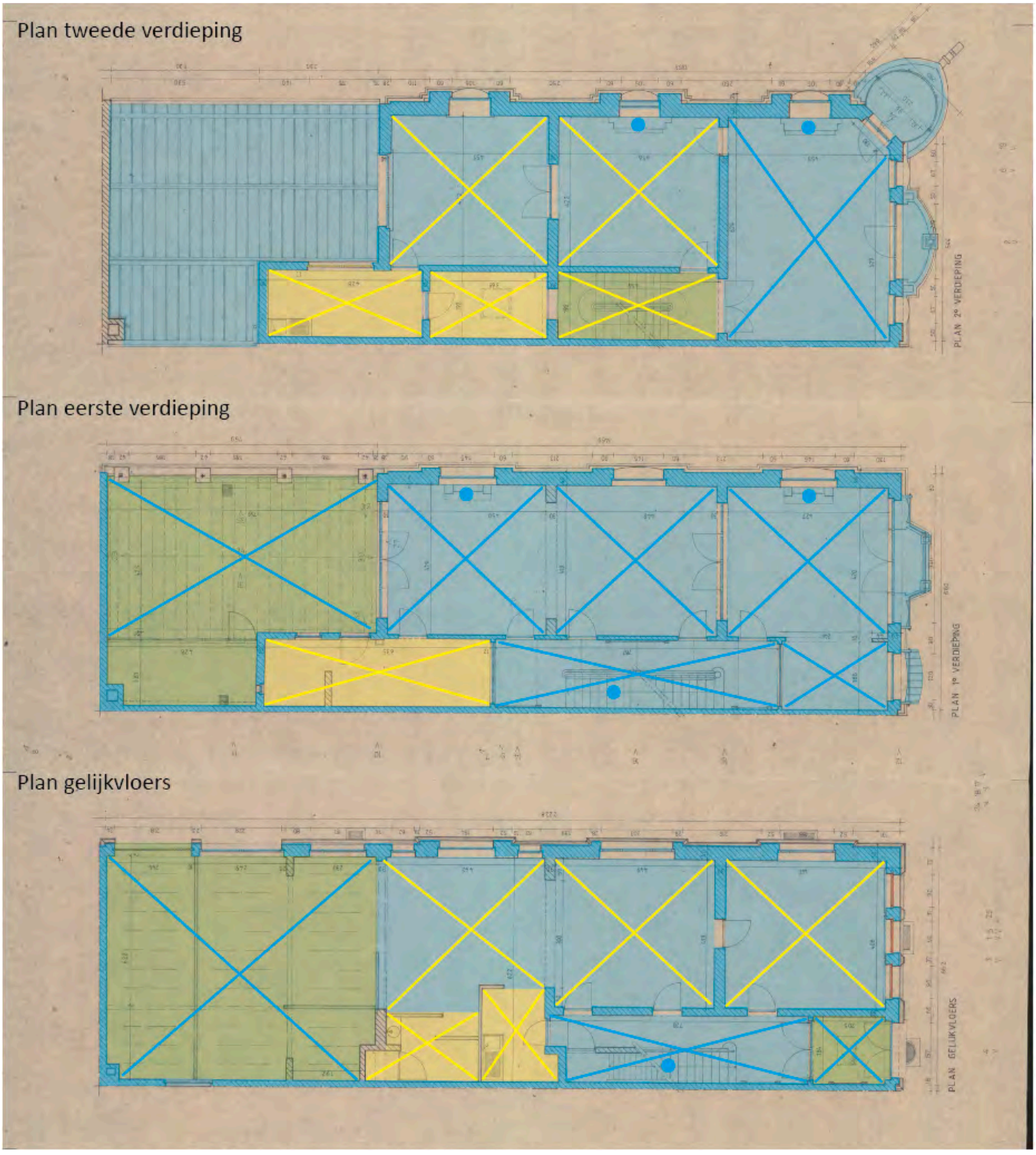
Het hoekhuis maakt deel uit van het woningcomplex 'de Vijf Werelddelen' gelegen Schildersstraat 2, 4[2], 6 en Plaatsnijdersstraat 1 waarbij 'het Bootje' in afmetingen en architecturale rijkdom de drie identieke rijhuizen domineert.

1 AOE, beschermingsdossier 5706

2 Schildersstraat 4 werd afgebroken in 1964

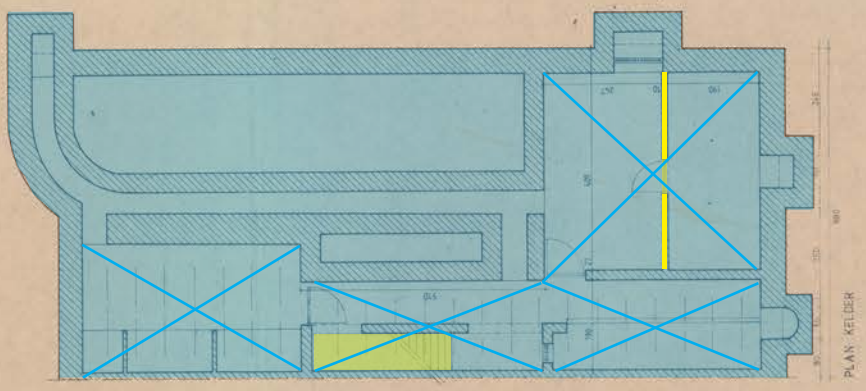
4.3. WAARDESCAN

- Hoge monumentwaarde
- Positieve monumentwaarde
- Indifferente monumentwaarde
- Geen monumentwaarde

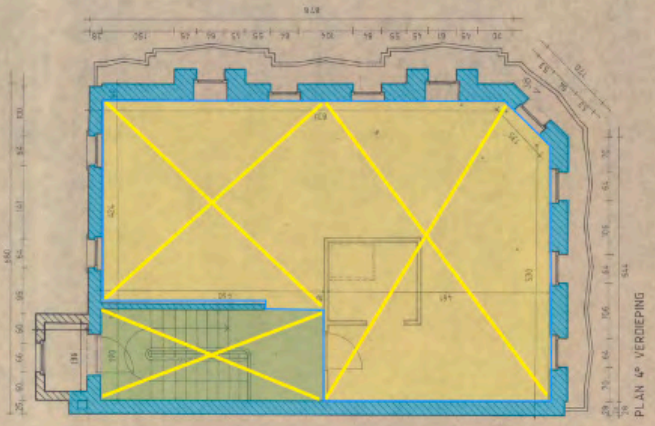

afb. 190. Grondplannen Bouwaanvraag dd. 1984

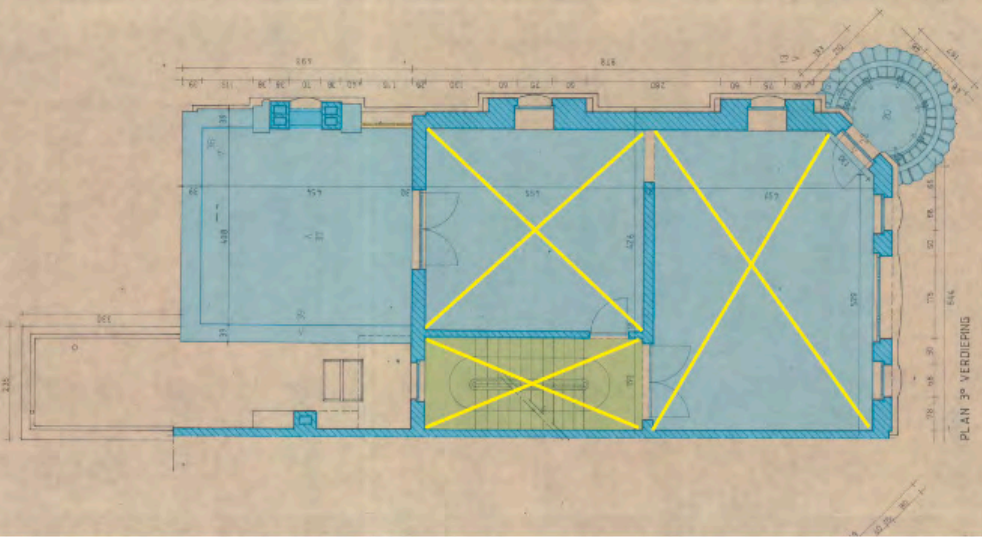
Plan kelder

Plan vierde verdieping

Plan derde verdieping

5. Beheersvisie en doelstellingen

Om de intrinsieke waarden van het monument voor de toekomst te bewaren en te herwaarderen, worden in dit hoofdstuk concrete beheersdoelstellingen geformuleerd. Deze doelstellingen worden opgesteld in functie van de eerder onderzochte erfgoedelementen, -kenmerken en –waarden. De doelstellingen vormen een neutraal referentiekader dat door alle partijen die bij het beheer van het gebouw betrokken zijn, gebruikt kan worden. Uit de doelstellingen worden een aantal maatregelen herleid die in hoofdstuk 6 zullen resulteren in een lijst der werken.

De algemene hoofddoelstelling is de conservatie van de bestaande erfgoedwaarden door een (gefaseerde) restauratie. Alle ingrepen die in de komende 24 jaar zouden plaatsvinden, moeten steeds de herwaardering van de architecturale waarde van het woonhuis versterken.

De focus van de beheersvisie ligt op de instandhouding van het gebouw en de erfgoedwaarden. Hierbij zal ook op een doordachte manier en met respect voor de erfgoedwaarden de isolatiewaarde van de gebouwschil verbeterd worden en zullen mogelijks technieken geïntegreerd worden teneinde aan de hedendaagse (comfort)eisen te voldoen. Nieuwe toevoegingen en ingrepen met het oog op het toekomstig gebruik van het gebouw moeten doordacht ingebracht worden teneinde de erfgoedwaarden niet aan te tasten.

Dit vertaalt zich in drie doelstellingen:

- Doelstelling 1 Het behoud en beheer van de erfgoedwaarden
- Doelstelling 2 Optimalisatie van de energie efficiëntie
- Doelstelling 3 Het verbeteren van de fysieke toegankelijkheid

6. Maatregelen en werkzaamheden

In dit hoofdstuk wordt een beknopt overzicht gegeven van de te verwachten werkzaamheden in functie van de doelstellingen beschreven in hoofdstuk 5. De werkzaamheden worden opgesplitst in eenmalige en wederkerende werkzaamheden. Eenmalige werkzaamheden zullen in de periode van de komende 24 jaar waarop dit beheersplan betrekking heeft slechts een keer uitgevoerd moeten worden.

De beheersdoelstellingen worden hier geconcretiseerd in beheersmaatregelen. De maatregelen worden in een lijst gegroepeerd per type maatregel. Voor een gedetailleerde lijst met aanduidingen van eenmalige, terugkerende (regulier onderhoud) frequentie en eventuele vrijstelling van toelating door Onroerend Erfgoed, wordt verwezen naar de lijst der werken in bijlage.

6.1. Eenmalige werkzaamheden

6.1.1. Analyse, monitoring en vooronderzoeken

Analyses, monitoring en vooronderzoeken zijn volgens noodzaak in functie van geplande werkzaamheden of concrete probleemstellingen uit te voeren. Onderstaande oplijsting dient gezien te worden als een indicatieve lijst van mogelijke onderzoeken die slechts uitgevoerd zullen worden indien ze noodzakelijke en/of significante inzichten kunnen bieden met het oog op het nemen van goed onderbouwde beslissingen met betrekking tot de erfgoedwaarden en de verdere uitwerking van geplande werken.

- Stratigrafisch kleurenonderzoek exterieur: buitenschrijnwerk en (smeed)ijzerwerk
- Stratigrafisch kleurenonderzoek interieur: waardevolle afwerkingen van muren, plafond, binnenschrijnwerk
- Opmaak energieaudit of energieaudit door het Agentschap Onroerend Erfgoed
- Opmaak van asbestinventaris
- Analyse (opstijgend) vocht

6.1.2. Behoud en herstel van de erfgoedwaarden

Eenmalige werkzaamheden ten behoeve van het behoud en herstel van de erfgoedwaarden betreffen werken in het kader van de restauratie van het gebouw. Onderstaande oplijsting van werken die hiervoor vermoedelijk noodzakelijk zullen zijn, zal in functie van de gekozen aanpak in samenspraak met de betrokken (erfgoed)partijen verder uitgewerkt en gedetailleerd worden in restauratiedossiers.

Het gebouw is algemeen in goede toestand. De restauratiewerken zullen zich in hoofdzaak focussen op werken aan de gevels en de daken. Maar ook in het interieur zullen op termijn werken noodzakelijk zijn.

De meest dringende werken zijn het restaureren en herschilderen van de ramen en het oplossen van problemen met de regenwaterafvoer en aan de bedaking.

Daken

- Herstel of vervanging van de dakbedekking en dakaansluitingen
- Herstel of vervanging van gootbekleding en afvoeren
- Herstel van schoorstenen: baksteen, voegwerk, natuursteen en ijzeren delen
- Verbeteren van de toegankelijkheid voor onderhoud en inspectie

Gevels

- Restauratie van baksteenmetselwerk en voegwerk
- Restauratie van natuursteen
- Herstel en/of vernieuwen van gevelbepleistering en -schilderwerk
- Restauratie van (smeed)ijzeren elementen
- Herstel van loodbekleding van erker en balkons
- Restauratie van te behouden buitenschrijnwerk
- Vervangen van sterk aangetast buitenschrijnwerk naar oorspronkelijk model

- Restauratie van glas-in-lood
- Restauratie van glazen luifels
- Restauratie van de sgraffitopanelen
- Herschilderen van alle buitenschrijnwerk
- Herstel en herschilderen van kroonlijsten

Interieur

- Verwijdering van risicovolle asbesttoepassingen
- Behandeling tegen vocht
- Herstel van binnenafwerkingen volgens noodzaak

6.1.3. Optimalisatie van de energie-efficiëntie

Bij de restauratiewerken zal op een doordachte manier en met respect voor de erfgoedwaarden de isolatiewaarde van de gebouwschil verbeterd worden. Wanneer werken aan het interieur gepland worden, zal bestudeerd worden of de integratie van nieuwe technieken kan bijdragen aan het verbeteren van het comfort en de energie-efficiëntie.

Daken

- Aanbrengen van dakisolatie
- Plaatsen van zonnepanelen

Gevels

- Aanbrengen van gevelisolatie aan de (bepleisterde) achtergevel
- Waar mogelijk vervangen van enkel glas door aangepaste thermische beglazing
- Eventueel opmaak van een energieadvies door het AOE of professionele energieaudit

Technieken

- Integratie van moderne technieken en hedendaags comfort volgens noodzaak

6.1.4. Verbeteren van de fysieke toegankelijkheid

Het verbeteren van de toegankelijkheid voor het onderhoud en inspectie van de daken is reeds vermeld onder 6.1.2 bij ‘daken’. Daarnaast wenst de eigenaar om redelijke aanpassingen uit te voeren zodat fysieke barrières weggenomen worden. In een latere fase zal er onderzocht worden hoe en waar het mogelijk is om een lift te integreren om de fysieke toegankelijkheid te verbeteren zonder de erfgoedwaarden van het gebouw aan te tasten.

- Verbeteren van de toegankelijkheid van de daken voor onderhoud en inspectie
- Integratie van een lift om de fysieke toegankelijkheid te verbeteren

6.2. Wederkerende maatregelen

6.2.1. Regelmatige controle, onderhoud en snel herstel gebreken

Wederkerende werkzaamheden kaderen enerzijds in de instandhouding van het erfgoed tot aan de restauratie. Anderzijds betreft het regelmatige controles, onderhoud en herstel van kleine gebreken na restauratie in het kader van het goed huisvaderschap.

- Inspectie Monumentenwacht
- Onderhoud van daken, goten en regenwaterafvoeren
- Onderhoud van gevels: metselwerk en (schilderwerk van) bepleistering
- Onderhoud en schilderwerk van kroonlijsten en buitenschrijnwerk
- Onderhoud en schilderwerk van metalen gevelelementen

7. Voorstel van opvolging en evaluatie

Het lidmaatschap bij vzw Monumentenwacht kan best verdergezet worden. Deze organisatie stimuleert het onderhoud van historisch waardevol erfgoed. Door regelmatige controle van het erfgoed en het stimuleren van tijdige ingrepen worden grote herstellingen en restauratie overbodig. Monumentenwacht zal naar mate van hun beschikbaarheid de aangesloten gebouwen inspecteren en een rapport van hun bevindingen opmaken. Deze rapporten kunnen als basis dienen voor de noodzakelijke onderhoudswerken en voor de motivering van erfgoedpremie-aanvragen en/of toelatingen.

Om de 6 jaar zal de eigenaar rapporteren over de realisatie van de beheersdoelstellingen uit hoofdstuk 5, en over de uitvoering van de maatregelen en werkzaamheden uit hoofdstuk 6 aan de hand van het onderhoudslogboek. Het onderhoudslogboek bevat:

- Een actueel toestandsrapport. Voor bouwkundig erfgoed kan dit ook bestaan uit een (recent) inspectierapport van monumentenwacht. (Voor meer info: https://www.onroerenderfgoed.be/het-onderhoudslogboek)
- Een overzicht van de (preventieve) maatregelen en werkzaamheden die de voorbije 6 jaar uitgevoerd werden, gekoppeld aan de lijst van maatregelen uit hoofdstuk 6.

In dit overzicht wordt vermeld:

- de datum van uitvoering
- een korte samenvatting van de ingrepen en de aangepakte problemen
- een verwijzing naar de maatregel in het beheersplan
- indien van toepassing: de uitvoerder en de factuur
- foto’s van de werken voor en na

De eigenaar kocht het gebouw aan met verlaagde registratierechten. Na goedkeuring van het beheersplan zal het betreffende bedrag geïnvesteerd worden in het onderhoud en de restauratie. Dit moet gebeuren binnen de vijf jaar na het verlijden van de koopakte.

Bij de restauratie van het gebouw wenst de eigenaar verder ook beroep te doen op erfgoedpremies. In eerste instantie zal hiervoor de standaardprocedure worden gevolgd.

8. Bijlage

Perimeter van het gebied waarvoor het beheersplan wordt opgemaakt	Bijlage 1
Lijst van geplande werkzaamheden	Bijlage 2
Lijst van handelingen waarvan de uitvoering vrijgesteld zal zijn van toelating	Bijlage 2
Lijst van ZEN-erfgoed met aanduiding op kaart	n.v.t.
Lijst van ontsluitingswerken voor open erfgoed	n.v.t.
Lijst van werken aan bomen en struiken waarvoor toelating nodig is	n.v.t.
Lijst van cultuurgoederen (met fiche voor de cultuurgoederen die niet zijn opgenomen in het beschermingsbesluit)	n.v.t.
Lijst van de goederen, opgenomen in de Vlaamse Topstukkenlijst	n.v.t.
Lijst van geplande werkzaamheden aan een orgel dat dateert van na de Eerste Wereldoorlog	n.v.t.
Bibliografie	Hoofdstuk 2.5
Extra bijlagen	Bijlage 3 historische plannen Bijlage 4 Monumentenwacht

laatste bladzijde